

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální a inkluzivní pedagogiky

**Postavení biologické rodiny v životě jedinců
v období pubescence umístěných v dětském
domově**

Diplomová práce

Brno 2022

Vedoucí práce:

doc. Mgr. et Mgr. Karel Červenka, Ph.D.

Autor práce:

Bc. Vendula Dvořáková

MUNI
PED

Bibliografický záznam

Autor: Bc. Vendula Dvořáková
Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita
Katedra speciální a inkluzivní pedagogiky

Název práce: Postavení biologické rodiny v životě jedinců v období
pubescence v dětském domově

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika (Specializace 3 – poruchy chování)

Vedoucí práce: doc. Mgr. et Mgr. Karel Červenka, Ph.D.

Rok: 2022

Počet stran: 127

Klíčová slova: biologická rodina, rodina, ústavní výchova, náhradní rodinná
péče, dětský domov, pubescence, vztahy v rodině, sourozenci,
rodiče

Bibliographic record

Author: Bc. Vendula Dvořáková
Faculty of Education, Masaryk University
Department of Special and Inclusive Pedagogy

Title of Thesis: The Position of the Biological Family in the Life of Individuals
at Puberty Placed in a Children's Home

Degree Programme: Special Education

Field of Study: Special Education (Specialization 3 – Behavioral Disorders)

Supervisor: doc. Mgr. et Mgr. Karel Červenka, Ph.D.

Year: 2022

Number of Pages: 127

Keywords: biological family, family, institutional care, foster family care,
children's home, puberty, family relationships, siblings, parents

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na postavení biologické rodiny v životě jedinců v období puberty, kteří jsou umístěni v dětském domově. Jejím cílem je tuto problematiku prozkoumat a nastínit. Soustředí se na vztahy těchto jedinců s biologickými rodiči, sourozenci, na další příbuzné osoby v životě těchto jedinců, podobu kontaktu s rodinou, socioekonomické podmínky, z nichž tito jedinci pocházejí, možnost podpory jedinců ze strany rodičů po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti, dále pohled těchto jedinců na odloučení od rodiny a dopady ústavní výchovy na jejich život.

Práce je rozdělena na pět kapitol, z nichž čtyři vymezují teoretické podklady pro kapitolu pátou, empirickou. Výzkum byl zpracován za pomoci vícečetné případové studie.

Abstract

The thesis focuses on the position of the biological family in the life of individuals at puberty who are placed in a children's home. It aims to explore and outline this issue. It focuses on the relationships of these individuals with their biological parents, siblings, other relatives in the lives of these individuals, the form of contact with the family, the socio-economic conditions from which these individuals come, the possibility of support from the parents after the individuals leave the children's home upon reaching adulthood, as well as the perspective of these individuals on the separation from the family and the impact of institutional care on their lives.

The thesis is divided into five chapters, four of which define the theoretical basis for chapter five, the empirical chapter. The research was developed using a multiple case study approach.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci diplomovou vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 18. 4. 2022

.....
Bc.Vendula Dvořáková

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat doc. Mgr. et Mgr. Karlu Červenkovi, Ph.D. za spolupráci při zpracování diplomové práce, především za poskytnuté rady, čas obětovaný konzultacím a odpovědi na všechny mé dotazy. Velké díky také patří všem zaměstnancům zařízení, v němž výzkumné šetření probíhalo.

Obsah

Úvod.....	10
1 Rodina.....	11
1.1 Vymezení pojmu a charakteristika	11
1.2 Funkce rodiny.....	13
1.3 Rozdělení rodin dle funkčnosti.....	17
1.4 Výchovné styly v rodině.....	19
1.5 Neúplná rodina	21
2 Postavení rodiny v životě dítěte.....	24
2.1 Rodina jako zdroj resilience a rizik vzniku poruchy chování	24
2.2 Rodina a naplňování potřeb dítěte.....	25
2.3 Dítě a rodiče	27
2.4 Sourozenectví a sourozenecké vztahy	32
3 Ústavní a ochranná výchova, náhradní rodinná péče	36
3.1 Formy náhradní rodinné péče.....	36
3.2 Zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.....	38
3.3 Umístění do zařízení pro výkon ústavní výchovy a odchod z něj.....	40
3.4 Dítě a ústavní výchova	42
4 Vývojové období pubescence	44
4.1 Fyzické změny.....	44
4.2 Morální vývoj	45
4.3 Socializace.....	47
4.4 Emoce, city a sebepojetí	49
4.5 Kognitivní vývoj a motorika	52
5 Empirická část.....	54
5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	54
5.2 Metodologie.....	54

5.3	Případové studie a jejich analýzy	57
5.4	Závěrečná zpráva z vícepřípadové studie.....	103
5.5	Doporučení do praxe	112
	Závěr.....	114
	Shrnutí	116
	Summary	116
	Seznam literatury.....	117
	Seznam tabulek	124
	Seznam příloh.....	125
	Přílohy	126

Úvod

V dnešní společnosti se stále objevují stigmata týkající se dětí a mladistvých umístěných v dětských domovech. Jedním z mylných předpokladů je osiřelost těchto dětí. Ve skutečnosti jsou však případy oboustranně osiřelých jedinců umístěných v dětských domovech výjimkou. Velká většina z nich má stále žijící příbuzné a rodiče, s nimiž navíc do jisté míry udržuje kontakt.

Právě rodina je jedním z klíčových faktorů v životě dětí. Má nemalý vliv na práci s nimi a pozdější přechod z dětského domova do samostatného života. Zkušenosti z rodiny si jedinci v ní vyrůstající nesou do dalšího života a rodina z nemalé části podmiňuje jejich zdravý vývoj. I z těchto důvodů je důležité znát rodinné pozadí dětí umístěných v dětských domovech. Moje práce se zaměřuje na rodiny jedinců v období puberty, tedy období velmi náročné, během nějž se výrazně formuje identita jedince a determinuje kvalitu jeho života v dospělosti.

Cílem práce je tedy prozkoumat a nastínit, jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců ve vývojovém období puberty, kteří jsou umístěni v dětském domově. Tento výzkum se zaměří na vztahy dětí s rodiči, sourozenci, na další příbuzné osoby, se kterými jsou tyto jedinci v kontaktu, na podobu kontaktu s rodinou, na to, jaké socioekonomické podmínky panovaly v rodině před příchodem jedinců do dětského domova, jak jsou rodiče schopni podpořit jedince po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti. Postavení biologické rodiny v životě těchto jedinců dále pomůže ucelit zaměření se na to, jak tyto jedinci vnímají odloučení od rodiny a jaké dopady na ně má ústavní výchova.

Práce je rozdělena na pět kapitol, z nichž čtyři vymezují teoretické podklady pro kapitolu pátou, empirickou. Výzkum proběhne zpracováním vícečetné případové studie, které se zúčastní pět participantů.

1 Rodina

1.1 Vymezení pojmu a charakteristika

Definice rodiny se napříč jednotlivými vědními obory liší. Hartl a Hartlová (2009, s. 512) definují z psychologického hlediska rodinu jako „*společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí*“. Průcha a kolektiv (2009, s. 248) označují rodinu z hlediska pedagogického jako „*nejstarší rodinnou instituci. Plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury...*“.

Dle Matějčka a Palzarové (2010) se pojem rodina stává stále více širokým a neostrým. V naší civilizaci totiž existuje množství forem rodinného soužití, které zahrnují různé kombinace biologického příbuzenství, vztahů legalizovaných i nelegalizovaných. Sohni (2019) také zdůrazňuje rozdílnost a pluralitu podob rodiny v dnešní době, stále se však podle něj jedná, stejně jako dříve, o vícegenerační soužití v intimních vztazích.

Rodinu jako instituci formuje civilizace, společnost a kultura (Matějček & Palzarová, 2010). Matějček a Palzarová (2010, s. 11) uvádějí, že „*ve všech známých společnostech je rodina hlavním činitelem socializace čili tvorby společnosti z nedospělých jedinců*“. Rodina je považována za jednu ze základních složek společnosti a v oblasti zajišťování péče o dítě zcela základní (Helus, 2015).

Pro většinu jedinců kterékoli společnosti je jednou z nejdůležitějších sfér osobního života. Na základě zkušeností z rodiny se utváří základ pro navazování dalších vztahů (Łuczyński, 2018). V rodině dochází k primární socializaci, dítě zde poprvé přichází do kontaktu se společností a kulturou. Jednáním s dítětem, svými postoji k němu nebo jeho podporou zprostředkovávají členové rodiny dítěti základní vzorce sociokulturního chování a myšlení. Dítě zvnitřňuje nároky a požadavky rodiny, morálku či rodinné cíle a styl rodinného soužití (Helus, 2015). Funkční rodina (viz níže) představuje optimální prostředí pro zdravý vývoj jedince (Urbanovská, 2017).

Ilesanmi (2015) rozděluje rodinu dle struktury na nukleární (rodina skládající se z matky, otce a dětí), širší rodinu (rodiče, děti, ale i prarodiče, tety, strýcové a další příbuzní), rodinu samoživitele (roli rodičů zastává pouze jeden z nich, bez asistence

druhého biologického rodiče) a rodinu nevlastní (rodiče, kteří mají své děti z předchozích vztahů).

Helus (2015) považuje rodinu dítěte z hlediska socializujícího prostředí za tzv. mikroprostředí, tedy prostředí, v němž je jedinec v bezprostředním a důvěrném styku s ostatními lidmi a ti jsou jeho samozřejmou součástí. V prvních dnech života je mikroprostředím jedince jeho matka, později se toto mikroprostředí rozšiřuje na rodinu.

Rodina prošla za poslední staletí, desetiletí, ale i roky výraznými změnami (Urbanovská, 2017). Dle Łuczyńskiego (2018) je rodina jako sociální struktura velmi citlivá na změny ve společnosti a kultuře. Helus (2015) považuje současnou rodinu za rodinu, která má své počátky na přelomu 19. a 20. století, přičemž její nástup byl ovlivněn průmyslovou revolucí. Od té doby se však neustále dále vyvíjí a nezůstává stejnou. Počátek rodiny takové, jakou známe dnes, lze postřehnout na přelomu 80. a 90. let minulého století. I když nás rozvoj dnešní rodiny stále čeká, již si můžeme povšimnout problémů, které s sebou rodina přináší. Jedná se o nárůst rozvodů a uzavírání druhých a třetích manželství, který způsobuje nestabilní podmínky, v nichž děti vyrůstají; oslabení tradičních rodinných svazků, a to zejména s přihlédnutím k rostoucímu počtu rodin bez otce a nižší stabilitě v rodinných svazcích prarodičů a s nimi související tradicí semknutosti rodin.

Pozitivum dnešních rodin shledává Helus (2015) především v otevřenosti vůči svému sociálnímu okolí a posílení role přátel nebo známých, kteří mohou poskytnout oporu namísto tradičnější opory rodinného zázemí. Nastupující generace by díky těmto souvislostem mohla být v mezilidských vztazích otevřenější, pružnější a aktivnější nebo v opačném případě uvržena do krizí, které nezvládá řešit.

Současnou rodinu můžeme vymezit základními rysy; rodina je dle Heluse (2015):

- **Nukleární neboli jádrová:** Jádro rodiny tvoří několik málo lidí, kteří spolu sdílejí intimní soužití.
- **Partnerská/manželská:** Jádro rodiny tvoří partnerská dvojice.
- **Dvougenerační:** Partneři, tedy jádro rodiny, zároveň pečují o své děti, tedy rodina se skládá z generace rodičů a generace dětí.
- **Intimně vztahová:** Rodina je prostorem soukromým, důležitou roli v ní hraje vzájemné vcítění se a poskytování citové opory. Tím se liší od předchozích typů rodiny.

- **Privátní individualizace:** Současná rodina již není, jako tomu bylo v minulosti, předurčena z důvodu zvyků, majetkových poměrů nebo profesního zaměření. Jedinci se svobodně rozhodují, musejí v životě volit a nést za svá rozhodnutí zodpovědnost.

Dnes může narození dítěte znamenat zásah do kariéry rodičů, jejich způsobu života, ekonomiky. Z tohoto plynou starosti o to, jak se s uvedenými obtížemi vyrovná druhý z partnerů, obavy o budoucnost dítěte, jeho vývoj. Mnoho mladých lidí také pochybuje o tom, jestli je zodpovědné přivést do dnešního nejistého světa dítě. Na druhou stranu rodičovství může rodičům přinést v životě „hlubší smysl“, šance na vzájemné se sblížení a snahu vydat ze sebe to nejlepší (Helus, 2015).

1.2 Funkce rodiny

Dle Matouška a Palzarové (2010) má současná rodina v západní civilizaci funkce podpory socializace – vychovávání dětí, vztahovou podporu dospělých lidí, ekonomickou podporu všech členů. Autoři uvádějí, že v prvních dvou funkcích nebude rodina pravděpodobně nikdy zastupitelná jinými sociálními skupinami a institucemi.

Většina funkcí rodiny se navíc v průběhu let mění. Mezi ty, které zůstávají dle mnoha výzkumů neměnnými i přes změny ve společnosti, patří funkce reproduktivní, existenciální a socializační (Zarbali, 2020).

Helus (2015) definuje deset základních sociálněpsychologických funkcí rodiny. Realizace těchto funkcí má zásadní vliv na zdravý vývoj dítěte a jeho úspěšnou socializaci:

Rodina uspokojuje základní, primární potřeby dítěte v raných stádiích života

Jedná se o uspokojování nejen biopsychických potřeb, jako je strava, spánek nebo hygiena, ale také raných psychických potřeb bezpečí, lásky, podnětů nebo pravidelného životního rytmu. Pokud naplňování těchto potřeb probíhá se stále stejnými lidmi, jako je tomu právě v rodině, může si dítě na své okolí zvyknout a prožívat je, mít s ním co nejvíce společného, projevovat se v něm. Toto vyvolává nové zážitky a zkušenosti a dává vzniknout podmínkám pro ranou aktualizaci potencialit rozvoje.

Pokud se osoby v péči o dítě střídají nebo jsou uspěchané a nervózní, dítě je bojácnější, zužuje se rozsah jeho projevů a snižuje jeho spontaneita, potenciality dítěte jsou potom aktualizovány v menší míře.

Rodina uspokojuje velice závažné potřeby organické sounáležitosti dítěte

Tímto je myšlena potřeba domova a identifikace se s určitým člověkem (typicky otcem nebo matkou). Dítě těmto osobám bezmezně důvěřuje, díky čemuž vzniká předpoklad pro vytváření základní životní jistoty. Dítě cítí, že patří do spolehlivých mezilidských vztahů a díky tomuto povědomí vzniká rozvojetvorný impulz, který je základem potřeby integrovat se do společnosti, vyvíjet se do vztahů mezi lidmi a do lidského prostředí. V případě narušení saturace této potřeby mohou vznikat zárodky různých poruch a zpomalování osobnostního rozvoje dítěte.

Rodina skýtá dítěti již od nejútlejšího věku akční prostor, tzn. prostor pro jeho aktivní projev, činnou seberealizaci, součinnost s druhými

Tato funkce spočívá v uspokojení potřeb, které vedou k uvědomění si sebe sama jako subjektu, původce událostí, někoho, kdo jedná, jedná rád a jednat umí. Skrze toto jednání se jedinec sbližuje s jinými lidmi a obohacuje jak svůj, tak jejich život.

Rodina pozvolna uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení

Rodina vede dítě k tomu, aby předměty chápalo jako hodnoty, které jsou pro ostatní členy rodiny něčím důležitým. Je tedy nutné je udržovat a chránit, používat je podle určitých pravidel. Tato funkce rodiny má vliv na rozvoj vztahu dítěte k hmotnému světu.

Rodina výrazně určuje prvopočáteční prožitek sebe sama jako chlapce či dívky

Rodina vkládá do sebepojetí dítěte genderový smysl skrze vzory matky, otce a/nebo ostatních členů rodiny.

Rodina skýtá dítěti bezprostředně působící vzory a příklady

Prostřednictvím vciťování se do rodičů v nejrůznějších situacích, napodobování jejich jednání se u dítěte rozvíjí touha být samostatnou osobností a vidět osobnost v ostatních.

Rodina v dítěti zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého

Dítě se učí přirozeně zapojovat do činností kolektivu, jako jsou hry, činnosti pracovní a zájmové, rekreační.

Rodina otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, založení, postavení

Prostřednictvím rodiny je dítě včleňováno nejen do vztahů s rodiči, ale také ostatními členy rodiny a mimo jiné také přáteli a známými.

Prostřednictvím rodičů, prarodičů, starších sourozenců, příbuzných a přátel rodina navozuje v dítěti představu o širším okolí, o společnosti a světě

Díky této funkci si dítě uvědomuje a ujasňuje profese, občanské povinnosti, ale i problémy, kterým je nutné se postavit. Pokud je rodina dítěti oporou a zázemím, potom se dítě nebojí vstupovat do širšího světa a přijímat ho nebo se od něj distancovat.

Rodina je dětem a dospělým prostředím, kde se mohou svěřit, očekávat moudré, trpělivé a vciťivé vyslechnutí, radu a pomoc, je útočištěm v situacích životní bezradnosti

Tato funkce je důležitým zdrojem rovnováhy v životě dítěte, nabývá tedy důležitosti především v kritických situacích a období nezdarů a neúspěchů. Díky rodině, která poskytuje dítěti útočiště, má dítě pocit zakotvení a lépe tak překonává obavy a nejistoty.

Urbanovská (2017) shrnuje základní funkce rodiny podle rozdělení Gellernové a Buriánka:

Biologicko-reprodukční funkce

Biologicko-reprodukční funkce vychází z původního úkolu rodiny zajistit pokračování rodu. Dnes se však nejedná u řady párů o prioritu a některé osoby

rodičovství neplánují. Zároveň se však díky možnosti adopce a umělého oplodnění otevírá možnost vychovávat dítě i rodičům, kteří by ze zdravotních důvodů nebyli schopni dítě počít. S dalším vývojem společnosti a případným umožněním adopce skupinám obyvatel, kterým toto není prozatím legislativně umožněno (např. homosexuálním párům), by se mohla definice rodiny zásadně změnit.

Ekonomická funkce

Tato funkce spočívá v materiálním zajištění členů rodiny. Tím rozumíme například stravu, ubytování nebo ošacení. S vývojem společnosti se i tato funkce posunuje. Dříve byla jedním ze stavebních kamenů této funkce potřeba předávat řemeslo z otce na syna a následné rozšiřování a zhodnocování rodinného dědictví. Před zavedením placené práce byla funkce ekonomická výrazně zakotvená ve výrobní funkci rodiny. Dnes ekonomická funkce spočívá především ve spotřebním chování rodiny, které stále sílí. V některých rodinách dokonce do té míry, že zastiňuje funkce ostatní a hodnotový systém dětí je tak posunut.

Socializačně-výchovná funkce

Díky této funkci se dítě seznamuje se společenskými pravidly a připravuje se tak na život ve společnosti. Rodina dítěti předává informace o normách a zvyklostech společnosti, hranicích chování a jednání a zároveň důsledcích jejich překračování. Především v případech, které jsou pro dítě nové a těžko pochopitelné, by měla rodina dítě podpořit a pomoci mu tuto situaci zvládnout. V prvních letech života je tato funkce pro dítě stěžejní a umožňuje jeho zdravý vývoj.

Emocionální funkce

Funkce emocionální zajišťuje svým členům pocit bezpečí, jistoty a zázemí. Saturuje emocionální potřeby jedinců, a to bez ohledu na věk. Tyto potřeby mohou být uspokojovány i prostřednictvím jiných osob, včetně adoptivních rodičů nebo pěstounů. Díky možnosti ovlivňovat dítě již od narození však saturace emocionálních potřeb dítěte nemusí být tolik kvalitní jako v původní biologické rodině.

1.3 Rozdělení rodin dle funkčnosti

Rodiny můžeme rozdělit podle jejich schopnosti zajišťovat své funkce a jejich prostřednictvím tedy i saturovat potřeby svých členů. Do systému rodiny zasahují změny ve společnosti a v posledních desetiletích mezi faktory, které funkčnost rodiny ovlivňují, můžeme zařadit situaci politickou, ekonomickou a v neposlední řadě kulturní změny ve společnosti (Zarbali, 2020). Transformace, jimiž rodina prochází, mohou mít negativní důsledky, jelikož rodina často musí překonávat spoustu překážek, které mohou vést k její dysfunkčnosti až rozvoji patologických jevů (Łuczyński, 2018).

Funkční rodina

Za rodinu funkční lze považovat rodinu takovou, která zajišťuje bez větších obtíží všechny své funkce, a tudíž saturuje potřeby svých členů. Vztahy mezi jednotlivými členy jsou harmonické a jsou postaveny na empatii a vzájemném porozumění. Pro tyto rodiny je typická svoboda založená na rovnosti členů rodiny a vzájemném respektu. Tyto rodiny jsou schopné řešit problémy. Jsou otevřené interakcím s jedinci, kteří nejsou součástí rodiny. Hierarchie těchto rodin je flexibilní, rodiny mají svá zavedená pravidla, rodiče jsou k sobě navzájem solidární a mezigenerační vztahy jsou upřímné a milující. Každý ze členů má právo a možnost svobodně se vyjadřovat (Zarbali, 2020).

Helus (2015) rodiny funkční rozděluje na **rodiny stabilizovaně funkční** a **rodiny funkční s přechodnými, více či méně závažnými problémy**. První typ se podle něj vyznačuje, stejně jako je uvedeno výše, zajišťováním všech svých funkcí. Druhý z typů je schopný své existující problémy posléze vyřešit, což rodinu rozvíjí a upevňuje. Tyto problémy mohou být způsobeny různými faktory a nejsou natolik závažné, aby se daly považovat za traumatizující. Mohou vznikat na základě rozličných vlastností členů rodiny, ale také být způsobeny okolnostmi vnějšími. Pokud se rodina ocitne v problémové situaci, její členové si toto uvědomují a aktivně pracují na nápravě a návratu do původní situace.

Problémová rodina

Na rodinu problémovou můžeme nahlížet jako na jakýsi mezistupeň mezi rodinou funkční a dysfunkční. Helus (2015) ji popisuje jako rodinu, jejíž problémy jsou výrazné a rodiny je nezládají řešit samy. Hledají sice pomoc, ale ta nebývá dlouhodobě účinná. Často končí rozpadem.

Nejčastější problémy, které se v rodinách problémových, ale i rodinách funkčních s přechodnými, více či méně závažnými problémy a rodinách dysfunkčních, objevují, shrnuje Helus (2015) do devíti kategorií. **Nezralá rodina** je rodinou zakládanou jedinci, kteří ještě v mnohých aspektech nejsou připraveni na rodičovskou roli. **Rodina přetížená** je typická přetížeností rodičů, jež má za následek snížení psychologické funkčnosti rodiny ve vztahu k dětem. V **rodině ambiciózní** jsou rodiče soustředěni spíše než na dítě na svoji vlastní seberealizaci. **Perfekcionistická rodina** požaduje po dítěti příliš vysoké výkony. **Rodina autoritářská** vychází z autokratické výchovy (viz kapitola 1.4) a dítě se tak setkává se zákazy, příkazy a omezenou mírou osobní autonomie. **Rozmazlující rodinu** je možné charakterizovat snahou vždy vyhovět dítěti a jeho požadavkům. Pro **rodinu nadměrně liberální** a improvizující je typický nedostatek řádu a programu. **Odkládající rodina** je charakteristická přenesením velké části péče o dítě z rodičů na jiné osoby. Jako poslední Helus (2015) zmiňuje **rodinu disociovanou**, v níž jsou vztahy vážně narušeny, a to jak vztahy vnější, tak vnitřní.

Dysfunkční rodina

Rodiny dysfunkční jsou charakteristické nestabilitou. Děti bývají odsouvány na druhou kolej. Často se zde objevují výrazné dlouhodobé problémy a rozepře. Osobnostní vývoj je zde omezen. Za tyto rodiny lze považovat takové rodiny, které neplní dlouhodobě alespoň jednu z funkcí rodiny. Jednotliví členové mohou být sociálně izolováni, odmítáni. V rodinném prostředí bývá patrné napětí a u dětí se projevuje strach z trestu. Dysfunkční rodinu mimo jiné popisují termíny jako uzavřenost, chaotičnost a přehnaně přísný přístup k dětem. Verbální i neverbální komunikace je na velmi špatné úrovni. V tomto prostředí často dochází k rozvoji alkoholismu nebo drogové závislosti, popřípadě násilí, týrání a zneužívání dětí nebo pokusům o sebevraždy (Zarbali, 2020).

Děti a mladiství, u nichž se projevuje problémové chování, jako zneužívání návykových látek nebo delikvence a agresivní jednání, ve většině případů pocházejí z rodin, v nichž se často vyskytují konflikty nebo odmítání ze strany rodičů. Přístup rodiny k dětem a struktura rodiny jsou tedy v tomto ohledu klíčové a mají prokazatelně vliv na antisociální chování jedinců. Například alkoholismus rodičů zvyšuje pravděpodobnost rozvoje alkoholismu a zneužívání dalších návykových látek u jejich dětí, a naopak u dětí vyrůstajících v rodinách, v nichž rodiče neschvalují užívání návykových látek, se toto nebezpečí snižuje (Valeria et al., 2020).

Helus (2015) kategorizuje problémově nejzatíženější rodiny na rodiny dysfunkční, v nichž jsou děti ohroženy a je nutný zásah vnějších institucí (např. rodiny zatížené alkoholismem) a rodiny **afunkční**, ve kterých se podle Matějčka (in Helus, 2015) objevuje patologie a rodina dítě vysloveně ohrožuje a dochází zde tedy k následnému umístění dítěte mimo původní rodinu.

1.4 Výchovné styly v rodině

Výchovné styly rodičů jsou základem pro individuální a sociální funkce dítěte a rozvoj jeho osobnosti. Správně zvolený výchovný styl saturuje řadu potřeb dítěte, a to jak fyzických, tak emocionálních a psychologických. Mohou tedy dítěti poskytnout dostatek prostoru a podpory pro zdravý vývoj fyzický, emocionální i kognitivní. Výchovný styl můžeme popsat jako celkový přístup k dítěti, který rodič používá opakovaně. Nejedná se tedy jen o reakce na chování dítěte v určitých, ojedinělých, situacích. Výchovný styl přímo ovlivňuje efektivitu výchovy mimo jiné v oblasti socializace (Konopka et al., 2018). Mezi tři základní styly výchovy patří podle Urbanovské (2017) výchova liberální, autoritativní a demokratická.

Výchova liberální

Výchova liberální je založena na tom, že dítě není příliš vedeno a výchova je velmi volná. Požadavky kladené na dítě jsou nízké a také odpovědnost dítěte za vlastní jednání není příliš vyžadována (Urbanovská, 2017).

Rodiče mohou k dítěti a jeho potřebám přistupovat velmi citlivě a s citovou vřelostí bez vytýčení potřebných hranic. Nechtějí své děti kontrolovat a bezpodmínečně je přijímají, ať se dítě chová či jedná jakkoli (Konopka et al., 2018). Tento výchovný styl tedy můžeme shrnout vysokou mírou náklonosti k dětem, ale nízkou mírou kontroly. Autoři Valeria a kolektiv (2020) jej nazývají stylem shovívavým.

Protipólem jsou potom rodiče, kteří se o dítě příliš nezajímají a udržují si od něj odstup (Konopka et al., 2018). Valeria a kolektiv (2020) jej nazývají zanedbávajícím a popisují jej nízkou mírou náklonosti i kontroly rodičů. Pokud je dítě vedeno tímto způsobem již od raného věku, nemá mnoho možností pochopit společenské normy (Urbanovská, 2017). Navíc děti znevýhodňuje v oblasti autoregulace a mohou se u nich tedy rozvinout problémy v oblastech adaptace a sociálních kompetencí (Valeria et al., 2020). Právě tento přístup má vliv na rozvoj agresivního chování především u chlapců (Konopka et al., 2018).

Tento výchovný styl může mít také za následek emocionální odměřenost, lhostejnost (i ve smyslu vztahu k rodičům), zpomalení přípravy na budoucí rodinný život a formování sexuální identity jedinců (Zarbali, 2020).

Výchova autokratická

Výchova autokratická je opakem výchovy liberální. Po dítěti je vyžadována absolutní poslušnost. Tato poslušnost je vymáhána pomocí zákazů, příkazů a trestů za jejich nesplnění, přičemž není důležité, aby dítě chápalo, proč se má chovat v určitých situacích určitým způsobem. Z tohoto důvodu si dítě nemůže formovat své vnitřní hranice, což může vést k podřízenosti nebo naopak vzdoru a agresivitě vůči jiným (Urbanovská, 2017). Navíc rodiče nejsou k dítěti dostatečně citově vřelí a nepřístupují k němu příliš citlivě. Dítě nechválí a omezují jeho autonomii, a to bez dostatečného vysvětlení (Konopka et al., 2018).

Konopka a kolektiv (2018) zmiňují korelaci mezi tímto stylem výchovy a rozvojem poruch příjmu potravy, agresí nebo depresí. Podle Zarbaliho (2020) může přístup založený na častých restrikcích, při němž se děti často dostávají do stresu a mohou čelit až násilí, vést k hrubosti dětí k rodičům až k jejich nesnášenlivosti vůči rodičům. Také může způsobit v některých případech tramu a zdravý vývoj jedince tak může být narušen.

Výchova demokratická (autoritativní)

Demokratická výchova je založena na otevřenosti rodičů diskuzi a dialogu. Dítě má možnost vyjádřit svůj úhel pohledu (Konopka et al., 2018). Klade důraz na pochopení významu požadavku a dostatku prostoru pro vlastní zkušenost dítěte. Dítě je tedy vedeno k samostatnosti, zodpovědnosti za své jednání a ohleduplnosti ke druhým (Urbanovská, 2017). Rodiče přistupují k potřebám dítěte vřele a citlivě. Oba rodiče mají stejné nároky a stejnou měrou dítě i podporují. Pro tento styl je také typické vedení bez zbytečných restrikcí. To je založeno na jasných požadavcích a vytýčení hranic (Konopka et al., 2018).

Tento výchovný styl působí jako protektivní faktor proti rozvoji zneužívání návykových látek, depresí, agresivního a antisociálního chování. Zvyšuje také sebevědomí jedinců, kteří jsou tímto způsobem vychováni (Konopka et al., 2018; Valeria et al., 2020).

Dle Svobody (2015) vycházejí v současnosti výchovné styly z liberální až volné výchovy. Tyto nové styly však nenaplnují dítěti potřebu limitu, tedy jednu z nejvýznamnějších sociálních potřeb. Právě k limitu se váže pocit bezpečí, jelikož je to děj, který nám v něčem brání, ale zároveň nás ve stejnou chvíli před něčím chrání. Dítě, které je vychovááno takovým stylem, jenž nenaplnuje tuto potřebu, neumí respektovat hranice a limity vyžadované společností. Od ostatních má naopak tendence tyto hranice přísně vyžadovat.

Dalším problémem nevhodně zvolených stylů výchovy je výchova prostřednictvím sankcí. Sankce se od limitu liší tím, že nebrání a nechrání, ale pouze zabraňuje. Dítě může téměř vše, dokud mu to umožňují základní pravidla rodiče. Při jejich překročení je potrestáno. Dítě chápe negativní reakci rodiče, ale přesně nerozumí tomu, za co je trestáno. Navíc tato pravidla nebývají vždy vyžadována stejně a reakce rodiče je proto pro dítě nepředvídatelná. Toto může mít za důsledek agresi vůči vrstevníkům, afektivní chování nebo i dětské deprese (Svoboda, 2015).

Výzkumy potvrdily, že existuje souvislost mezi výchovným stylem a formováním jak negativních, tak pozitivních vzorců chování. Styly, které jsou dnes považovány za nejvýhodnější, jsou založeny na přijetí dítěte, zprostředkování milujícího prostředí a nastavení limitů a hranic, které jsou dítěti dostatečně vysvětleny (Konopka et al., 2018).

1.5 Neúplná rodina

Rodina, která sestává z manželského páru, jenž tvoří muž a žena, a jejich dětí, není jediným typem rodiny. Stále častěji se objevují rodiny rozvedené, rodiny s rodiči stejného pohlaví nebo transgender rodiči (Van Gasse & Mortelmans, 2020). Pro tuto práci jsou důležitou skupinou rodiny neúplné. V minulosti byly neúplné rodiny důsledkem smrti jednoho z rodičů, dnes vznikají spíše z důvodu rozvodů, popř. rozhodů rodičů (Ilesanmi, 2015). Právě u dětí, které vyrůstají v rodinách s jedním rodičem, je vyšší pravděpodobnost rozvoje rizikového chování nebo poruch chování než u dětí z úplných rodin (Valeria et al., 2020).

Zatímco dle statistik Českého statistického úřadu v prvním pololetí roku 2021 vstoupilo do manželství 14,9 tisíce párů, rozvodem skončilo 10,8 tisíce manželství (ČSÚ, 2021). I když v roce 2019 došlo dle statistik v České republice k nejméně rozvodům od roku 2000 a tento údaj stále klesá (ČSÚ, 2019), neúplné rodiny byly vždy součástí

lidské společnosti, a lze předpokládat, že i v budoucnu tomu tak bude. Navíc je nutné si uvědomit, že do statistik se nepromítají rozchody nesezdaných párů.

Důvodem k rozvodům může být oslabení vnímání manželství jako permanentní instituce a benevolentnější přístup k nim, než tomu bylo v minulosti (Ilesanmi, 2015). Některé páry navíc mohou mít obtíže v případě konfliktů plynoucích ze soužití více rodin v jedné domácnosti nebo mohou žít v nevyhovujících bytových podmínkách a čelit celkově nepříznivé ekonomické situaci. Partnerský život však může negativně ovlivňovat i odlišné hodnotové postoje nebo osobnostní charakteristiky (Jedlička, 2017).

Rozvod rodičů má na dítě negativní vliv. Samotný rozvod dostává děti do nelehkých situací, které bývají emocionálně náročné a mohou mít následky na kognitivní vývoj dítěte, a to především z důvodu omezených finančních prostředků pramenících z jednoho příjmu rodiny. Dítěti se může zhoršit školní prospěch, ale projevy mohou být patrné i v chování. Život v domácnosti s jedním rodičem může mít za následek i nízké sebevědomí. Školní neúspěšnost i nízké sebevědomí potom může být predispozičním faktorem ke vzniku poruch chování nebo kriminality mladistvých. Nesmíme také zapomínat na negativní stereotypizaci, které děti z neúplných rodin čelí (Ilesanmi, 2015). Na druhou stranu pozitivní přístup matky samoživitelky k dítěti pozitivně ovlivňuje vývoj jejích dětí a je pro dítě přínosnější než život v nefunkčních rodinách (Valeria et al., 2020).

Dítě ztrácí rozchodem rodičů jistotu rodinného zázemí, která pro ně představovala stabilitu. Nejistotu, která z rozvodu rodičů plyne mohou navíc dospělí dále umocňovat hádkami a snižováním hodnoty druhého rodiče. Dítě může mít také potíže s důvěrou svým rodičům. Odchodem jednoho z rodičů ze společné domácnosti se také mění vztah mezi ním a dítětem. Dítě s ním nadále nesdílí každodenní zážitky a může navíc přejímat postoje druhého rodiče. Vztah s rodičem, s nímž dítě žije, může být také změněn. Děti jsou na tomto rodiči více závislé a mohou žárlit a omezovat jeho sociální vztahy, a to především k potenciálním partnerům (Vagnerová & Lisá, 2021).

Výzkum, který Ilesanmi provedla v roce 2015, ukázal, že struktura rodiny má vliv na osobnost a kognitivní vývoj dětí. Děti z neúplných rodin dosahovaly v testech kognice nižších výsledků než ty z rodin úplných. Děti z rodin úplných se podle autorky více zajímají o okolí a zkoumají ho a projevuje se u nich vyšší touha komunikovat. Naopak děti z neúplných rodin komunikují méně a jsou méně zvědavé.

Van Gasse a Mortelmans (2020) zkoumali situaci rodičů, kteří si cestu samoživitelství vybrali dobrovolně, například cestou umělého oplodnění. Podle autorů

tito rodiče čelí stejným výzvám jako ostatní samoživitelé, na druhou stranu se však nemusejí vyrovnávat s náročnou životní situací, která většinou předchází ztrátě partnera, jako je smrt nebo rozvod.

2 Postavení rodiny v životě dítěte

Důležitost rodiny v životě dětí potvrzuje projekt Minisčítání Českého statistického úřadu, který proběhl v roce 2020. 63 % z 18 833 dětí ve věku mezi 9 a 15 lety uvedlo, že je pro ně rodina ze všeho nejdůležitější. Na druhém místě skončilo zdraví (13 % dětí) a na třetím kamarádi (12 % dětí). Stejně tak 64 % dětí v dotazníku uvedlo, že pokud mají nějaký problém, svěří se rodičům. 17 % dětí problémy raději řeší s kamarády a 10 % se nesvěřuje nikomu. Jako svůj vzor navíc nejvíce dětí, tedy 36 %, zvolilo rodiče (ČSÚ, 2020).

Vazba na rodinu a pocit sounáležitosti s ní patří mezi aspekty mající přímý vliv na budoucí přístup dítěte k problémovému chování až nelegálním aktivitám. Pozitivní vztahy s rodiči snižuje riziko násilného chování. Jedinci, který takový vztah mají, jsou navíc sebejistější a zvládají lépe kontrolu svých emocí. Naopak jedinci, kteří jsou rodiči spíše odmítáni, vykazují obtíže v navazování a udržování interpersonálních vztahů. Pokud rodiče s dítětem dostatečně komunikují, rozvíjí se u dítěte kompetence k řešení problémů a schopnost jejich zvládnutí (coping) (Valeria et al., 2020).

2.1 Rodina jako zdroj resilience a rizik vzniku poruchy chování

Mezi rizikové faktory rozvoje poruchy chování řadí Vojtová (2010) vedle vlivů spojených s osobností dítěte a faktorů v prostředí školy a sociální sítě jedince právě rodinu. Mezi rodinné stresory patří časté konflikty v rodině nebo postnatální deprese. Další rizikové faktory vyplývají ze struktury a hierarchie rodiny, případů rodin neúplných, příliš početných, popřípadě s nezletilými matkami. Můžeme sem zařadit i fungování systému rodiny, tedy charakter a vyváženost vztahů mezi členy rodiny, sociální izolaci a hádky mezi rodiči až domácí násilí. Dalšími rizikovými faktory jsou faktory spojené s fungováním rodičů. Sem můžeme zařadit nevhodný rodičovský vzor, kriminalitu v rodině nebo zneužívání návykových látek.

Němcová (2015a) zmiňuje možné zdroje traumat u dítěte. Všechny přitom pramení nebo mohou pramenit z rodinného prostředí. Mezi ně patří úmrtí nebo předčasné odloučení od osoby, která byla pro dítě klíčová; rozvod nebo rozchod rodičů; týrání, nepřiměřené tresty nebo násilí v rodině a sexuální zneužívání.

Stejně tak však rodina může působit resilientně. Mezi faktory, které dle Vojtové (2010) působí protektivně ve vztahu k působení faktorů rizikových a možnosti vzniku

poruchy chování, patří sociální kompetence dítěte, kompetence k řešení problémů, orientace na cíl a budoucnost, posilující činnosti a procesy při podpoře dětí s poruchami chování a bezpečné zázemí a vazba na domov, tedy pevná vazba na rodiče a stabilní interakce mezi dítětem a rodičem.

Gartland a kolektiv (2019) se v článku s názvem *What factors are associated with resilient outcomes in children exposed to social adversity? A systematic review* zaměřili na resilientní zdroje dětí, které vyrůstají v nepříznivém sociálním prostředí. Mezi těmito zdroji byla identifikována také rodina. Pozitivní přístup rodičů k dětem a zájem o ně patří mezi klíčové ochranné faktory. Například u dětí, jejichž rodinné prostředí je podporující, se výrazně snižuje možnost vzniku rizikového chování ohrožujícího zdraví. Podpora a přijetí rodiny také podle autorů přímo souvisí se zdravým emocionálním vývojem dětí, které byly svěřeny do péče svých prarodičů.

2.2 Rodina a naplňování potřeb dítěte

Hierarchii potřeb rozpracoval již ve 40. letech 20. století Maslow. Maslow (1943) dělí potřeby do pěti kategorií. Začíná fyziologickými potřebami, kam řadí například dýchání, spánek nebo potravu. Další kategorií je potřeba bezpečí a jistoty, následuje potřeba lásky a sounáležitosti, potřeba uznání a nakonec sebeaktualizace. Přitom teprve po naplnění fyziologických potřeb začnou narůstat potřeby následující, tedy bezpečí a jistoty a tak dále.

V našem prostředí se potřebám ve své teorii deprivace a privace věnovali Langmeier s Matějčkem (2011). Psychická deprivace přitom znamená nedostatečné uspokojení základních psychických potřeb. Těchto psychických potřeb definovali celkem pět, a to **potřebu stimulace** (dostatečné množství podnětů pro zdravý psychický vývoj dítěte), **potřebu smysluplnosti světa** (tyto podněty musí dítěti dávat smysl, měly by tedy být regulovány a vysvětlovány pečovatelem), **potřebu jistého a láskyplného vztahu** (stabilní pouto s osobou, ke které má jedinec citový vztah, svou srozumitelnou a předvídatelnou komunikací vytváří pocit životní jistoty), **potřebu pozitivní identity** (přijetí sebe samého, sebeúcta a sebevědomí, uvědomění si vlastního „já“) a **potřebu otevřené budoucnosti** (orientace na budoucnost, životní perspektiva).

Rodina je přitom jedno z nejčastějších prostředí, kde k deprivaci, tedy nedostatečnému uspokojení psychologických potřeb, dochází. V rodině však může docházet k tak závažným případům deprivace, že mohou vést až k ohrožení života dítěte.

Langmeier s Matějčkem (2011, s. 137) dokonce zmiňují heslo „*lepší špatná rodina než nejlepší ústav*“, které v době vzniku prvního vydání publikace *Psychická deprivace v dětství* (60. léta 20. století) označovalo rodinu za prostředí prevence deprivace. A i když od této doby uběhlo několik desetiletí, toto platí v současné legislativě České republiky do jisté míry nadále (viz kapitola 4).

Autoři rozdělují deprivaci v rodině na deprivaci z vnějších a psychologických příčin. Deprivaci z příčin vnějších může přispívat složení rodiny, socioekonomická a kulturní úroveň rodiny (sem můžeme zahrnout rodiny velmi početné, s nízkou socioekonomickou úrovní, ale i velmi vysokou socioekonomickou úroveň nebo přílišnou zaměstnanost matek). Deprivace v rodině z psychologických příčin může být zapříčiněna neschopností pečující osoby navázat s dítětem sdílný citový vztah z důvodu nezralosti charakteru nebo duševních poruch nebo nedostatečného zásobení dítěte podněty, i přes dobrý citový vztah k dítěti (Langmeier & Matějček, 2011).

Psychicky deprivované děti mohou později prožívat mnoho osobních problémů a vnitřních rozporů, které mohou přerůst k rizikovému chování, z nichž se posléze mohou vyvinout sociálně patologické projevy chování (Jedlička, 2017).

Němcová (2015b) uvádí základní sociální potřeby dítěte. Patří mezi ně **potřeba místa a teritoria**, která vzniká ještě před samotným narozením dítěte. Dítě se v raném věku pohybuje ve stejném prostředí, které je mu známé a v němž se cítí bezpečně. Jinak je tomu, pokud rodina často prostředí mění a dítě se tak musí neustále adaptovat. Právě toto může být základ pro pozdější precitlivělost a úzkostnost. Později sem také řadíme vlastnictví předmětů. Neměnné prostředí vede k prevenci ničení předmětů ve škole nebo pobytových zařízeních, jelikož k němu děti a mladiství mají svůj vztah. Pokud není potřeba místa naplněna, jedinec může jednat s nepřiměřenou agresivitou při narušení jeho teritoria, i přesto, že se jedinec snaží někam patřit, nikde se necítí dobře, dále se objevují tendence odpoutat se od reality a žít ve fantazijním světě a výrazný zájem o smrt až sebevražedné sklony.

Další z těchto potřeb je **potřeba bezpečí**. Jedinci se řídí takovými vzorci chování, které se naučili v rodině, jelikož pro ně představují pocit bezpečí a kontroly. Pokud nedochází k syčení této potřeby, může se jedinec projevovat jako „drzý“ (především v rodinách, kde si dítě vytváří domněnky, jelikož mu rodiče nesdělují dostatek důležitých informací), agresivní (snaha vytvářet nebezpečné prostředí, protože v něm má pocit kontroly nad situací a bezpečí) nebo snahou nepoutat na sebe pozornost, což je nejtypičtější traumatizovaných dětí (Němcová, 2015b).

Němcová (2015b) dále uvádí **potřebu podnětu, péče a výživy**. Hlavní část této potřeby je naplňována do prvního roku života. Jedná se jak o dostatek potravy, tak i emocí a informací. Němcová (2015) uvádí projevy nedostatečné saturace této potřeby podle terapie PBSP (Pesso Boyden System Psychomotor), k nimž patří nesmyslné nakupování a hltání jídla, závislost na druhém člověku, jeho projevech, neschopnost dítěte definovat své potřeby a v neposlední řadě krádeže a hromadění věcí ve snaze nasycení této potřeby.

Potřeba podpory je naplňována již po narození dítěte, kdy pečující osoba například drží dítě v náručí. Zařadit sem můžeme i pochvalu a ocenění. Naplnění této potřeby je důležité především v prvním roce života. Pokud není potřeba nasycena, dítě příliš neprojevuje své emoce, aby skrylo svoji přecitlivělost, protože se za projevy emocí stydí. Je navíc impulzivní a uchyluje se k častému užívání sarkasmu nebo zesměšňování toho, co chápe jako podporu druhých, popřípadě sebe sama. Při nadměrné snaze deficit kompenzovat může být důsledkem nejistota a snížená sebedůvěra (Němcová, 2015b).

Jako poslední sociální potřebu uvádí Němcová (2015b) **potřebu limitu**. Potřeba limitu je zmíněna již výše v souvislosti se styly výchovy v rodině (viz kapitola 1.4). Jedná se o druhou nejdůležitější potřebu. Limit jedince omezuje, ale zároveň chrání. Jako důsledek nenaplnění potřeby uvádí Němcová (2015b) podle BPSP nekontrolovatelné chování, které může ohrožovat jak samotného jedince, tak jeho okolí a potíže s rozeznáním reality a fantazie, které se mohou projevovat destruktivně, nebo jednáním ve svém zájmu bez ohledu na druhé.

2.3 Dítě a rodiče

Vztahy v rodině se mění a vyvíjí spolu se změnami ve společnosti. V návaznosti na vývoj technologií nebo význam vzdělání a globalizaci společnosti došlo například k odklonu od typicky patriarchálního systému v rodinách. V rodinných vztazích se zrcadlí i negativní vlivy ze života současné společnosti, jako je vyšší míra stresu nebo napětí. Technologický pokrok má za následek vyšší míru komunikace s přáteli a známými ve virtuálním prostředí, který částečně vytěsňuje komunikaci mezi členy rodiny. Rodiny spolu tráví méně času. Tímto se mimo jiné mění přístup k rolím jednotlivých členů rodiny. Následkem může být častější vznik konfliktů (Zarbali, 2020).

Vztah rodičů k dětem formuje specifické klima v rodině. Vztahy založené na vzájemné spolupráci jsou považovány za optimální formu interakcí v rodině. Takové

vztahy umožňují dítěti pochopit sounáležitost a orientaci na společné cíle. Vzájemné porozumění a spolupráce jednotlivých členů rodiny předchází rozvoji přehnaného individualismu u dítěte (Zarbali, 2020). Nejprínosnější pro dítě je podpora ze strany obou rodičů (Valeria et al., 2020). Vztahy s rodiči jsou pro jedince podstatné především v období raného věku a období dospívání.

Vztah mezi rodiči a dítětem se mění s pomocí každodenních vzájemných interakcí. Tyto interakce tvoří základ pro interakce další a ovlivňují vývoj dítěte nejen v oblastech emocionální, fyzické a intelektové. Jeho vliv na dítě v celoživotním kontextu byl prokázán napříč socioekonomickými a kulturními podmínkami. Kvalita vztahu mezi rodiči a dítětem souvisí s rozvojem psychosociálních kompetencí dítěte. Nesmíme přitom zapomínat, že na vývoji vztahu se aktivně podílí nejen rodič, ale i dítě samotné. Dítě svým chováním ovlivňuje vztah s rodiči a tím také pohled rodičů na něj. Od toho se následně odvíjí další chování a jednání rodičů, které ovlivňuje psychosociální vývoj dítěte (Briegel et al., 2019). Navíc vztah mezi dítětem a jeho rodiči se vyvíjí po celý život (River et al., 2021).

Na vývoj dítěte má vliv již to, jak žena přistupuje ke svému těhotenství a mateřství, jak jej prožívá a jaké vztahy má s otcem dítěte. Právě na přístup k těhotenství a psychickou pohodu matky během něj má vliv podpora jejího partnera, vlastní ženiny zkušenosti z raného dětství, ale i postoj širšího příbuzenstva a nejbližšího sociálního okolí. Sociální okolí a rodina mohou vztah matky k dítěti negativně poznamenat, obzvláště v případech, kdy matka čelí ostrakizaci, vytvořené například na základě absence otce dítěte (Jedlička, 2017).

Helus (2015) popisuje ranou symbiotickou vazbu, kterou rozumí specifický vztah dítěte s pečující osobou v prvních dnech až měsících jeho života. Dítě se orientuje na tuto osobu (nejčastěji matku) a vytváří si k ní citovou vazbu, jejíž prostřednictvím jsou kompenzovány dosud nerozvinuté orientační schopnosti samotného dítěte. Takto je realizováno základní uspokojení potřebné pro plnohodnotný vývoj dítěte (Helus, 2015). Tato vazba však může být výrazně narušena, pokud se dítě narodilo proti přání matky. V takových případech se může následná péče o dítě stát až zanedbávající (Jedlička, 2017).

Raný vztah matky s dítětem a později dalšími rodinnými příslušníky ovlivňuje orientaci dítěte v dalších, pozdějších, vztazích. Vazba s matkou vede dítě k ujištění, že život je bezpečný a dítě se tak může vyvíjet a otevírat novým podnětům (Helus, 2015). Právě tuto vazbu může narušovat neúměrně dlouhý pobyt v kolektivních zařízeních,

například v mateřských školách (Jedlička, 2017) a samozřejmě umístění dětí od útlého věku v ústavních zařízeních.

Vzorce připoutání dítěte k matce

Helus (2015) nebo Thorová (2015) uvádí vzorce připoutání tak, jak je popsala Ainsworth. Podle ní je chování spolehlivého rodiče, který dítěti projevuje dostatek citové opory, předpokladem pro snahu dítěte prozkoumávat postupně rozšiřující se prostředí a vzdalovat se tak blízké osobě, nejčastěji tedy matce (Jedlička, 2017).

Připoutání bezpečné a spolehlivé

Tato vazba se vyskytuje nejčastěji, u zhruba 55–65 % populace. Jedná se o optimální typ připoutání. Chování matky je pro dítě srozumitelné a předvídatelné. Matka je dítěti dostupná. Můžeme konstatovat, že vazba je oboustranná. Dítě se po odchodu matky při jejím návratu rychle uklidní a pokračuje v předchozí aktivitě.

Úzkostně vyhýbavé připoutání

V populaci hovoříme přibližně o 20–30 % případů. Matka je přítomna, ale psychicky je méně dostupná, myslí na věci, které se týkají jiných záležitostí, než je péče o dítě a vazba tak ztrácí vzájemnou oboustrannost. Dítě je po návratu matky odtažené, čímž se brání zklamání ze vzájemného oddálení.

Úzkostně vzdorující připoutání

Tento typ připoutání se vyskytuje v 5–15 % případů. Dítě je frustrováno z matčiny nedostupnosti a nerozumí jejímu chování. Pokud se dítě snaží upoutat matčinu pozornost (např. pláčem, zlobením), matka jej začne více vnímat. Po příchodu matky tyto děti pláčou, čímž se snaží ze vzniklé situace získat co nejvíce.

Dezorientované připoutání

Připoutání je narušeno, ze strany rodiče je však jindy obnovováno, avšak způsobem, který není funkční. Dítě je těmito výkyvy dezorientováno a traumatizováno. Často se jedná o děti týrané, zneužívané. Na návrat matky děti reagují apaticky, někdy agresivně nebo neovladatelným vztekem.

Navazující výzkumy ukázaly, že děti v útlém věku připoutané posledním typem vazby se chovají v předškolním a na počátku školního věku nepřátelsky až agresivně k jejich vrstevníkům. Navazování vztahů s vrstevníky je u těchto jedinců obecně obtížnější (Lyonsová-Ruthová et al. in Helus, 2015). Naopak děti, jejichž připoutání bylo bezpečné, se socializují lépe, bezkonfliktně, a patří mezi oblíbené v kolektivu vrstevníků (Harptur in Helus, 2015). Pokud není v raném věku uspokojována potřeba pevné citové vazby k pečující osobě, dochází u dítěte k citově sociální deprivaci. Tato deprivace má dlouhodobé a vážné následky, projevující se příznaky známými jako deprivací syndrom; jedinec má obtíže s vnímáním a projevováním lásky k druhým i sobě samému, má potíže s empatií a vyjadřováním svých citových stavů (Helus, 2015).

Kvalita vazby je podle Mahlerové (in Jedlička, 2017) vedle vrozených faktorů také predispozicí pro úspěšnou separaci od matky. Děti, které nemají k matce dostatečně důvěrný vztah, projevují intenzivní úzkost při setkání s cizí osobou. Vazba již v raném věku navíc ovlivňuje budoucí interpersonální vztahy jedince, včetně těch partnerských (River et al., 2021).

Jedlička (2017) popisuje matku jako osobu, která je pro dítě pečovatelem a zdrojem nepodmíněné lásky, na druhou stranu otec má pozici autority, které se dítě musí naučit přizpůsobit. Otec může tvořit základ pro separaci od matky a zprostředkovávat dítěti poznávání okolního světa.

Chování dětí, které zachovává spíše vertikální povahu, kdy dítě vyhovuje požadavkům rodičů, posiluje vzájemný vztah mezi dítětem a rodičem. Naopak, pokud dítě zpochybňuje autoritu rodičů a jejich požadavkům nevyhovuje, vytváří takové chování napětí. Současný výzkum se více zaměřuje právě na negativní chování dětí a jeho vliv na vztah s rodiči než na chování pozitivní (Briegel et al., 2019).

Briegel a kolektiv (2019) uvádějí rozdíly mezi vztahy dívek a chlapců k rodičům ve věku mezi třemi a dvanácti lety. Dívky jsou sdílnější a prosociálnější, jsou více ochotné spolupracovat, zato chlapci vykazují rušivější chování. Chování dívek bývá obecně rodiči vnímáno pozitivněji, což může souviset s genderovými stereotypy. Děti bývají ve shodě s otci častěji než s matkami. Autoři uvádějí, že není prokázáno, do jaké míry je toto dáno pohlavím rodičů a do jaké tradiční rolí matky, která bývá primární pečovatelkou. Toto téma by mohlo být nicméně v budoucnu lépe objasněno vzhledem ke společenským změnám a s nimi souvisejícími změnám ve struktuře rodiny, jako jsou rodiče stejného pohlaví.

Matky děti obecně více verbálně podporují než otcové, ale tato podpora bývá častěji adresována dcerám. Více také děti chválí. Navíc tráví péčí o dítě více času než otcové, a to i za předpokladu, že pracují. Lze tedy předpokládat, že dítě bude citově blíže matce, ve vztahu se tedy bude chovat pozitivněji. Na druhou stranu otcové vnímají méně negativního chování svých dětí, což může být dáno právě faktem, že s dětmi tráví méně času, tudíž nemají tolik příležitostí takovéto chování pozorovat nebo tím, že děti jsou ve vztahu k otcům obecně poddajnější, jak již bylo zmíněno výše (Briegel et al., 2019). Na druhou stranu podle zjištění Yeunga a kolektivu (in Boele et al., 2019) právě to, že otcové tráví s dětmi méně času, může naznačovat, že právě role otců je v prosociálním vývoji dětí méně podstatná než role matek.

S přibývajícím věkem dítěte mezi druhým a desátým rokem života rodiče vnímají méně negativních projevů ve vzájemných vztazích (Briegel et al., 2019). S vývojem dítěte se zároveň vztah mezi ním a rodiči mění na vztah horizontální, a to během adolescence. Valeria a kolektiv (2020) vidí nejdůležitější aspekt přístupu rodičů ke svým dětem v tomto období v roli otce jako „učitele“ sociálních dovedností a matky jako pečovatelky.

Vztah rodičů s dítětem je mimo jiné důležitý pro rozvoj sebekontroly. Podpora rodičů, jejich dohled, vazba mezi nimi a dítětem a vzájemná komunikace ovlivňují rizikové chování, a to především v adolescentním věku. Například alkoholismus a zneužívání návykových látek matky může být faktorem pro rozvoj zneužívání návykových látek adolescenty (Valeria et al., 2020). Nejen v tomto období má tento vztah výrazný vliv na empatii jedince. Jedinci, kteří mají s rodiči (ale i vrstevníky) kvalitní a dobré vztahy, se více zajímají o druhé a lépe rozumějí jejím emocím. Je však nutné si uvědomit, že s přibývajícím věkem tráví jedinec stále méně času s rodiči a více s vrstevníky. Proto vliv kvality vztahů s rodiči právě na empatii jedinců, je výraznější na začátku období adolescence, než na jeho konci (Boele et al., 2019).

Participace otce na výchově dítěte má pozitivní vliv na rozvoj empatie a dovedností v sociální oblasti. Toto souvisí s nižším rizikem rozvoje problémového chování a agresivního chování u dětí a mladistvých. Pokud je ovšem přístup otce k dítěti spíše odmítavý, může mít negativní vliv na chování dětí a mladistvých (Valeria et al., 2020). Jedlička (2017) předpokládá, že pokud bude otec dítě, především syna, vést k samostatnému řešení problémů a vyhne se zbytečným trestům, bude jedinec v období dospívání méně úzkostný a výbušný. V opačném případě, pokud je dítě vystavováno

posměchu a čelí neustálému poukazování na chyby, kterých se dopustilo, může se u něj později rozvinout úzkostná nejistota nebo agresivní chování.

Jedlička (2017) zmiňuje úzkost a vnitřní neklid, který pociťuje jedinec ohledně dospívání. Právě tyto projevy mohou vznikat na základě nejistého postavení v rodině, obzvláště, pokud nejsou rodiči dostatečně respektováni a podporováni. Tyto neuspokojivé vztahy v rodině mohou vést k přesprílišné snaze adolescentů o nezávislost a emancipaci. Ty však mohou na druhou stranu vést k nezájmu a lhostejnosti vůči druhým a v neposlední řadě také neplnění povinností, které mají dospívající vůči svým rodičům. Napětí v rodině může eskalovat až ke konfliktům, které adolescentovi slouží jako důvod k přerušení kontaktu s rodinou. Následuje odchod ze školy, aby dospívající mohl nastoupit do zaměstnání a přestat tak být závislý na podpoře rodiny. U dívek potom touha po emancipaci může vést ke snaze stát se co nejdříve matkou, ač pro tuto roli nemusí být dostatečně psychosociálně vyzrálé.

Protipólem jsou potom jedinci přespríliš závislí na svých rodičích. Ti nejsou schopni svých vlastních rozhodnutí a vyžadují od rodičů pozornost a starostlivou péči. Tito dospívající mívají potíže v navazování a udržování interpersonálních vztahů s vrstevníky, bývají naivní a citově lehce zranitelní (Jedlička, 2017).

Vztah jedince s jeho rodiči a jeho kvalita má v neposlední řadě vliv i na jeho pozdější partnerské vztahy. Výzkumy potvrdily spojitost rodičovské vstřícnosti a vnímavosti, a naopak vysokého nátlaku na dítě a odmítavého chování právě na kvalitu partnerských vztahů jedince, především v oblasti kvality dyadické interakce mezi partnery. Tato souvislost je pravděpodobně dána především tendencí dítěte pozorovat a internalizovat chování svých rodičů, jakožto nejbližšího sociálního okolí (River et al., 2021).

2.4 Sourozenectví a sourozenecké vztahy

Vztahy mezi sourozenci jsou odlišné od vztahů mezi dětmi a rodiči. Sohni (2019) vztahy mezi sourozenci označuje za horizontální, tedy vztah mezi sobě rovnými, na rozdíl od vertikálních vztahů mezi dětmi a rodiči. Právě prostřednictvím horizontálních vztahů se formuje podstatná oblast vývoje osobnosti jedince. Sourozenecké vztahy mají vliv na rozvoj smyslu pro spravedlnost, rovnost, uznání a sociální cítění. Zkušenosti se sourozenci také rozvíjí empatii.

V neposlední řadě pozitivní vztahy se sourozenci mohou fungovat jako zdroj resilience, a to především ve stresových situacích, jelikož jedinec získává dobrou zkušenost s interpersonálním vztahem a získává sociální kompetence. Mají také pozitivní vliv na sebevědomí jedince (Sohni, 2019; Stevenson Wojciak et al., 2018).

Sourozenci dále výrazně ovlivňují sociální a emocionální kompetence jedince a schopnost zvládání konfliktů. Tráví spolu velké množství času již od raného věku a jednoleté dítě má podobné množství komunikace se sourozencem jako s matkou. Děti předškolního věku tráví výrazně více času se svými sourozenci než s rodiči (Sohni, 2019). I díky tomu od sebe navzájem získávají mnoho vývojových podnětů a vzájemně se motivují (Urbanovská, 2017).

Ve vztazích se sourozenci také probíhá velká část procesů identifikace, kdy jedinec chápe pozici a postoje druhé osoby z jeho hlediska a s druhými se také porovnává, všímá si rozdílů a podobností se sebou samým. Prostřednictvím hádek a sourozenecké rivalryity se děti učí řešit problémy a konflikty (Sohni, 2019). Právě konflikty a problémy se ve vztazích mezi sourozenci objevují častěji u sourozenců, kteří jsou si věkově blízko. Stejně tak ale tito sourozenci sdílejí bližší intimitu. Můžeme tedy říci, že vztahy mezi sourozenci jsou velmi ambivalentní v projevech chování. To stejné platí u skupin více sourozenců. Některé studie označují za nejagresivnější sourozenecké dvojice chlapců, jiné konstelace staršího bratra a mladší sestry (Selwyn, 2019).

Jak je uvedeno výše, i z projevů rivalryity mohou sourozenci výrazně těžit z hlediska jejich dalšího vývoje. Na druhou stranu však může tato rivalita vyústit v šikanu založenou na nerovnosti sil. Tato šikana navíc často bývá přisuzována běžné sourozenecké rivalitě a podceňována. V rodinách, v nichž dochází k domácímu násilí, je i násilí mezi sourozenci častější (Selwyn, 2019).

Podle Urbanovské (2017) je nejvíce zatěžováno odpovědností péče o mladší sourozence dítě nejstarší. Prostřední sourozenec se snaží vymanit ze stínu sourozence staršího (Čížková in Urbanovská, 2017). Nejmladší sourozenec bývá rodiči nejvíce opečováván a hýčkán, což může vést až k syndromu naučené bezmocnosti (Urbanovská, 2017).

Boele a kolektiv (2019) však také upozorňují, že některé sourozenecké vztahy nemusí být tolik kvalitní jako vztahy s dalšími vrstevníky a romantickými partnery, protože vztahy sourozenecké jsou, na rozdíl od většiny jiných interpersonálních vztahů, nedobrovolné.

Jedináčci

Helus (2004) popisuje tzv. „příznaky jedináčkovství“, mezi které v první řadě patří potřeba dítěte být středem pozornosti a pokud jím nejsou, trpí. Tyto děti se hůře orientují v dětské společnosti a jsou nejisté, pokud se nemohou obracet na dospělé. Často je na tyto děti nahlíženo jako na mimořádně nadané, a to díky nedostatečnému kritickému odstupu rodičů. Tento projev může být umocněn rodiči, kteří dítě od útlého věku zasvěcují do abstraktních pojmů a diskusí. Děti v důsledku toho používají neobvyklé výrazy i způsoby chování, blížíci se spíše způsobům dospělých. Toto vše upevňuje dojem geniality dítěte.

V kontaktu s ostatními dětmi, např. při nástupu k povinné školní docházce, se však může projevit nerovnoměrnost vývoje. Navíc je pro dítě složitější se začlenit do kolektivu vrstevníků, jelikož vlastnosti považované za genialitu dospělými, nejsou vrstevníky hodnoceny pozitivně. Tyto děti pak mohou být terčem posměchu až šikany. Mohou se potkat i s obtížemi ve školním výkonu, jelikož očekávání školy, formy a styly práce se mohou lišit od těch, které byly navozeny v domácím prostředí. To má za důsledek pocity zklamání (Helus, 2004). Tyto pocity může vyvolat i samotné vysoké očekávání od jedináčka, jelikož je na tyto děti často soustředěno více pozornosti a jsou od nich požadovány vysoké výkony. Tyto požadavky mohou dítě dostávat do emoční nepohody (Urbanovská, 2017).

Naopak ale v rodinách s jedním, popř. dvěma dětmi, je vývoji dětí přikládáno více pozornosti a kvalita péče je vyšší a citové vazby bohatší v porovnání s vícečetnými rodinami, což se může projevit ve školní úspěšnosti. U vícečetných rodin se také častěji objevuje autoritářské chování (Helus, 2004).

Pozitivům postavení jedináčka podle Heluse (2004) napomáhá fakt, že moderní rodina je otevřenější než dříve a dítě tak žije v širším spektru příležitostí, díky kterým se dostává do kontaktu s jedinci mimo rodinu. Není ale jisté, že pobyt ve vrstevnické skupině mimo rodinu bude mít pro dítě stejný přínos jako vyrůstání ve skupině sourozenců (Urbanovská, 2017). V dnešní době však vzniká pro dítě více možností na „zisk“ tzv. „dočasných sourozenců“, tedy těch sourozenců, které se objevují v životě dítěte prostřednictvím nových partnerských vztahů jeho rodičů (Sohni, 2019). Helus (2004) upozorňuje na to, že výhody a nevýhody jedináčkovství není možné generalizovat.

Sourozenci po odebrání z původní rodiny

V případě odloučení sourozenců od rodičů a následném umístění do náhradní rodinné péče či zařízení ústavní nebo ochranné výchovy, vzniká otázka, zda je lepším řešením děti umisťovat společně či zvlášť. Sohni (2019) uvádí počáteční snahu sourozenců držet se svých původních rolí, které vyplývají z představy, že život v novém prostředí bude stejný, jako v tom původním. Jeden ze sourozenců tak může být přehnaně ochranný, mohou také vznikat koalice sourozenců „bojující“ proti ostatním. Na druhou stranu by však rozdělením sourozenců mohla být podpořena představa, že sociální vztahy a loajalita nemají v dalším životě smysl. Proto je důležité snažit se vytvářet takové prostředí, které umožní zdravý rozvoj sourozeneckých vztahů a nechat „rozplynout“ vzorce rolí z původní rodiny.

Při rozdělení sourozenců po odloučení od původní rodiny mohou být umocněny pocity zmatení nebo obav, které děti při odloučení prožívají. Sourozenecké pouto se navíc v prostředí bez přítomnosti rodičů může prohloubit. Výzkumy prokazují, že sourozenci umístění ve stejném prostředí se následně lépe adaptují a přizpůsobují. Přítomnost sourozence v nové a neznámé situaci pomáhá jedinci zachovat si emoční stabilitu a navozuje pocit bezpečí (Stevenson Wojciak et al., 2018).

3 Ústavní a ochranná výchova, náhradní rodinná péče

3.1 Formy náhradní rodinné péče

Formy náhradní rodinné péče upravuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Za formy náhradní rodinné péče je dle něj považováno osvojení, pěstounská péče a pěstounská péče na dobu přechodnou, poručenství a svěřením dítěte do péče jiné osoby. Náhradní rodinná péče má přednost před ústavní výchovou.

Studie kolektivu autorů kolem Strijbosche (2015) potvrzuje, že jedinci, kteří vyrůstali v náhradních formách péče, mají lepší výsledky v oblastech jako je chování a socializace než ti, kteří vyrůstali v ústavní výchově. Toto je dáno možností navazovat blízké vztahy s pečovatelem, stabilnější rodinné prostředí může fungovat jako zdroj resilience pro děti v riziku vzniku poruch chování. Tito jedinci navíc nejsou tolik ovlivňováni negativním chováním vrstevníků. Kvalitní péči mohou však dětem poskytovat i zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, a to za předpokladu, že je pečlivě zváženo, do kterého zařízení je dítě umístěno a toto zařízení při výchově dítěte zohledňuje faktory související s jeho rodinou i faktory prostředí.

Dle výzkumu autorek Junové a Slaninové (2018) je náhradní rodinná péče ve společnosti v České republice diskutovaným tématem. Náhradní rodiče by si přáli na jednu stranu zkrátit proces přípravy na vykonávání této péče, na druhou stranu uznávají, a to především pěstouni, že tyto přípravy jsou nutné.

Náhradní formy péče mají však i svá úskalí. Kekoni a kolektiv (2017) upozorňují, že mnoha výzkumy bylo prokázáno, že děti, které si prošly náhradní rodinnou péčí, a především péčí pěstounskou, zvládají samostatný život hůře než děti, které vyrůstaly v původních rodinách.

Obtíže v soužití nové rodiny a dítěte se mohou objevit například v oblasti náboženství, pokud se liší víra dítěte a pěstounů. Tyto obtíže se mohou projevat například tlakem ze strany rodiny biologické i pěstounů na dodržování vlastní víry, námitkami pěstounů proti víře biologické rodiny, v jiných případech může být dítě nuceno přistoupit na víru pěstounů. V nejlepším zájmu dítěte je v těchto situacích respektovat jeho individuální identitu a podporovat náboženská rozhodnutí dětí, obzvláště, pokud tyto děti vstupují do období adolescence (van Bergen et al., 2022).

Dle sociálně-právní ochrany dětí Jihomoravského kraje se počet osob, které podaly žádosti o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se buď osvojiteli, pěstouny

nebo pěstouny po přechodnou dobu, za poslední 4 roky pohybuje v Jihomoravském kraji pod hranicí čísla 100, s výjimkou roku 2020, kdy bylo těchto žádostí evidováno 107. Nicméně mezi lety 2012 a 2017 tento počet zůstával trojciferný, přičemž za posledních 10 let bylo těchto žádostí evidováno nejvíce v roce 2014, a to 184. Nejvíce žádostí (58) se v uplynulém roce týkalo osvojení, následovaly žádosti o pěstounskou péči (28) a žádosti o pěstounskou péči na dobu přechodnou (10). V roce 2021 bylo v Jihomoravském kraji umístěno do náhradní rodinné péče pouze 25 dětí, což je nejméně za posledních 10 let. Z toho bylo 10 osvojeno a 15 svěřeno do pěstounské péče (Sociálně-právní ochrana dětí Jihomoravského kraje, 2022).

Osvojení

Osvojení je legislativně ukotveno ve druhém oddílu druhé části (tedy rodinném právu) zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Osvojení definuje § 794 tohoto zákona následovně: „*Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní*“. Osvojením vzniká vztah takový, jako mezi rodičem a dítětem a pokud je osvojován nezletilý, musí být osvojení v jeho zájmu. Osvojitelé jsou zapsáni v matrice jako rodiče dítěte a jsou za ně i považováni, dítě také získává jejich příjmení. Mají rodičovskou odpovědnost a osvojením zároveň zaniká příbuzenský poměr s původní rodinou dítěte.

Pěstounství

K pěstounství se přistupuje, pokud o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů a ani jeho poručník. Dítě do pěstounské péče může být svěřeno i na dobu přechodnou. Při tomto typu náhradní rodinné péče rodičům nadále zůstávají práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti. Pěstoun rozhoduje o záležitostech dítěte spíše v každodenních záležitostech a o záležitostech podstatných musí informovat rodiče (zákon č. 89/2012 Sb.).

Práva a povinnosti pěstouna zpravuje zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, stejně tak upravuje nárok pěstounů na dávky pěstounské péče, mezi které patří i jednorázový příspěvek plnoletému jedinci, který v době dosažení zletilosti je v pěstounské péči.

Pěstouni pro navazování vztahů často potřebují, na rozdíl od rodičů biologických, určité znalosti a dovednosti, mimo jiné i z toho důvodu, že děti, které jsou svěřeny do pěstounské péče, mohou mít narušenou schopnost připoutání se. Pěstouni zároveň musejí být schopni vytvořit pro děti, které přicházejí do jejich péče, bezpečné a zdravé

prostředí. Pěstouni v České republice jsou podle zákona č. 359/1999 Sb. povinni během roku absolvovat 24 hodin vzdělávání na problematiku se zaměřujícího (Junová & Slaninová, 2018).

Pro kvalitní poskytování pěstounské péče a také pro rozvoj dítěte v ní je důležité, aby pěstouni vzali při výchově v potaz faktory, které s dítětem souvisí, jako je jeho věk, pohlaví, ale i chování nebo potíže psychologické. Zároveň jsou pro správné fungování pěstounské péče nutné i předpoklady jako emocionální klima v pěstounské rodině, výchovné styly a způsob nastavování hranic nebo odhodlání pěstouna (Kekoni et al., 2017).

Poručenství

V případě, že se o dítě rodiče nemohou nebo nejsou schopni postarat, soud dítěti jmenuje poručníka. Poručník má práva a povinnosti stejná jako rodič (s ohledem na konkrétní případ mohou být omezena), ale nemá vůči dítěti vyživovací povinnost. Do té doby, než je jmenován poručník, zastupuje tuto funkci orgán sociálně-právní ochrany dětí (zákon č. 89/2012 Sb.).

Svěření dítěte do péče jiné osoby

Dítě může být svěřeno do péče jiné osoby, nemůže-li o něj pečovat žádný z rodičů ani poručník. Toto rozhodnutí musí být v souladu se zájmy dítěte. I tento typ náhradní rodinné péče upravuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

3.2 Zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy

Ústavní a ochranná výchova jsou v legislativě České republiky ukotveny v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Tato zařízení jsou zřizována zpravidla pro děti a mladistvé od 3 do 18 let, které jsou sem umísťovány na základě rozhodnutí soudu o ústavní nebo ochranné výchově, popř. o předběžném opatření. Zařízení může na základě smlouvy poskytovat plné zaopatření i osobám po ukončení výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, které se soustavně připravují na budoucí povolání, a to až do 26 let věku jedince. O této možnosti informuje jedince ředitel zařízení a k uzavření smlouvy dochází na základě žádosti této osoby. Jedincům zde umístěným jsou zařízeními zabezpečovány základní životní potřeby. Mezi zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy patří diagnostický

ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav (zákon č. 109/2002 Sb.). Organizace zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy je dále specifikována ve vyhlášce č. 438/2006 Sb.

Dle statistik MŠMT je v České republice k 7. 3. 2022 v provozu 203 zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy s celkovým počtem 7 421 lůžek. Z celkového počtu zařízení se jedná o 138 dětských domovů, 28 dětských domovů se školou, 25 výchovných ústavů a 12 ústavů diagnostických. V nich je umístěno celkem 6234 jedinců, z nichž drtivá většina, přesněji 4 247, v dětských domovech. Následují výchovné ústavy s počtem 923 dětí a mladistvých, 699 dětí je umístěno v dětských domovech se školou a 365 v diagnostických ústavech. Ve školním roce 2021/2022 (k 7. 3. 2022) bylo do těchto zařízení přijato 811 a opustilo je 902 dětí a mladistvých (MŠMT, 2022). Práva a povinnosti těchto dětí jsou definovány zákonem č. 109/2002 Sb.

Pro podporu vývoje dítěte, rozvoj jeho potenciálu a šanci na jeho začlenění se do společnosti vznikly Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče, které vytvořil tým autorů kolem Pacnerové (2015). Schváleny byly jako Metodický pokyn, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči č. j. MSMT-5805/2015. Jejich cílem je udržení úrovně kvality péče v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče ve všech zařízeních v České republice a také zvyšování kvality péče těchto zařízení.

Diagnostický ústav

Do diagnostického ústavu jsou přijímány děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, a to zpravidla na dobu nepřesahující 8 týdnů. Na základě výsledků komplexní diagnostiky, která po tuto dobu probíhá, zdravotního stavu a také volné kapacity umísťuje děti do výchovných ústavů nebo dětských domovů se školou. Diagnostický ústav eviduje děti umístěné v zařízeních ve svém územním obvodu a volná místa v těchto zařízeních a pouze diagnostický ústav může dítě s nařízenou ústavní výchovou přemístit do jiného zařízení (zákon č. 109/2002 Sb.).

Dětský domov

Dětský domov je zařízení, které pečuje dle individuálních potřeb o jedince zpravidla od 3 let do dosažení plnoletosti, v případě jedinců, kteří se soustavně připravují na budoucí povolání, potom do 26 let. Umisťování jsou sem děti a mladiství s nařízenou ústavní výchovou bez závažných poruch chování. Děti docházejí do škol mimo zařízení. Základní organizační jednotkou je rodinná skupina 6 až 8 dětí, zpravidla heterogenní. Až na výjimky jsou sourozenci zařazováni do jedné rodinné skupiny (zákon č. 109/2002 Sb.).

Dle statistik Krajského úřadu Jihomoravského kraje, odboru sociálních věcí (2020) bylo v roce 2019 v Jihomoravském kraji umístěno celkem 797 dětí mimo rodinu, tedy v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, centrech zdravotních služeb, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, domovech pro osoby se zdravotním postižením a pěstounské péči na dobu přechodnou. Nejvíce těchto dětí (408) bylo umístěno právě v dětských domovech.

Dětský domov se školou

Dětský domov se školou se od dětského domova liší tím, že zabezpečuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování a o děti s uloženou ochrannou výchovou. Při zařízení je také zřízena škola. Jen na popud ředitele a v odůvodněných případech může být dítě zařazeno do školy, která není součástí zařízení (zákon č. 109/2002 Sb.).

Výchovný ústav

Výchovný ústav pečuje o děti se závažnými poruchami chování zpravidla staršími 15 let, jimž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. V případech, které upravuje zákon č. 109/2002 Sb., sem mohou být umístěny i děti starší 12 let. Po dosažení 15 let věku sem jsou umisťovány děti z dětského domova se školou, jejichž výchovné problémy přetrvávají.

3.3 Umístění do zařízení pro výkon ústavní výchovy a odchod z něj

Do zařízení institucionální výchovy se děti mladšího školního věku dostávají často kvůli problémům a nedostatkům v domácnosti, které narušují vývoj dítěte a jeho schopnost fungovat v prostředí rodinném, ve škole nebo v širším sociálním okolí.

Na druhou stranu děti v období pubescence jsou často do těchto zařízení umisťovány z důvodu vlastních problémů v chování (Strijbosch et al., 2015).

Sociálně-právní ochrana dětí je legislativně ukotvena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Zde je mimo jiné specifikováno předání dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy. Před nařízením ústavní výchovy mají ovšem přednost taková opatření, která probíhají buď v původním prostředí nebo prostředí náhradní rodinné péče. Tento zákon také udává povinnost školám, školským zařízením, státním orgánům, ale i poskytovatelům zdravotních služeb ohlásit skutečnosti, které naznačují tomu, že je ohrožena řádná výchova nebo vývoj dítěte. Postup při přijetí dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy je specifikován ve vyhlášce č. 438/ 2006 Sb.

Ukončení pobytu dítěte v zařízení pro výkon ústavní výchovy je v gesci ředitele tohoto zařízení. Podmínky ukončení pobytu dítěte v zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou dále upraveny zákonem č. 109/2002 Sb.

Jedinci, kteří po dosažení zletilosti odcházejí z ústavní nebo ochranné výchovy, mohou využít domy na půl cesty. Jedná se o službu sociální prevence, která je otevřena kromě výše zmíněným osobám i těm, které byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby, a to zpravidla do věku 26 let. Tato služba je legislativně ukotvena v zákoně č. 108/2006 Sb., zákon o sociálních službách.

Role zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy v rozvoji dovedností potřebných pro zvládání nezávislého života v dospělosti, je naprosto zásadní. Toto mohou ovlivnit všichni zaměstnanci zařízení. Podpora těchto dovedností by měla být zaměřena jak na rozvoj důvěryhodných vztahů a sociální oblast obecně, tak i na oblast chování. Měla by vycházet z faktorů osobnostních a celého kontextu životní situace jedince. Neměla by být také opomíjena edukace rodičů jedinců umístěných v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, jelikož zaměstnanci těchto zařízení jsou schopni tuto podporu vytvářet (Oliveira et al., 2020).

S přechodem do samostatného života po opuštění ústavní nebo ochranné výchovy mohou těmto jedincům pomoci také subjekty jako organizace Janus, z. s., která se zaměřuje na jedince s nařízenou ústavní výchovou v celkovém kontextu jejich života a zaměřuje se právě na jejich podporu při přechodu do samostatného života. Dále projekt sdíleného bydlení Symbios sídlící v Brně, jenž se zaměřuje na bydlení sdílené mezi jedinci, kteří odcházejí z dětských domovů nebo forem náhradní rodinné péče se studenty vysokých škol, nebo Nadační fond Veroniky Kašákové, který vychází ze zkušeností Veroniky Kašákové se životem v dětském domově a zaměřuje se právě

na jedince, kteří toto zařízení opouštějí a potřebují v přechodu do samostatného života pomoc.

3.4 Dítě a ústavní výchova

O vlivu náhradní výchovné péče na vývoj dítěte se zaměřuje dokument *Vývoj dětí v náhradních formách péče* kolektivu autorů kolem Ptáčka, který byl vydán pod záštitou MPSV v roce 2011. V raném věku dle autorů může mít institucionální výchova v oblasti socioemočního vývoje dopady například v opožděném socioekonomickém vývoji, obtížích v sociálním kontaktu a navázání citových vazeb, rozpoznávání emocí, dále také nízké sebedůvěře, špatném zvládnání stresových situací a nedůvěřivosti, či naopak až přílišné důvěřivosti. V oblasti psychických poruch je to potom častější výskyt psychických obtíží, s tím spojené užívání psychiatrické medikace a vyšší potřeba psychiatrické péče, častý výskyt poruch emocí, chování, úzkostných poruch, ADHD nebo závislostí, obtíže v seberegulaci a nižší tolerance frustrace. Opožděn může být i somatický vývoj, dojít může k oslabení imunitního systému a zvýšené potřebě lékařské péče. Důsledky institucionální výchovy se mohou projevit také v oblasti intelektu a motoriky, a to opožděným rozumovým vývojem, nižšími hodnotami rozumových schopností a opožděním vývoje motoriky. V oblasti řeči může dojít opět k opožděnému vývoji, omezené schopnosti vyjadřování a omezené slovní zásobě (Ptáček et al., 2011).

Výzkum Novotné a kolektivu (2016) se zaměřoval na dopad náhradních forem péče v dětství na dospělé osoby. Jedinci, kteří vyrůstali mimo biologickou rodinu, v náhradních formách péče, mohou mít potíže v sociálních vztazích. Dále také mívají nižší životní úroveň. Na základě výsledků výzkumu autoři formulovali doporučení pro systém náhradních forem péče. Mezi tato doporučení patří například větší důraz na školní přípravu, podpora blízkých vztahů s pečujícími osobami, ať už v rámci pěstounských rodin, tak personálu v ústavní výchově, nebo změna systému dobrovolné finanční podpory těchto dětí, a to na pomoc při přechodu do samostatného života místo okamžité materiální pomoci, známé např. ve formě nákupu vánočních dárků.

V roce 2014 provedli Carlson a kolektiv výzkum zaměřující se na schopnost adoptovaných dětí, které prošly ústavní výchovou, navázat bezpečnou vazbu k adoptivním rodičům. Porovnali 65 dětí, které byly adoptovány mezi 15 a 36 měsíci věku a 52 dětí vyrůstajících od narození ve své biologické rodině. Z výsledků studie vyplynulo, že pevná a bezpečná vazba k rodičům se může vytvořit bez větších problémů

i po deprivaci a po skončení kojeneckého věku, obzvlášť, pokud jedinec nebyl umístěn po delší období v institucionální výchově a kvalita péče zůstávala stabilní.

Děti, které byly v institucionální výchově v raném věku, mohou mít ovšem v pozdějším věku potíže v mnoha sférách, jako je navazování sociálních vztahů nebo vyšší riziko vzniku kognitivního deficitu či psychických poruch. Děti v období pubescence, které byly psychosociálně deprivovány v raném věku institucionální výchovou, mají dle studie až v 60 % případů obtíže v adaptivním chování. Toto riziko výrazně snižuje umístění jedinců v institucionální výchově do 20 měsíců věku a zkrácení doby v ústavní výchově, následované pěstounskou péčí. Umístění do rodiny totiž působí resiliентně ve vztahu k dětem, které zažily psychosociální deprivaci. Schopnost adaptivního chování však také závisí na nepříznivých událostech, které děti zažily (např. sexuální zneužívání má jasný dopad na adaptivní chování). Na toto chování má však také negativní vliv délka ústavní výchovy (Humphreys et al., 2018).

Mota a Matos (2015) upozorňují, že staršími dětmi a adolescenty je institucionální výchova vnímána negativně, často s sebou nese pocity ztráty, které mohou z dlouhodobého hlediska ovlivnit emocionální vývoj jedince. Umístění navíc bývá spojeno s nejistými vztahy k původním pečovateli. Na celkovou pohodu a well-being jedinců umístěných v ústavní výchově má výrazný vliv kvalita vztahu s klíčovými osobami. Právě kvalitní vztah s dospělou osobou, která alespoň do jisté míry zastává roli pečovatele, může mít vliv na zlepšení fyzického zdraví, zvýšení školního výkonu nebo snížení stresu a vyšší sociální angažovanost, z čehož vyplývá zvýšení životní kvality a spokojenosti obecně.

Udržování kvalitních mezilidských vztahů může podpořit přívětivé a podporující prostředí v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. V průběhu školní docházky se právě škola může stát ochrannou institucí a působit resiliентně, obzvlášť, pokud je jedinec schopen navázat uspokojivé vztahy s učiteli, popř. jinými pracovníky školy. Díky vysoké kvalitě vztahů k těmto osobám mohou jedinci rozvíjet sebedůvěru, soběstačnost, vytrvalost a jsou schopni čelit rizikům přechodu do samostatného života po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy (Mota & Matos, 2015). Právě absence těchto vztahů je silnějším determinantem pro vznik obtíží v sociální oblasti, než pouhá zkušenost s ústavní výchovou a doba v ní strávená (Guyon-Harris et al., 2019).

4 Vývojové období pubescence

Období pubescence je jedním z nejdynamičtějších vývojových období. Vymezit jej můžeme věkem mezi 11.-12. a 15. rokem života jedince (Vágnerová & Lisá, 2021). V literatuře bývá označována také jako raná adolescence, tedy první část vývojového období trvajícího přibližně od 12 do 19 let (Thorová, 2015).

Změny, kterými si během tohoto období jedinec prochází, nejsou vázány jen na zevnějších. Pubescence je časem změn i v oblasti chování, kognice nebo emocí (Mendle et al., 2019). Dále se jedinec v období pubescence vyznačuje snahou o emancipaci a osamostatnění se od rodiny. Stoupá důležitost vrstevníků (Vágnerová & Lisá, 2021).

Pubescenci je možné rozdělit na dvě fáze, období prepubescence, tzn. mezi 11 a 13 lety u dívek a o dva roky později u chlapců (období mezi začátkem pohlavního dozrávání až po menstruaci u dívek nebo poluci u chlapců) a pubescenci, tedy období mezi 13 a 15 lety věku, které trvá až do dosažení reprodukční schopnosti (u dívek je to 1–2 roky po začátku menstruace) (Novotná et al., 2004).

4.1 Fyzické změny

Tělesná proměna v tomto období značí přechod z dítěte v jedince schopného reprodukce. Tato změna bývá jedinci prožívána intenzivně, protože zevnějšek je součástí jejich identity (Vágnerová & Lisá, 2021).

V tomto období dochází k vývoji pohlavních znaků, které můžeme rozdělit na primární (vývoj pohlavních orgánů), sekundární (umocňování vzhledových odlišností mezi dívkami a chlapci), terciální (činnost mozku nebo srdce) a kvartérní (psychosexuální založení jedince, odlišnost psychiky obou pohlaví) (Novotná et al., 2004).

Mění se také výška jedinců (Mendle et al., 2019). V této době dochází k tzv. růstovému spurtu, kdy jedinec vyrostle přibližně o 20 % své dosavadní výšky. Výška jedince se během jednoho roku může změnit o 9 až 14 cm. U dívek růst končí kolem 15. roku věku, u chlapců později, mezi 17. a 18. rokem (Thorová, 2015). V tomto období dochází také ke změnám tělesných proporcí a rozložení vrstev tuku v těle. Důvodem je především tvorba hypofyzárního růstového hormonu, ale i androgeny, hormony štítné žlázy a jiné hormony (Vágnerová & Lisá, 2021).

Mezi 10 (spíše u dívek) a 12 lety (spíše u chlapců) dochází k vývoji sekundárních pohlavních znaků. U dívek k růstu prsů, který začíná již kolem 8. roku věku, mezi 11 a 14 lety se objevuje pubické a axiliární ochlupení a také první menstruace (Vágnerová & Lisá, 2021). Věk první menstruace se mezigeneračně snižuje. Menstruace u dívek v současnosti nastává o 3,6 měsíců dříve, než tomu bylo u jejich matek (Brix et al., 2019). Konec puberty však zůstává nadále stejným (Mendle et al., 2019). U chlapců se kolem 14. roku věku též objevuje pubické a axiliární ochlupení, dochází navíc ke zvětšení penisu i objemu varlat (Vágnerová & Lisá, 2021). Přibližně v téže době dochází k první ejakulaci a změnám hlasu – mutaci. Od 15 let začínají chlapcům růst vousy (Thorová, 2015).

Vývoj však může být narušen různými faktory, jako je například nedostatečná výživa, která může být spojena s mentální anorexií, jejíž výsledkem může být narušena hormonální regulace a výpadek menstruace (Vágnerová & Lisá, 2021). Právě mentální anorexie se nejčastěji začíná rozvíjet mezi 13. a 16. rokem věku, kdy se jednak formuje identita jedince a jednak se mění tělesné proporce a navyšuje tělesná váha (Thorová, 2015). Další překážkou ve zdravém vývoji může být nadměrné tělesné zatížení nebo psychosociální vlivy (Vágnerová & Lisá, 2021).

4.2 Morální vývoj

Prostřednictvím morálního vývoje dochází k nárůstu znalosti morálních pravidel a proměně motivace k jejich dodržování. Morální vývoj je závislý na porozumění podstatě pravidel a jejich následném zvnitřnění. Právě v průběhu školního věku a puberty dochází ke zlepšení koordinace rozumového a emočního hodnocení a s přibývajícím věkem se toto stále více diferencuje a stává flexibilnějším. Postoj k morálním pravidlům se mění v průběhu celého období adolescence a souvisí s rozvojem kognitivních schopností a seberegulace (Vágnerová & Lisá, 2021).

Dle teorie Jeana Piageta (in Thorová, 2015) se na počátku tohoto období, tedy kolem 12. roku života, dostává morální vývoj jedince na úroveň dospělých. Toto stadium označuje jako morální autonomii, která je charakteristická morálním relativismem a subjektivismem. Děti v tomto věku chápou funkci trestu a to, že záměr, který jedince k činu dovedl, je důležitější než jeho následky. Uvědomují si také, že pravidla jsou dána společností, lidé je vytvářejí, a mohou se tedy měnit. Právě Piagetem dále

nerozpracovaný vývoj v této oblasti po 12. roku věku jedince je však terčem kritiky (Thorová, 2015).

Na Piagetovu práci navázal Lawrence Kohlberg (in Thorová, 2015). Podle jeho teorie děti staršího školního věku dosahují v morálním vývoji stadia II., označovaného jako konvenční morálka, přičemž většina jedinců tohoto stadia dosáhne ve 13 letech. V tomto stadiu je etický kodex zvnitřněný a jedinec zohledňuje pocity a potřeby ostatních, dále reflektuje očekávání, která jsou dána kulturou. Toto stadium se dále dělí na stadia interpersonální soulad, naplnění vzájemných očekávání a konformita (morálka jako očekávání společnosti – dobré je to, co od jedince společnost očekává) a zákon a pořádek – obecně platná pravidla, zákony, konvence, fundamentalismus (oddanost společnosti, dodržování zákonů bez větších pochyb, úcta k autoritám).

Morálnímu vývoji, jako postupnému dozrávání ega, se věnovala Loevingerová (in Thorová, 2015), přičemž při definování jednotlivých stupňů vycházela jak z prací Piageta a Kohlberga, tak i Freuda. Jedinci mezi 8-10 a 14-16 lety dosahují v morálním vývoji stadia konformismu. To je charakteristické prozatím konvenčním chápáním světa a morálky. Zároveň se však vynořuje svědomí. Jedinec uvažuje stereotypně a rozeznávání dobrého od špatného je závislé na interakci se skupinou, jejímž členem je – tedy i rodiny, a ke svému jednání vyžaduje jejich souhlas a na nesouhlas reaguje precitlivěle. Tato skupina má také výrazný vliv a moc v nátlaku na chování dítěte. Stud a radost jako pocity dosahují v tomto stadiu svého vrcholu. Dítě má obavy z toho, že se před ostatními zesměšní, a zároveň se pokouší dosáhnout uznání skupiny. Z jejího ocenění se raduje.

Robert Selman (in Thorová, 2015) se zabýval morálním vývojem z hlediska zaujímání sociální perspektivy. Podle ní se dítě mezi 10 a 15 lety nachází ve stadiu perspektivy třetí strany, kdy je schopno vnímat situaci z více perspektiv. Zároveň jedinci od 14 let věku dosahují stadia sociálně-etické perspektivy. Jedinec si uvědomuje, že perspektiva třetí strany je ovlivněna různými faktory, jako je náboženství nebo kulturní hodnoty.

Morální uvažování v období adolescence je závislé na názorech vrstevníků a mimo jiné také na emocích spojených s konkrétní situací. Právě vrstevnická skupina ovlivňuje mimo jiné názor jedince na spravedlnost a samotnou její podstatu. V tomto věku také dochází k morálním dilematům, kdy se střetávají názory a morální hodnoty skupiny s vnitřními morálními hodnotami jedince. Adolescenti se snaží sami zvolit normy a hodnoty, které jsou ochotni respektovat, což je důsledek odklonu od autority

jako nositele morálních pravidel a společenských konvencí. Volba hodnot a norem je součástí hledání své vlastní identity (Vágnerová & Lisá, 2021).

Nebezpečným pro vývoj morálky může být přespříliš snadný přístup k informacím a jejím výměnám prostřednictvím internetu. Toto může vést k negativnímu, rizikovému chování. Významnou roli zde mají rodiče, kteří by měli mít jistou kontrolu nad počínáním svých dětí na internetu a dohlížet na jejich morální vývoj (Azhar et al., 2020).

Vágnerová a Lisá (2021) shrnují několik rysů morálního postoje v období adolescence. K nim patří potřeba uvažovat o morálních principech a snaha zaujímat vlastní stanovisko, tendence k radikálním závěrům nebo vyžadování pravidel od každého a ve všech situacích.

4.3 Socializace

Společně s vývojem po stránce fyzické dochází ke změnám v oblasti socializace. Mění se sociální role jedince, vztahy s ostatními, ale i se sebou samým (Mendle et al., 2019).

V období pubescence, potažmo adolescence, dochází k rozvoji sociálních dovedností. Toto úzce souvisí se sociálními zkušenostmi. V období pubescence je velmi důležitá sociální stimulace. Při jejím nedostatku nebo dokonce sociálnímu vyloučení může být negativně ovlivněn vývoj oblastí mozku a funkcí, které souvisejí právě s rozvojem sociálních dovedností (Vágnerová & Lisá, 2021). V tomto věku jsou jedinci schopni porozumět ostatním lépe, než děti mladší (Goddings et al., 2012). Mezi tyto dovednosti patří schopnost brát v potaz názory ostatních, předvídat jejich chování a nahlížet na svět z jiné perspektivy než ze své vlastní. V období pubescence však mohou být některé projevy ostatních interpretovány nesprávně a schopnost ostatním správně porozumět se rozvíjí až na konci období pubescence, a to v závislosti na porozumění sobě samému. S nesprávnou interpretací chování dospělých se pojí riziko vzájemného nepochopení mezi staršími osobami a pubescenty (Vágnerová & Lisá, 2021).

Vztahy s dospělými bývají poznamenány především nechuť podřídit se formálním autoritám a snahou hledat jiné možnosti řešení, odlišné od návrhů autorit. (Vágnerová & Lisá, 2021). Ve vztahu k dospělým je ve věku mezi 12 a 13 lety patrná zvýšená kritičnost a snaha zaujímat odlišné názory od názorů rodičů (Josselsonová in Thorová, 2015). Oponováním dospělým získávají jedinci určitý pocit jistoty. Někteří

naopak autority spíše ignorují (Vágnerová & Lisá, 2021). Zvýšenou kritičnost a potřebu zaujímat rozdílné názory od těch rodičovských, Josselsonová (in Thorová, 2015) nazývá v procesu vývoje identity fází diferenciací. Po ní následuje fáze získávání zkušeností a experimentování, která je typická pro věk mezi 14 a 15 lety. Ta lze charakterizovat tendencí hledat to nejlepší pro sebe sama, jedinci mají pocit, že všemu nejlépe rozumí. Vyhraněním se proti autoritě se snaží získat a demonstrovat svou autonomii. Dle Thorové (2015) může k demonstraci autonomie sloužit i pití alkoholu.

Jedinec se snaží dosáhnout přijatelné pozice ve světě, a to prostřednictvím jednak výkonu, jednak sociální akceptace (Vágnerová & Lisá, 2021). Ti, kteří jsou považováni za atraktivní, mají vyšší sociální status a jsou tedy lépe přijímáni vrstevníky (Novotná et al., 2004). Vliv vrstevníků je nejvýraznější právě na začátku období adolescence, tedy během puberty, po 14. – 15. roku věku klesá (Vágnerová & Lisá, 2021). Vrstevníci se stávají výraznějšími neformálními autoritami než dospělí. Právě potřeba přátelství a intimních vztahů je v tomto období velmi důležitá (Novotná et al., 2004). Neméně důležitá je i pozice dospívajících ve skupině. Nejvýraznější je tato skutečnost právě v rané adolescenci (Vágnerová & Lisá, 2021).

Na základě faktorů hereditárních a funkce neuroendokrinního systému, ale také faktorů metabolických nebo environmentálních, může puberta u jedinců nastat dříve či později. V takovém případě hovoříme o pubescenci předčasné (sekundární pohlavní znaky se objevují již před 8. rokem života) nebo opožděné (Sultan et al., 2018). Rozdíl v přijetí dříve dospívajících chlapců a děvčat je značný. Vývoj sekundárních pohlavních znaků u chlapců je méně nápadný, často je fyzický vývoj v tomto období považován pouze za růst (Vágnerová & Lisá, 2021). Naopak u dívek bývá vývoj sekundárních pohlavních znaků hodnocen okolím negativně a jakákoli odchylka od normy způsobuje jak u dívky, tak jejího nejbližšího sociálního okolí spíše negativní pocity (Sultan et al., 2018). Chlapci, kteří dospívají dříve, bývají kolektivem oblíbenější a často zaujímají vedoucí roli. Naopak, pokud je chlapec slabší a tělesně nevyspělý, mívá nižší sociální status a může se stávat terčem agrese vyspělejších jedinců. Tělesně nevyspělá dívka není ve vrstevnické skupině tolik nápadná, nicméně tyto dívky nebývají sociálně atraktivní a mohou mít o sobě samých pochybnosti (Vágnerová & Lisá, 2021).

Kolem 11. roku věku dochází ke zlomu v preferenci pohlaví vrstevníků. V období mladšího a středního školního věku děti preferují skupinu vrstevníků stejného pohlaví (Vágnerová & Lisá, 2021). Zvyšuje se tedy zájem o druhé pohlaví, které mívá podobu sexuálních fantazií, projevuje se také potřeba partnerských vztahů (Novotná et al., 2004).

V této oblasti jde nejdříve především o zvědavost. Prvními kontakty v této oblasti je tzv. virtuální párování, kdy dva jedince dává dohromady skupina vrstevníků. Přitažlivost je v prvních vztazích vázána na zevnějšek nebo chování. Chození je potvrzeno poté, co dojde k první schůzce. Zájem o jedince opačného pohlaví může pubescent prožívat jako zamilovanost, pojí se tedy s výkyvy emocí, střídáním pocitů, které zahrnují rozpaky, povznesenost. Vrstevníci stanovují pro první vztahy kritéria a standardy, která jsou stanovena časem, během něhož by měli jedinci ve vztahu dosáhnout určitých milníků, jako je první polibek. Právě tlak vrstevníků může být prostředníkem a důvodem k navázání kontaktu a okouzlení nebo zamilovanost ke vzniku vztahu tedy v tomto období nemusí být podmínkou (Vágnerová & Lisá, 2021).

Jak již bylo zmíněno, vrstevníci mají v tomto období na jedince velmi výrazný vliv. Jedinec může přebírat jejich názory, obzvláště ty, které souvisí s rodiči nebo učiteli či jinými vrstevníky. Komunikace mezi vrstevníky je součástí skupinové identity, kterou si sami dospívající vytvářejí, a to prostřednictvím určitých obrátů v řeči, užíváním zkratk nebo určitých slov. Komunikace v tomto období probíhá často také prostřednictvím sociálních sítí (Vágnerová & Lisá, 2021). Komunikace vrstevníků mezi sebou navzájem bývá mimo jiné často hlučná a jejich shromažďování se může právě z tohoto důvodu setkat s nelibostí rodičů (Azhar et al., 2020).

Na konci období je ukončena povinná školní docházka a jedinec tak musí diferencovat své další směřování, které bude mít vliv na jeho sociální postavení v budoucnosti. Projevují se snahy o emancipaci od rodiny. S touto snahou osamostatnit se však jedinec zároveň přichází o pocit jistoty, který do té doby saturovala právě rodina. Jedinci se emancipací od rodiny snaží demonstrovat a potvrdit vlastní kompetentnost, která slouží právě jako obrana před nejistotou. Pro jejich další vývoj je také důležitá svoboda v rozhodování (Vágnerová & Lisá, 2021).

4.4 Emoce, city a sebepojetí

V tomto věku dochází k tělesnému dospívání, které je spojeno s pohlavním dozráváním. Mění se zevnějšek jedince a spolu s ním i jeho sebepojetí a chování. Dále se mění způsob myšlení, ale také emoční prožívání (Vágnerová & Lisá, 2021). Pubescenti věnují mnoho pozornosti svému zevnějšku a tělesným vlastnostem. Zevnějšek a přijímání svého těla má výrazný podíl na tvorbě identity a sebepojetí (Novotná et al., 2004). Fyzický vzhled, představy člověka o svém těle a vztah k němu jsou významným faktorem

při formování vlastní identity (Thorová, 2015). Nespokojenost se svým zevnějškem je častější u dívek než u chlapců (Novotná et al., 2004).

Díky hormonálním změnám, které s tímto vývojovým obdobím souvisí, jsou jedinci emočně labilní a nevyhýbají se konfliktům. S obdobím pubescence se pojí také hněv a bývá označováno za bouřlivé nebo období vulkanismu (Novotná et al., 2004). Bühlerová (in Novotná et al., 2004) se v souvislosti s tímto obdobím zmiňuje o druhém vzdoru. K citové labilitě a emočním výkyvům vede nerovnováha mezi zralostí vyzrálejšího emočního systému a méně zralého systému regulačního. Dívky jsou přitom emocionálně labilnější než chlapci, což je způsobeno regulací hormonální rovnováhy, která je závislá na menstruačním cyklu. Tyto cyklické hormonální změny mohou narušovat právě emoční rovnováhu (Vágnerová & Lisá, 2021).

V tomto vývojovém období se také často setkáváme se studem, pocitem viny nebo zahanbením. Právě tyto emoce závisí na schopnosti uvažovat o mínění druhých. Pro to, abychom se cítili zahanbeni, musíme (na rozdíl od ostatních emocí, jako je hněv nebo radost) věřit tomu, že si o nás někdo jiný myslí, že některý náš čin je hloupý. Jedinci jsou podráždění, reagují neadekvátně, přecitlivěle. I když tyto tzv. sociální emoce chápou již děti ve věku od 7 let, právě v období pubescence dochází k výraznému posunu v porozumění emocí svým i ostatních. Dle výzkumu zaměřujícího se na dívky je navíc v období pubescence patrný posun v porozumění i těm sociálním emocím, které jsou smíšené, nejasné (Burnett et al., 2011).

Regulace emocí úzce souvisí se sociálními faktory a naopak. Důležité je, jaké zkušenosti získává jedinec ve své rodině, ale také vrstevnické skupině. Emoční regulace je mimo jiné důležitá i pro udržení interpersonálních vztahů s vrstevníky a je závislá na situaci (jedinec se projevuje různě v různých prostředích, například ve škole jinak než doma). Emoční prožívání se stabilizuje až ke konci období adolescence, tedy kolem 20. roku věku (Vágnerová & Lisá, 2021).

Citové prožitky bývají intenzivní, ale zato krátkodobé a často se mění. Jsou nepředvídatelné a nepříjemné i pro jedince samotné. Zároveň je typická averze k projevům svých citů navenek, a to obzvláště v případech, kdy se jedná o city spíše negativního ladění, jako smutek nebo ponížení. Právě k prožíváním těchto pocitů mají jedinci v období pubescence větší sklony, jelikož se nejistota, která se s obdobím pojí, může měnit v úzkost nebo právě smutek či znechucení, zlost a celkový negativismus (Vágnerová & Lisá, 2021).

Emoce mohou ovlivňovat logické uvažování a myšlení. Následkem tohoto se mohou projevovat sklony k riskantnímu chování, a to bez ohledu na jeho následky. V situacích, které jsou afektivně vyhocenější, není snadné se pro jedince v tomto období ovládnout a reagují impulzivně (Vágnerová & Lisá, 2021).

Jedinec si v období pubescence uvědomuje své já a v průběhu sebeakceptace je zásadní mimo jiné také přijetí vrstevníky. Sebepojetí můžeme označit za labilní. Děti se sebou bývají nespokojeny a vnímají to, jakými by nechtěly být (Novotná et al., 2004). Zároveň je sebevědomí během adolescence často zvýšené (Goddings et al., 2012). Sebepojetí jedince v tomto věku může ovlivnit reakce dospělých i vrstevníků na jeho tělesné změny, ale také spokojenost s vlastní fyzickou atraktivitou. Pokud jsou fyzické změny hodnoceny negativně, snižuje se sebevědomí jedince. Odlišnost od normy ve fyzické oblasti, kterou jedinec vnímá, může vést k pocitům zklamání nebo úzkosti, vzteku a zlosti v těch situacích, v nichž je zevnějšek významný (Vágnerová & Lisá, 2021).

Podle Eriksonovy teorie psychosociálního vývoje (in Thorová, 2015) se jedinec v období adolescence dostává do rozporu mezi vlastní identitou a sociálními rolemi. V období rané adolescence se jedinci snaží identifikovat s dospělými nebo vrstevníky a tyto vzory také napodobuje. Toto může vést ke zmatečnosti rolí a z toho vyplývajícím nejasnostem v oblasti sexuality, ale také delikventnímu chování. Podle Eriksona jsou děti, kterým rodiče umožní hledat vlastní identitu, méně ohroženy touto zmatečností sociálních rolí.

S postupujícím věkem se jedinci stávají kritičtější k vlastním úvahám a uvědomují si, že vždy nemusejí mít pravdu. Zlepšuje se tedy odhad vlastních schopností a dovedností. Uvažování je však ovlivněno výkyvy v sebepojetí a kolísáním sebedůvěry, přecitlivělosti a vztahovačností (Vágnerová & Lisá, 2021). Období pubescence je také obdobím, v němž se mohou objevit depresivní stavy (obzvláště u perfekcionista), poruchy spánku, bolesti hlavy a sebevražedné tendence (Novotná et al., 2004).

Novotná a kolektiv (2004) uvádějí typické znaky citového vývoje pro období adolescence. K těm patří tendence k introverzi, přecitlivělost, sklon k depresivním vztahům, labilita sebepojetí, rozvoj sociálních citů a ambivalence citů, citová nezralost a neschopnost ovládat citové reakce. Dle Thorové (2015) je psychika adolescentů zranitelnější především vzhledem k pomaleji se rozvíjejícím regulačním dovednostem a intenzivním emocím. Jsou tak více ohroženi vznikem rizikového chování, jako je

zneužívání návykových látek nebo nechráněný sex. Nejnáchylnější na rozvoj tohoto chování jsou děti ve věku mezi 14 a 15 lety.

4.5 Kognitivní vývoj a motorika

Během období dospívání dochází ke klíčovým změnám, které se týkají kognitivního dozrávání mozkových kontrolních procesů a motoriky. Ty jsou nezbytné pro množství funkcí v dalších vývojových obdobích, a to především pro schopnost adaptovat se na změny v sociálních rolích nebo uvědomování si odpovědnosti. V tomto období se kognitivní funkce zlepšují, dochází k rychlejšímu zpracovávání informací nebo zlepšení schopnosti kontrolovat své vlastní chování. Toto dozrávání probíhá u dívek dříve než u chlapců (Schulte et al., 2020).

Na rozvoj kognitivních funkcí mají vliv změny ve vývoji mozku, především pokles šedé hmoty šedé mozkové hmoty ve frontální a parietální oblasti mozku. Ten dosahuje svého vrcholu v 11 letech u dívek a 12 letech u chlapců a následně jej ubývá a přibývá bílé mozkové hmoty (Vágnerová & Lisá, 2021). Intelekt se v období pubescence blíží vrcholu (Novotná et al., 2004). Dochází k rozvoji zrakového vnímání, představy jsou obecnější a ztrácejí eidetismus. Vracejí se fantazijní představy a imaginace, které můžeme označit jako pubertální snění. Myšlení je flexibilní, důsledné a systematické a jedinci berou v úvahu i možné důsledky svého jednání (Novotná et al., 2004). Dle Piagetovy teorie (in Novotná et al., 2004; in Vágnerová & Lisá, 2021; in Thorová, 2015) je myšlení v období pubescence formálně logické, někdy také označované jako hypoteticko-deduktivní. Jedinci jsou schopni kritického posuzování skutečností, hodnocení okolního světa, ale i sebe sama. Typický je postup od obecného ke konkrétnímu, zvyšuje se schopnost řešit pravděpodobnostní problémy. Myšlení přestává být závislé na konkrétní realitě, jedinci v tomto vývojovém období jsou schopni uvažovat hypoteticky, abstraktně.

Kognitivní regulace se během pubescence a celého období adolescence zlepšuje. Emoční spíše stagnuje. K rozvoji kognitivních schopností napomáhají exekutivní funkce. S tím souvisí nárůst rychlosti zpracování informací, rozvoj schopnosti plánování, flexibilita v řešení různých situací a v reakcích na ně a inhibiční kontrola, tedy schopnost potlačit rušivé a nepodstatné (Vágnerová & Lisá, 2021).

Přibližně do 15 let se zlepšuje pracovní paměť v závislosti na propojování kůry prefrontální (umožňuje manipulaci s informacemi) a parietální (udržení informací

v pracovní paměti). V průběhu celého období adolescence také probíhá vývoj epizodické paměti a dovednosti paměťové funkce lépe ovládat a koordinovat jak paměť, tak myšlení (Vágnerová & Lisá, 2021).

Pozornost se zaměřuje spíše na podněty, které mají pro jedince emoční význam a není pro ně lehké ji zaměřit na podněty takové, jež emoční význam nemají (Vágnerová & Lisá, 2021).

Dochází k rozvoji metakognice, která je determinována zaměřeností na sebe sama a schopností uvažovat o sobě a svých kompetencích. Rozvíjí se především vědomí možnosti různých postupů, díky čemuž jsou jedinci schopni lépe řešit problémy. Jedinci v období pubescence, potažmo adolescence, jsou schopni hledat různé varianty řešení problému a nespokojí se s prvním nápadem řešení (Vágnerová & Lisá, 2021). Dále se zlepšuje i metapaměť (kontrola a porozumění vlastním dovednostem) a metakomunikace (porozumění metaforám, nadsázkám apod.) (Thorová, 2015).

Ke změnám dochází také v oblasti motoriky, jelikož výše zmíněná růstová akcelerace je doprovázena unavitelností, a právě zhoršením motorické koordinace. Během tohoto období se motorika „přestavuje“, stává se přesnější. Jedinec je schopen předvídat své pohyby, a to včetně situací, v nichž používá i různé předměty (Thorová, 2015).

5 Empirická část

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu je prozkoumat a nastínit, jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců ve vývojovém období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově. Hlavní výzkumná otázka byla formulována následovně: **Jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově?**

Jako prostředek ke zodpovězení hlavní výzkumné otázky byly formulovány výzkumné otázky dílčí:

- Jaké vztahy mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech ke svým biologickým rodičům?
- Jaké mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech vztahy se sourozenci?
- Se kterými příbuznými jsou jedinci v období pubescence umístění v dětském domově v kontaktu?
- Jak probíhá kontakt jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově s příbuznými?
- Z jakých socioekonomických podmínek jedinci v období pubescence umístění v dětském domově pocházejí?
- Jakou podporu může poskytnout rodina jedinci po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti?
- Jak jedinci v období pubescence umístění v dětském domově vnímají odloučení od své biologické rodiny?
- Jaký dopad má institucionální výchova na život jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově?

5.2 Metodologie

Pro empirickou část této práce byl zvolen kvalitativní výzkum, jehož výhodou je dle Hendla (2016) možnost do hloubky se zaměřit na jednotlivé případy. Tématu lze pomocí kvalitativního výzkumu lépe porozumět a odhalit souvislosti, které by nebylo možné rozpoznat s využitím kvantitativních metod.

Výzkum probíhal zpracováním mnohonásobné (Hendl, 2016), někdy také nazývané jako vícečetné (Chrastina, 2019), případové studie. Případové studie se dle Hendla (2016) zaměřují na popis jednoho nebo několika málo případů a zaměřují se na charakteristiky případu nebo skupiny porovnávaných případů. Předností případových studií je možnost shromažďovat velké množství dat, ačkoli pouze od omezeného množství jedinců. Umožňují zachytit složitost případu, jeho celistvost a souvislosti (Hendl, 2016). Případové studie mnohonásobné se potom zaměřují na dva nebo více případů a díky tomu umožňuje zachytit rozdílnost a podobnost jednotlivých případů (Chrastina, 2019).

Zpracováno bylo pět případových studií, které byly posléze analyzovány. Tyto analýzy byly posléze porovnány v závěrečné zprávě. Data byla sbírána po dobu šesti měsíců, s různě dlouhými přestávkami, které byly závislé na možnostech a potřebách zařízení.

Metody sběru dat

Jako metoda sběru dat byl vybrán neformální rozhovor, a to jak s participanty, tak s dalšími osobami, které jsou s problematikou seznámeny. Neformální rozhovor není rozhovorem strukturovaným, probíhá spontánně v průběhu interakcí (Hendl, 2016). Další zvolenou metodou bylo pozorování zúčastněné i nezúčastněné. Pozorování a rozhovory byly dále doplněny analýzou dokumentů, a to především úředních (výchovné zprávy, zprávy z psychologického vyšetření, soudní rozhodnutí apod.), v jednom případě i výstupů masových médií, konkrétně televizního dokumentu.

Způsob analýzy dat

Data byla analyzována pomocí tří druhů kódování. Cílem kódování otevřeného je text tematicky rozkrýt. Jsou vytvářeny kategorie, do kterých jsou jednotlivá data rozčleněna. Dále probíhalo kódování axiální, kdy dochází ke hledání vztahů mezi jednotlivými kategoriemi. V následném procesu selektivního kódování dochází k integraci výsledků (Hendl, 2016).

Participanti a jejich výběr

Výběr participantů výzkumu byl proveden v rámci dětského domova náhodně. Participanti výzkumu byli vybíráni na základě dvou kritérií, z nichž jedním je věk mezi 11 a 15 lety, spadající tedy do vývojového období puberty. Druhým z kritérií

výběru byla účast pouze jednoho ze sourozeneckých párů nebo větších skupin sourozenců, jelikož odpověď na některé z dílčích výzkumných otázek by byla stejná a výsledek výzkumu by tak mohl být zkreslen. Pohlaví nebylo kritériem pro výběr participantů, protože na toto se moje práce nezaměřuje.

Výzkumné šetření se tak zaměřuje na pět participantů, z nichž dva jsou chlapci, v době zpracování případových studií ve věku 13 a 14 let a tři dívky, dvě ve věku 14 let a jedna ve věku 13 let. Jedna z dívek má v dětském domově umístěny dva další sourozence, další participant vždy jednoho. Pro přehlednost uvádím tabulku se základními relevantními údaji o těchto jedincích.

Jméno (změněno pro účely práce)	Věk	Počet sourozenců (včetně polorodých)	Počet sourozenců umístěných ve stejném zařízení (včetně polorodých)
Jakub	13 let	8	1
Tomáš	14 let	3	1
Karolína	14 let	1	1
Klára	13 let	4	2
Lucie	14 let	3	1

Tab. 1: Základní informace o účastnících výzkumu

Etické otázky výzkumného šetření

Všichni jedinci, na které se výzkum zaměřoval, jsou nezletilí. Je tedy nutné výrazně dbát na zajištění jejich anonymity ve snaze uchránit jejich soukromí. S ohledem na to jsou v případových studiích změněna jejich jména a anonymizováno je i zařízení, v němž výzkumné šetření probíhalo. Participant byli se základními skutečnostmi výzkumu seznámeni a projevíli souhlas s ním. Během výzkumu byla brána v potaz emocionální náročnost tématu výzkumu pro participanty a byla jim poskytnuta možnost neodpovídat na přímé otázky a ukončit na jejich přání jakékoli dotazování nebo šetření, které by bylo participantům nepříjemné.

Ředitel zařízení byl s účelem výzkumu i jeho tématem a postupem seznámen a s tímto souhlasil. Formulář informovaného souhlasu je k nahlédnutí jako příloha této práce. I přes nezletilost účastníků výzkumu informovaný souhlas podepsali také samotní participant.

5.3 Případové studie a jejich analýzy

Případová studie 1 - Jakub

Chlapec, narozen roku 2008. Momentálně navštěvuje šestý ročník ZŠ. Jeho zdravotní stav je dobrý. Biologické matce byl z péče odebrán ve věku 6 měsíců, do dvou let vyrůstal s o rok starší biologickou sestrou Terezou v institucionální péči, poté v pěstounské rodině a v prosinci roku 2020 byl umístěn do dětského domova, a to nejprve na základě předběžného opatření, poté byla nařízena ústavní výchova. Jakub má závažnější problémy v chování, které hraničí s poruchou chování. Je vulgární, nerespektuje autority, odmítá chodit do školy, kde má zameškáno již přes 80 neomluvených hodin.

Osobnostní charakteristika

Jakub je extravertní a egocentrický. Jeho osobnostní vývoj byl dle psychologického vyšetření poznamenán časnou deprivací. Intelekt je v pásmu širší normy.

Před umístěním do dětského domova pobýval ve středisku výchovné péče, jelikož nerespektoval pravidla a základní normy chování. Pohyboval se ve skupině dalších dětí s obtížemi v chování a byl jedním z jejich vůdců. V této skupině docházelo ke konzumaci alkoholu a zneužívání jiných návykových látek a vandalismu. Pobyt ve středisku výchovné péče byl předčasně ukončen poté, co opakovaně docházelo k napadání jiné klientky.

V současné době je zvažováno přemístění Jakuba do dětského domova se školou. Jakub by tohle uvítal, jelikož od jiných dětí slyšel, že v jiných zařízeních není vyžadováno plnění povinností, podílení se na společných aktivitách, děti zde umístěné mají více svobody, včetně možnosti častějších vycházek a svobody kouřit, kdykoli se jim zachce.

Biologičtí rodiče

Děti se s biologickou matkou nestýkají, donedávna nedocházelo k téměř žádnému kontaktu, Jakub se dokonce vyslovil, že matku „viděl jenom u soudu“. Děti nejsou v častém kontaktu ani s otcem nebo jinými členy rodiny. V posledních několika měsících dochází s rodiči k občasnému kontaktu přes sociální sítě. Oba rodiče mají velmi omezené rodičovské kompetence, ani jeden z rodičů není schopen dlouhodobě zajistit péči o Jakuba nebo Terezu.

Matka žije v azylovém domě v okresním městě, v péči má nezletilou dceru (nar. 2020). V současné době je příjemcem rodičovského příspěvku ve výši 8 300 Kč měsíčně,

pobírá přídavek na dítě ve výši 500 Kč měsíčně a v azylovém domě hradí měsíčně 5 300 Kč. Navíc splácí dluhy. Při nařízení ústavní výchovy nestanovil matce soud výživné, protože se svými příjmy je jen stěží schopná zajistit základní potřeby sobě a dceři, kterou má ve své péči.

Otec má v péči dvě nezletilé děti, které však na přechodnou dobu žijí matky, jelikož otci skončilo bydlení v podnájmu. Jakub se o otci zmiňuje jako o „tom feťákoví“. Otec má příjmy 15 000 Kč měsíčně ze sociálních dávek, dále si přivydělává brigádami. Tento výdělek dosahuje výše přibližně 2 500 Kč týdně, ale v minulosti si byl schopen brigádami přivydělat až 20 000 Kč měsíčně. Je povinen přispívat na výchovu Jakuba 500 Kč měsíčně, stejně tak je tomu v případě Terezy.

Biologičtí sourozenci

Jakub vyrůstal pouze s jednou biologickou sestrou. Má další biologické sourozence. Matka má dalších pět dětí, otec dvě. S těmito sourozenci však Jakub není v úzkém kontaktu. Více informací má pouze o dvou starších sestrách. Ke komunikaci s nimi dochází spíše výjimečně, přes sociální síť. Tuto komunikaci iniciuje spíše Tereza. Jedna starší sestra je umístěna na oddělení nezletilých matek s dětmi dětského domova se školou. Další, plnoletá sestra se v minulosti živila prostitucí. V současnosti se starší z těchto dvou sester snaží dostat do své péče dítě sestry umístěné v dětském domově se školou.

Tereza je momentálně umístěna v dětském domově se školou, jelikož její setrvání v dětském domově nebylo nadále možné kvůli problémovému chování. Její chování se však od přesunu do dětského domova se školou příliš nezlepšilo, opět dochází k útěkům popsaným níže a promiskuitnímu chování. S Jakubem se kontaktují přes sociální síť. Telefonáty tolik časté nejsou. Sestra mu v dětském domově dle vlastních slov nechybí.

Jakub a Tereza se navzájem negativně ovlivňují. Při rozhovorech se sourozenci při řešení problémového chování byli Jakub a Tereza ochotnější komunikovat, pokud byl rozhovor veden s každým individuálně. Při společných rozhovorech se ochota komunikovat snižovala. Sourozenci se navzájem podněcují k delikventním aktivitám. Pedagogičtí pracovníci dětského domova proto vnímají současné setrvávání v různých zařízeních pozitivně.

Pěstounská rodina

U pěstounů, do jejichž péče byli sourozenci svěřeni, pobývalo již z doby před jejich příchodem dalších pět starších dětí, z nichž jednou je dívka s poruchou

autistického spektra. Tři z těchto sourozenců jsou již v dospělém věku a žijí samostatným životem, s pěstouny i Jakubem jsou však nadále v úzkém kontaktu. Jakub se občas zmiňuje o společných zážitcích se sourozenci. Oba rodiče vystudovali vysokou školu a poté, co jim byli svěřeny první děti do pěstounské péče, odešla ze zaměstnání nejprve matka, aby se mohla dětem věnovat, s narůstajícím počtem dětí v péči i otec.

Výchova v této rodině působila harmonicky, děti měly dostatek prostoru a příležitostí pro individuální rozvoj, byly podporovány v nalezení svých koníčků, a to především v oblasti umění. V tomto je podporoval i dědeček, bývalý dlouholetý ředitel místní základní umělecké školy, který je momentálně již ve velmi vysokém věku. Styl výchovy by se dal označit jako demokratický.

Jakub se o pěstunech zmiňuje jako o rodičích, o ostatních jedincích, s nimiž v rodině vyrůstali, jako o sourozencích. Pěstouni Jakuba v dětském domově navštěvují. Tyto návštěvy probíhají přibližně jedenkrát měsíčně a trvají téměř celý den. Většinou neprobíhají v areálu dětského domova, ale v místě bydliště pěstounské rodiny nebo je čas stráven výlety po okolí. Jakub se na čas strávený s rodinou těší a od pěstounů se vrací dobře naladěný. Další kontakt s pěstounskou rodinou probíhá skrze telefonáty. Před letními prázdninami se Jakub svěřil během rozhovoru s psychologem, že prázdniny bude trávit na dovolence u rodičů (pěstounů), ačkoli ti mu toto nikdy neslíbili.

Ústavní výchova byla nařízena poté, co se od začátku školního roku 2019/2020 začaly projevovat u Jakuba závažné problémy v chování. Z rodiny opakovaně společně se sestrou utíkal za kamarády, podle svých slov se nudil. Na matku byl hrubý, vulgární, dokonce ji několikrát v afektu fyzicky napadl. Dále docházelo k záškoláctví. Pěstouni situaci řešili prostřednictvím ambulantní i pobytové služby střediska výchovné péče a rodinné terapie, ovšem bezvysledně. Z těchto důvodů, i přes kladnou citovou vazbu k dětem, se pěstouni rozhodli, že děti již déle nemohou v jejich péči setrvávat.

Jakub někdy tvrdí, že se mu po členech rodiny nestýská, uvádí pouze stesk po kamarádech. Jindy však přiznává, že se mu po rodině stýská, především po pěstounce a jedné ze sester. Občas se v řeči při vyprávění historek zmiňuje o zážitcích se sourozenci z pěstounské rodiny.

Jakub užívá příjmení pěstounské rodiny a své původní příjmení nezná. Pěstouni se o děti nadále zajímají, s dětským domovem jsou v pravidelném kontaktu a o dětech se informují.

Socializace

Do kolektivu se Jakub poměrně lehce začlení díky svému extravertnímu vystupování. Mladší děti v dětském domově se však Jakubovi spíše vyhýbají, protože od letních prázdnin roku 2021 dochází ze strany Jakuba k jejich ostrakizaci. Jakub odmítá respektovat individuální zvláštnosti ostatních dětí v dětském domově umístěných. Některým vrstevníkům připadá Jakub vtipný a udržují s ním přátelské vztahy, většina dětí podobného věku však jeho chování odsuzuje a další setrvávání Jakuba v zařízení hodnotí negativně. Předtím, než se začaly problémy v chování projevovat naplno, byl v zařízení víceméně oblíbený.

Hlubší emoční a sociální vazby nemá vytvořeny k žádnému zaměstnanci dětského domova nebo školy. S vrstevníky v dětském domově navazuje spíše povrchní vztahy, a to většinou za účelem získání nějaké výhody. Jakub udržuje vztahy s kamarády z místa bydliště, většinou se však jedná o jedince, u nichž se projevují problémy v chování nebo poruchy chování. Preferuje postavení vedoucího skupiny vrstevníků.

Chování

Jakub je vulgární, odmítá autority. V ojedinělých případech dochází k fyzickému napadání jiných osob. Dopouští se vandalismu (poničil autobusovou zastávku, hospodářskou budovu a v ní zaparkovaný traktor, chatku místního fotbalového týmu), drobnějších krádeží a kouří. Na konci roku 2021 si dokonce zapálil cigaretu ve svém pokoji v dětském domově. Důsledky pro něj nejsou podstatné, je k nim lhostejný a z podobných situací si dělá legraci. Problémové chování se začalo projevovat na začátku školního roku 2021/2022, kdy přestoupil z prvního stupně z menší školy, na stupeň druhý do školy větší, s počtem žáků zhruba 500. Již na konci srpna došlo k útěku z dětského domova. Jakub utekl ve společnosti své sestry Terezy, o rok staršího kamaráda (v současnosti umístěn ve výchovném ústavu) a další dívky z obce, v níž je dětský domov zřízen. Po nástupu na zmíněný druhý stupeň základní školy nicméně došlo k dalším jedenácti útěkům. Ty ustaly poté, co sestra i kamarád byli z dětského domova přemístěni do jiných zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Útěky umožňovala cesta do školy, kdy Jakub nebyl pod dohledem vychovatele. Dětský domov tedy přistoupil k individuální dopravě Jakuba do školy pod dohledem pedagogického pracovníka. Probíhaly rozhovory Jakuba s pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí a psychologická i speciálně pedagogická intervence. Útěky neustaly, děti začaly utíkat z budovy školy. Dalším krokem v řešení situace byla distanční výuka těchto třech

jedinců, kdy neopustili areál dětského domova. Útěky však i nadále pokračovaly, v jednom z případů například chlapci vyskočili z okna.

Útěky neměly žádný konkrétní cíl. Příslušníci biologické rodiny dětmi kontaktováni nebyli, v jednom z případů dokonce děti utekly do rodného města Jakuba a Terezy, ale k tomuto nedošlo za účelem setkat se s matkou, otcem ani biologickými sourozenci. Útěky nebyly ani příliš promyšlené. Chlapci například utekli v zimních měsících z budovy dětského domova v domácích přezůvkách. Většina z nich trvala dva až tři dny a byla ukončena s asistencí Policie ČR. Noci děti trávili venku, popřípadě u kamarádů a známých, docházelo ke krádežím a vandalismu.

Během útěků se skupinka dětí často rozdělila na dvojici dívek a dvojici chlapců a každý tento pár pokračoval po vlastní ose. Sourozenci tedy neměli potřebu veškerý čas na útěku trávit pohromadě, neměli o sebe navzájem obavy a po rozhodnutí o přemístění Terezy do jiného zařízení dokonce její útěky ustaly a dále utíkali pouze chlapci.

Školní výkon

Jakub měl po příchodu do dětského domova motivaci ve školní práci se zlepšovat, distanční výuka se jej po příchodu do dětského domova nedotkla, vzhledem k velikosti školy, do níž v té době docházel. Po přestupu na druhý stupeň ZŠ, tedy školu v jiné obci a s výrazně vyšším počtem žáků, přestal mít Jakub o školu zájem, což souvisí s problémovým chováním, které se v této době začalo velmi intenzivně projevovat. Vzhledem k výše zmíněným útěkům byl vyučován distančně ve snaze útěkům předejít, po přemístění sestry a kamaráda, s nimiž se o útěky pokoušel, nastoupil opět k výuce prezenční. I z důvodu časté absence v první polovině školního roku se známky pohybují v oblasti dostatečných a nedostatečných.

Jakub má ve školních znalostech vážné nedostatky, ve výuce často vyrušuje. Nemá zájem plnit domácí úkoly a nesplní je ani po opakovaných výzvách učitelů. Školní problémy v dětském domově zatajuje, pokud je s nimi konfrontován, projevuje lhostejnost.

Analýza případové studie 1

Vztahy s rodiči

Jaké vztahy mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech ke svým biologickým rodičům?

S biologickými rodiči nemá Jakub vytvořen blízký vztah. Matku viděl pouze několikrát ve svém životě, otce ještě méně. K vytvoření blízkého vztahu tedy nemohlo

dojít. Vzhledem k brzkému odchodu od biologické rodiny a institucionální výchově v raném věku nemohlo být vytvořeno silnější citové pouto. Nezáměr o své biologické rodiče potvrzuje i fakt, že ve svých třinácti letech nezná své původní příjmení. Neproběhla také žádná snaha biologickou rodinu kontaktovat během útěků od pěstounů nebo z dětského domova.

Pěstouni mají v životě Jakuba roli rodičů, jelikož u nich strávil drtivou většinu svého života a s rodiči biologickými nebyl dlouhodobě v kontaktu. Vztah s pěstouny utrpěl újmu kvůli problémům v chování, díky nimž nebylo možné, aby v rodině dále setrval. Následkem tohoto mohla být zraněna i důvěra Jakuba k rodičům podle výzkumu Moty a Matose (2015) uvedeného v kapitole 3.4.

I když se pěstouni o Jakuba stále aktivně zajímají a chovají k němu vřelé city, o nichž svědčí jak frekvence návštěv a dovolenek a zájem o Jakuba, tak i snaha problémové chování řešit ambulantní i pobytovou službou ve středisku výchovné péče před návrhem ústavní výchovy, Jakub je navenek neopětuje. Občasné přiznání, že mu někteří členové pěstounské rodiny chybí, však může poukazovat na snahu neprojevovat city navenek, což je typické pro vývojové období pubescence. Vztah k pěstounům tedy ze strany Jakuba může být vřelejší, než přiznává. K tomuto přispívá i fakt, že pěstouny oslovuje „mami“ a „tati“ a o dalších dětech, které jim byly svěřeny do péče, se zmiňuje jako o sourozencích. Pěstouni jsou jediné dospělé osoby, ke kterým má Jakub bližší vztah (s výjimkou již dospělých jedinců, kteří byli dříve svěřeni pěstounům do péče a s nimiž Jakub vyrůstal).

Vzhledem k tomu, že výrazné problémy v chování se začaly projevovat v dětském domově na konci letních prázdnin, kdy většina dětí byla na dovolenkách u rodičů, není vyloučené, že se jednalo o reakci na setrvávání v dětském domově. Dalším důvodem pro začátek tohoto chování mohla být změna školního prostředí a potíže s adaptací v něm. Jelikož se ale problémy v chování začaly projevovat již před nástupem do školy, pravděpodobněji se jeví reakce právě na to, že Jakub během letních prázdnin netrávil u pěstounů vícedenní dovolenky, s nimiž bezdůvodně počítal.

Vztahy se sourozenci

Jaké mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech vztahy se sourozenci?

Jakub vyrůstal po celý život se sestrou Terezou. Momentálně o sebe sourozenci zdánlivě nejvíce zájem. S přihlédnutím k vývojovému období a výše zmíněné

možné snaze zapřít stesk po pěstounské rodině, však i zájem o sestru může být větší, než by se mohlo navenek zdát.

V tomto případě si můžeme všimnout vytvořené koalice sourozenců, o nichž se zmiňuje Sohni (2019). Oba sourozenci se spolčili ve snaze utíkat z dětského domov a dopouštět se chování, které je v rozporu nejen s vnitřním řádem dětského domova. Sourozenci na sebe mají silně negativní vliv, a proto se v tomto případě jeví jako vhodným umístění každého do jiného zařízení, jelikož pozitiva společného umístění, které uvádí Stevenson Wojciak a kolektiv (2018), jako je emocionální stabilita a pocit bezpečí, nepřevažují nad negativy vyplývající z tohoto konkrétního sourozeneckého vztahu.

Vztah lze tedy považovat do jisté míry za ambivalentní, kde na jedné straně je zdánlivý nezájem o toho druhého, na straně druhé spojení, které jsou sourozenci ochotni a schopni udržovat.

Se zbylými biologickými sourozenci nemá Jakub snahu častěji komunikovat, i když mu je toto umožněno díky globalizaci a možnosti kontaktu přes sociální sítě. Kontakt s ostatními biologickými sourozenci obstarává spíše Tereza.

Se sourozenci z pěstounské rodiny si Jakub rozumí. K fyzické interakci s dospělými sourozenci z pěstounské rodiny nedochází příliš často, vzhledem k jejich odchodu z domova, stále však zůstávají v kontaktu. V řeči občas Jakub zmiňuje zážitky s nimi, což napovídá vytvoření bližšího pozitivního vztahu k nim.

Jiní příbuzní v životě jedince

Se kterými příbuznými jsou jedinci v období pubescence umístění v dětském domově v kontaktu?

V životě Jakuba se momentálně nevyskytují další biologičtí příbuzní, kteří by byli s chlapcem v jakémkoli kontaktu. Z pěstounské rodiny se Jakub stýkal také s dědečkem, který je však ve vysokém věku a v kontaktu spolu nejsou, s výjimkou jednodenních dovolenek v pěstounské rodině.

Podoba kontaktu jedince s rodinou

Jak probíhá kontakt jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově s příbuznými?

S biologickou rodinou je, s výjimkou sestry Terezy, ve velmi sporadickém kontaktu, který navíc probíhá výlučně přes sociální sítě. Snaha o fyzický kontakt se neprojevuje ani z jedné strany. Jakub se biologickou rodinu nesnažil kontaktovat během svých útěků ze zařízení i z domu pěstounů.

S rodinou pěstounskou fyzický kontakt probíhá poměrně frekventovaně a bývá plnohodnotně stráven výlety nebo časem v domácnosti pěstounů. Dovolenky bývají celodenní. Na prázdniny a vícedenní dovolenky ovšem Jakub k pěstounům nejezdí, což může být výsledkem jejich obav z chování a agrese Jakuba a jeho možných útěků z domova za kamarády. V kontaktu s pěstouny je Jakub i prostřednictvím telefonátů, což zdůrazňuje zájem a citové pouto pěstounů k dítěti.

Socioekonomické podmínky života jedince před příchodem do dětského domova

Z jakých socioekonomických podmínek jedinci v období pubescence umístění v dětském domově pocházejí?

Socioekonomické podmínky života matky jsou dlouhodobě velmi špatné, z tohoto důvodu jí byly z péče odebrány již šest dětí. V péči matky nicméně Jakub dlouho nesetřval, ve věku přibližně šesti měsíců byl z její péče odebrán.

V pěstounské rodině panují dobré socioekonomické poměry, které potvrzuje mimo jiné setrvávání dalších dětí v pěstounské péči a vysokoškolské vzdělání pěstounů. Jakub měl možnosti se socializovat, jak v rámci rodiny, tak v prostředí školy a kamarádů. Jakub se začal kamarádit s dalšími dětmi s problémy v chování, což vedlo k následnému nařízení ústavní výchovy.

Možnost poskytnutí podpory po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti

Jakou podporu může poskytnout rodina jedinci po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti?

Vzhledem k finanční situaci obou biologických rodičů a jejich dalším závazkům v podobě dětí, se nedá předpokládat, že by byli schopni pomoci Jakubovi při přechodu do samostatného života materiálně pomoci. Z důvodu dlouhodobého nezájmu ze strany rodičů se také nedá předpokládat jakákoli jiná pomoc z jejich strany. Rodiče navíc mají snížené rodičovské kompetence a také zabezpečování každodenních činností a plnění povinností pravděpodobně dlouhodobě není na vysoké úrovni.

V případě Jakuba je důležité zmínit rodinu pěstounskou, která má v jeho životě dominantnější postavení v porovnání s rodinou biologickou. Zde je možné očekávat určitou formu podpory. Tato pomoc by mohla být poskytována po stránce emocionální, což potvrzuje kontakt pěstounů s jedinci, kteří byli umístěni do péče této pěstounské rodiny a již se osamostatnili. Ze strany pěstounů je možnost poskytování i pomoci materiální. Vzhledem k odstěhování většiny dětí z domova pěstounů se dá předpokládat, že je navíc v případě potřeby v jejich domě místo pro ubytování Jakuba. Oba pěstouni jsou vysokoškolsky vzdělání, nelze opomenout ani samotnou roli pěstouna, kterým se dle

zákona č. 89/2012 Sb. může stát pouze osoba, jež je schopna poskytnout řádnou péči, dá se tedy předpokládat, že mají jisté kompetence k řešení problémů a mimo jiné také plní povinnosti, jako je placení daní apod., s čímž mohou mít jedinci po opuštění ústavní výchovy obtíže. Toto ovšem závisí na zájmu Jakuba o pomoc ze strany pěstounů a dalším vývoji jeho náročného chování, které by mohlo vážně poškodit vztah s pěstounskou rodinou (obzvláště v případě další fyzické agrese k některým členům rodiny).

Odloučení od rodiny z pohledu jedince

Jak jedinci v období pubescence umístění v dětském domově vnímají odloučení od své biologické rodiny?

Odloučení od biologické rodiny není pro Jakuba problémem ani tématem, kterým by se zabýval, což je pochopitelné vzhledem k velmi omezenému množství času, jenž s biologickými rodiči strávil.

Odloučení od pěstounů navenek příliš neprožívá, tvrdí, že mu chybí akorát kamarádi. Jak je zmíněno výše, je možné, že vnitřní prožívání tohoto je intenzivnější a Jakub se pouze snaží navenek nedat najevo svou slabinu. Na čas strávený s pěstouny se Jakub těší a po jeho skončení je vždy pozitivně naladěný. I z tohoto důvodu je možné usuzovat na hlubší pouto ze strany chlapce, než jaké dává najevo.

Případný pocit ztráty, který Jakub ve skutečnosti může pociťovat nad odloučením od pěstounů, může v závislosti na výzkumu Moty a Matose (2015) dále ovlivnit jeho emocionální vývoj, v němž čelí výzvě již z důvodu rané deprivace, rozvinutému rizikovému chování a vývojovému období.

Dopady institucionální výchovy do života jedince

Jaký dopad má institucionální výchova na život jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově?

Raná institucionální výchova měla významný dopad na osobnost jedince. Dle psychologa je Jakub z období raného věku výrazně deprivován. Po odebrání z původní rodiny následovala ústavní výchova, během níž však může vznikat psychická deprivace, nejvýraznější pravděpodobně v oblasti potřeby jistého a láskyplného vztahu (Matějček & Langmeier, 2011). Psychosociální deprivace v útlém věku mohla mít na základě tvrzení Jedličky (2017) vliv na rozvoj rizikového chování a rozvoj sociálně patologických projevů chování Jakuba a v oblasti rozvoje náročného chování až poruchy chování nezapůsobila ani pěstounská péče, ve které vidí Humphreys a kolektiv (2018) zdroj resilience dětí, které si v raném věku prošly právě výchovou institucionální.

Shrnutí: Postavení biologické rodiny v životě jedince

Jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově?

Biologická rodina nemá v životě Jakuba velký prostor, což je dáno minimem času, který s ní strávil. Během této doby a následné ústavní výchovy v raném věku se však rozvinula psychosociální deprivace, která má negativní dopad na chování Jakuba, čímž je ohrožena kvalita jeho života v budoucnosti. Jakub je s biologickými rodiči ve sporadickém kontaktu, stejně tak se dvěma biologickými sourozenci. S jinými členy biologické rodiny kontakt neprobíhá. Jakub nemá zájem biologickou rodinu ze své iniciativy kontaktovat a nezná ani své rodné příjmení, což mu nevadí.

Roli rodičů přebírají pěstouni, u nichž chlapec strávil většinu svého života a jejich příjmení používá. S pěstouny má dobré vztahy, skutečnou míru náklonosti k nim se však pravděpodobně snaží skrývat. Pěstouni jsou jedinými dospělými osobami, k nimž má Jakub bližší vztah, s výjimkou již dospělých jedinců, s nimiž u pěstounů vyrůstal. Navenek však najevo nelibé pocity ze separace od pěstounské rodiny nedává. Pravidelně se s pěstouny stýká, na setkávání se těší a je pro něj tedy důležité. Na delší vícedenní dovolenky Jakub k pěstounům nejezdí. I přes snahu pěstounů, jejich vřelý přístup k Jakubovi a dobré socioekonomické podmínky se nadále projevují důsledky rané deprivace, které mají vliv na Jakubovu osobnost.

Jakub považuje děti, s nimiž vyrůstal v pěstounské rodině, za víceméně rovnocenné biologické sestře Tereze, která je jedinou členkou biologické rodiny, s níž je chlapec v bližším kontaktu. Ve vztahu je patrná určitá ambivalence. Ačkoli se vztah Jakuba a Terezy může navenek zdát až chladným, ve skutečnosti tomu tak být nemusí. Sourozenci jsou ochotni táhnout za jeden provaz, ačkoli se většinou jedná o situace, kdy dochází k opozičnímu postavení proti společností přijímaným pravidlům a normám. Oba biologičtí sourozenci se negativně ovlivňují a jejich současná separace je na místě.

Při případném opuštění dětského domova po dosažení plnoletosti nelze očekávat jakákoli podpora ze strany biologických rodičů, na druhou stranu je vysoká pravděpodobnost, že Jakubovi bude poskytnuta podpora ze strany pěstounů, a to za předpokladu, že se vztahy mezi nimi nezhorší.

Případová studie 2 - Tomáš

Chlapec, ročník 2007. V dětském domově je umístěn od roku 2011 společně s o rok mladší sestrou Sárrou. Momentálně navštěvuje 9. ročník základní školy a dále bude

studovat na středním odborném učilišti, konkrétně obor Zedník. Jeho intelekt je průměrný.

Osobnostní charakteristika

Intelekt Tomáše je průměrný, potíže má ovšem s motivací a vůlí. Zaujímá velmi laxní postoj k životu, nemá žádné cíle, kterých by chtěl dosáhnout. Z tohoto důvodu byl s psychologem několikrát veden motivační rozhovor. Laxnost se projevuje i v oblasti osobní hygieny.

Je pozitivně laděný, veselý, negativní emoce navenek neprojevuje. Baví ho fotbal, hraje na postu brankáře. Na fotbal dochází pravidelně, tréninky probíhají dvakrát týdně, v sezóně navíc o víkendech jezdí hrát zápasy. Vybavení pro tento sport si většinou přeje na Vánoce. Dříve docházel do skautského oddílu, v němž se mu velmi líbilo, ale jehož činnost byla pozastavena z důvodu pandemické situace. Tomáš se poté již k tomuto koníčku nevrátil.

Pokud není vychovatelem organizována nějaká činnost, většinou se během zimních měsíců a za nepříznivého počasí dívá na televizi a hraje hry na mobilním telefonu, popřípadě tráví čas na sociálních sítích. Na jaře a v létě chodí s ostatními chlapci sportovat na zahradu dětského domova (hraje hry s míčem, jezdí na kole, plave apod.). Činností organizovaných vychovatelem se účastní rád a bez námitek.

Biologická rodina

Matka bydlela s dětmi v bytě o velikosti 1 + 1 s příslušenstvím, po opakovaném neplacení nájmu se však musela v říjnu roku 2010 vystěhovat. Poté strávila přibližně jeden týden u příbuzných, kteří však následně jejich další setrvání odmítli. Matka se proto obrátila o pomoc na městský úřad. Děti byly na začátku listopadu 2010 umístěny do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc na dobrovolný pobyt. Po šestitýdenním pobytu v tomto zařízení matka s přítelem a dětmi bydlela v různých ubytovnách. V dubnu 2011 rodina opět neměla s dětmi kde bydlet. Situaci se s rodinou snažil řešit orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Dětskou lékařkou byly zjištěny dermatologické potíže způsobené parazitujícím hmyzem a děti musely být hospitalizovány. Z nemocnice nemohly být propuštěny do péče matky, jelikož ta neměla již kde bydlet a většinou přespávala na ulici, během dne se potulovala po restauračních zařízeních. Děti byly proto na konci dubna 2011 na základě předběžného opatření umístěny v dětském domově.

Matka dříve vykonávala profesi kuchařky, momentálně je v domácnosti. V péči má nejmladší dceru, narozenou roku 2019. Její přítel, s nímž sdílí bydlení o velikosti 2 + 1, nově pracuje jako ostraha obchodu. Přítele matky Tomáš oslovuje „strejdo“.

Matka v současnosti bydlí společně s přítelem přibližně 300 km od dětského domova, na návštěvy nedojíždí. Kontakt probíhá denně, a to prostřednictvím sociálních sítí a videohovorů po dobu kratší než 10 minut. Těch se někdy účastní i přítel matky a témata rozhovorů bývají povrchní. Tomáš kontakt spíše neiniciuje a někdy se hovorů účastní pouze Sára, ale zavolá matce, pokud potřebuje poradit s vařením – vzhledem k její bývalé profesi. Matka začala děti pravidelně kontaktovat až poté, co zjistila, že existuje možnost umístění dětí do pěstounské péče, když v roce 2020 měla zájem o svěřeni dětí do pěstounské péče jedna z bývalých vychovatelek dětského domova. Matka s tímto nesouhlasila a děti se snažila ovlivnit, aby proti této vychovatelce zaujímaly negativní postoje. Tomáš měl s touto vychovatelkou horší vztahy než Sára a myšlenka pěstounské péče se mu příliš nezamlouvala.

Za dobu, během níž děti v dětském domově setrvávají, byly na dovolence u matky pouze dvakrát, a to na vánoční prázdniny roku 2020 a na deset dní o letních prázdninách roku 2021. Tomáš se na dovolenky dlouho těšil. Ačkoli návrat z dovolenky během letních prázdnin probíhal bez problémů, návrat z dovolenky první se matka snažila oddálit; vymýšlela si onemocnění dětí, které bylo následně vyvráceno po kontaktování pediatra. Matka dětem poskytovala mylné informace a slibovala jim, že spolu stráví Vánoce roku 2021, ale k tomuto nakonec nedošlo. Matka k tomuto neučinila žádné kroky. V prosinci roku 2021 také probíhal soud o prodloužení ústavní výchovy. Před termínem soudu matka dětem slibovala, že proběhne soud a po něm si vezme do péče Tomáše, přičemž Sára měla podle jejích slov být svěřena do péče babičky, která bydlí na stejném sídlišti. Matka se k soudu nakonec vůbec nedostavila. Tomáš se na tyto plané sliby příliš neupínal. Důvěrnější vztah k matce má Sára.

Matka se o dětech neinformuje ve škole ani v dětském domově. Kontakt se zaměstnanci dětského domova se nesnaží navázat.

S prarodiči děti v kontaktu nejsou, vzhledem k výše zmíněným planým slibům matky, podle nichž by Sára měla být svěřena do péče babičky, se o prarodičích vyjadřovaly spíše negativně. Babička je ve vysokém věku a vážně nemocná.

Otec dětí byl kontaktován poté, co byli oba nezletilí umístěni do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Nežil však v podmínkách vhodných pro výchovu nezletilých dětí. Otec navíc sliboval, že děti v zařízení pro děti vyžadující okamžitou

pomoc navštíví, ale nikdy se tak nestalo. Výživné na děti neplatil. Děti si jej nepamatují a od nařízení ústavní výchovy s ním žádný kontakt neprobíhal. Dle zjištění sociálních pracovníků (na žádost dětí) otec před dvěma lety zemřel.

Sourozenci

Tomáš po celý život vyrůstá se sestrou Sárrou (narozena 2008). Dříve spolu sdíleli pokoj, s postupujícím věkem toto však nebylo nadále možné z etických důvodů. Sourozenci spolu mají velmi dobré vztahy a sobě navzájem se svěřují. Občas mezi nimi probíhají rozepře, většinou se však jedná o maličkosti a pokud je to nutné, dokážou se semknout. Tomáš a Sára spolu rádi tráví čas například hraním deskových her. Tomáš se o Sáru obává a zajímá se o to, s kým tráví čas, s kým si píše na sociálních sítích apod. Tato starost se dostala až za únosnou hranici v září 2021; Tomáš začal Sáře až příliš zasahovat do soukromí a o nevhodnosti jeho chování si s ním musela promluvit vychovatelka. Tomáš dává lásku k sestře najevo o něco méně než Sára k němu. Sára projevuje tendence bránit svého bratra, pokud o něm někdo řekne něco špatného. Pokud je po několik hodin bez bratra, říká, že se jí po něm stýská. Sourozenci jsou zároveň schopni bez sebe samostatně fungovat a řešit problémové situace.

Tomáš má kromě Sáry další dva mladší sourozence. Nejmladší z nich je dívka narozená v roce 2019, která je v péči matky a někdy se účastní videohovorů. Sedmiletého bratra vychovává teta dětí, děti s ním v kontaktu nejsou, nemají o něm mnoho informací.

Socializace

Tomáš je v kolektivu dětí dětského domova oblíbený, kamarády má i mimo něj, především ve škole, a některé si našel i prostřednictvím zájmových aktivit. Nemá problém se začlenit a adaptovat na změny.

Ve vztahu k mladším dětem působí jako autorita, komunikuje s nimi přívětivě a trpělivě. Pomáhá jim, pokud něco potřebují. Na fotbal například nosí nápoje i pro mladší chlapce z dětského domova. Starší děti jej přijímají a nemají problém s ním vyjít. Tomáš je submisivní a snadno se podřídí ostatním dětem s autoritativnější osobností. Z tohoto několikrát vznikly potíže, například se starším kamarádem ukradli dospělé dívce v dětském domově mobilní telefon.

Dívky se mu líbí, ale s žádnou zatím nechodil. Komunikuje s nimi ve škole a na sociálních sítích.

Vztahy Tomáše k vychovatelům jsou spíše povrchní, nemá k nim tak blízko jako jeho sestra a nemá tendence se svěřovat se svými problémy. Za dospělou osobu, s níž

udržuje bližší vztah, lze považovat fotbalového trenéra, který se snaží Tomáše ve fotbale podporovat a pomáhat mu. Tomáš nemá problém s přijímáním autorit a respektuje je.

Chování

Pokud se Tomáš nepohybuje ve společnosti dominantnějších jedinců s problémy v chování, nevykazuje kromě kouření známky náročného chování. Na konci školního roku 2020/2021 ukradl spolu se starším kamarádem dívce umístěné v dětském domově mobilní telefon. V tomto případě se jednalo o kamaráda, který utíkal z dětského domova společně s Jakubem (případová studie 1) a který je momentálně umístěn ve výchovném ústavu. Tomáš si s tímto chlapcem rozuměl, když však začalo docházet k útěkům, přestali se spolu bavit. Tomáš se nikdy nesnažil s ostatními z dětského domova utéct. Poté, co tento kamarád z domova odešel, začal Tomáš trávit více času s Jakubem. Tomáš je v jeho společnosti živější, ale nedopouští se chování, které by bylo nevhodné.

Tomáš kouří a tvrdí, že se několikrát snažil přestat, ale nejde mu to. Kouření se před vychovateli snaží skrývat. K autoritám je upřímný, při přímé konfrontaci (ať už se jedná o výše zmíněnou krádež nebo kouření), se přiznává. Vulgaritu omezuje na komunikaci ve skupině vrstevníků a využívá je pouze v případech, kdy si myslí, že jej vychovatel neslyší.

Školní výkon

Tomáš nemá ve škole dobré výsledky. Hodnocen bývá převážně stupněm „dostatečný“, a to napříč všemi předměty. Dle názoru psychologa má předpoklady dosahovat lepších školních výsledků. Na konci školního roku 2020/2021 mu dokonce hrozila nedostatečná jako výsledná známka z českého jazyka. S přispěním vychovatelky si nakonec Tomáš zvládl známku opravit.

Tomáš je bystrý, ale nízká motivace se odráží ve školních výsledcích. Během distanční výuky několikrát dokonce vypracoval úkoly, které potom neodevzdal. Distanční výuka také znamenala pro Tomáše pod vedením jedné z kmenových vychovatelek téměř celý den strávený nad úkoly do školy. Tento přístup u něj vyvolal nechut ke školní práci a poškodil vztah s vychovatelkou; Tomáš otevřeně přiznával, že se netěší, až bude mít službu a on bude muset celý den trávit nad učením. Tento přístup také neměl pozitivní vliv na školní výsledky.

Pokud je Tomáš k domácí přípravě urgován, splní ji bez odmlouvání. Pomáhá mu, pokud mu ve škole probranou látku ještě znovu vysvětlí vychovatel. Látku je schopen si pod dohledem a s dovysvětlením vychovatele rychle osvojit. Chápe dobře logické souvislosti, pokud jsou mu vysvětleny způsobem, kterému rozumí. I pokud látku ovládá,

výsledky písemných testů tomu neodpovídají. Některým otázkám neporozumí a odpovídá tedy na něco jiného nebo vůbec. Dle třídní učitelky mu lépe vyhovuje ústní zkoušení, pokud se jej učitel na něco zeptá, většinou zná odpověď, sám se však nepřihlásí.

Tomáš na konci školního roku 2021/2022 dokončí povinnou školní docházku. Byl přijat na učební obor Zedník na nedalekém středním odborném učilišti, který byl vybrán po konzultaci s vychovatelem a ředitelem zařízení. Podle svých slov chtěl jít spíše na kuchaře, ale „je mu to docela jedno“.

Analýza případové studie 2

Vztahy s rodiči

Jaké vztahy mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech ke svým biologickým rodičům?

S biologickým otcem Tomáš ztratil kontakt před velmi dlouhou dobou a otec již zemřel. Tomáš si na svého otce ani nepamatuje, což svědčí o dlouhodobém nezájmu vztah rozvíjet z otcovy strany. Děti se však snažily skrze sociální pracovníce zjistit o současném stavu otce více. Toto může odkazovat na snahu Tomáše otce kontaktovat a prohloubit vztahy s ním.

S matkou nemá Tomáš tak blízký vztah jako jeho sestra, nepodléhá ani jejím planým slibům, na které si patrně zvykl a na rozdíl od Sárky je bere s nadhledem. Vztah s matkou mohl být poznamenán právě nedodrženými sliby a dlouhodobým nezájmem. Nedodržené sliby a z nich plynoucí nejistota také mohly mít vliv na apatii a laxní přístup k životu jedince. Matce se nesvěřuje, ze své iniciativy se na ni obrací jen v případě, že potřebuje radu s vykonáváním některých činností, s nimiž má matka zkušenost.

Matka se o děti hlouběji nezajímá, neinformuje se na ně v dětském domově ani ve škole, neangažovala se ve výběru učebního oboru syna. Dříve neprojevovala zájem o kontakt s dětmi, k první dovolence došlo jako k reakci na zprávy o tom, že se dětem naskytla šance na umístění v pěstounské péči, s čímž matka zásadně nesouhlasí, i když toto bývá pro děti obecně přínosnější než setrvávání v dětském domově.

S přítelem matky nemá Tomáš větší problém. Vzhledem k tomu, že děti nestrávily v bydlšti matky s přítelem delší dobu, není možné předpokládat, že vztah bude blízký. Přítel matky se však účastní některých videohovorů, pravděpodobně má tedy zájem děti alespoň do jisté míry poznat.

Vztahy se sourozenci

Jaké mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech vztahy se sourozenci?

Se Sárrou má Tomáš blízký vztah, který je dán i tím, že sourozenci jsou společně umístěni v dětském domově přes deset let a během této doby mnoho ostatních dětí, ale i vychovatelů, z dětského domova odešlo a přišlo do něj. Dá se tedy předpokládat, že sourozenecký vztah byl tímto opakovaně utužován, jelikož právě přítomnost toho druhého ve vlastním životě je pro děti jistotou a bezpečím. Pocit jistoty a bezpečí jsou součástí základních funkcí, které by v ideálním případě měla rodina plnit jak dle Urbanovské (2017), tak Heluse (2015). V tomto případě je žádoucí setrvání sourozenců ve stejném zařízení.

Občasné hádky sourozenců nepoukazují na obtíže ve vzájemném vztahu a vztah se jen díky nim nedá označit za ambivalentní. Jsou spíše výsledkem emocí a citů ve vývojovém období, v němž se oba jedinci momentálně nacházejí a potvrzují Selwyna (2019), který uvádí, že právě u sourozenců, kteří jsou si věkově blízko, se konflikty objevují častěji, stejně tak je jimi však sdílena blízká intimita.

Nižší frekvence projevování vřelých citů k Sáře je pravděpodobně dána jednak vývojovým obdobím a jednak obecným hluboce zakořeněným předpokladem společnosti, že chlapci by neměli dávat emoce a city najevo tolik, jako dívky. O náklonnosti k sestře nemůže být v případě Tomáše pochyb (starost o sestru, v případě potřeby schopnost postavit se za sebe navzájem apod.).

Vztah k mladším sourozencům nemohl být příliš prohlouben, protože sedmiletého chlapce, kterého vychovává teta, Tomáš s Terezou téměř neznají. S nejmladší sestrou se již seznámili, většinou se však setkávají pouze prostřednictvím videohovorů. Vztah s touto sestrou není tak blízký jako se Sárrou, a to jednak kvůli nízkému věku dívky a jednak k překážkám, které museli Tomáš a Sára společně překonat a které utužily jejich vzájemný vztah.

Jiní příbuzní v životě jedince

Se kterými příbuznými jsou jedinci v období pubescence umístění v dětském domově v kontaktu?

Děti nejsou v kontaktu s dalšími příbuznými. Občasné zprávy mají pouze o babičce ze strany matky, která bydlí v matčině blízkosti. Sami se však nesnaží iniciovat kontakt s ní.

Podoba kontaktu jedince s rodinou

Jak probíhá kontakt jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově s příbuznými?

Kontakt s matkou, jejím přítelem a nejmladší sestrou probíhá telefonicky, prostřednictvím videohovorů a přes sociální sítě, a to denně po dobu zhruba deseti minut. Tomáš se některých hovorů neúčastní, na rozdíl od své sestry. K pravidelnému kontaktu dochází v posledních dvou letech a začal jako reakce matky na možnost svěření dětí do pěstounské péče.

Dovolenky jsou spíše výjimečné, vzhledem k pouze dvěma výletům k matce za celou dobu setrvávání v dětském domově. Matka děti v dětském domově nenavštěvuje, čemuž může přispívat i velká vzdálenost od dětského domova, ale vzhledem k jejímu předešlému nezájmu o děti a tomu, že neměla snahu si děti vzít na dovolenku na vánoční prázdniny 2021, ač jim toto slibovala, není vzdálenost pravděpodobně jediným důvodem.

Socioekonomické podmínky života jedince před příchodem do dětského domova

Z jakých socioekonomických podmínek jedinci v období pubescence umístění v dětském domově pocházejí?

Tomáš byl odebrán matce z péče ve čtyřech letech. Socioekonomické podmínky rodiny před nařízením ústavní výchovy byly velmi špatné, matka neplatila nájem a poté ztratila byt. Děti navíc byly ze zdravotního hlediska zanedbány a po tomto zjištění byla nutná jejich hospitalizace. Měly dermatologické potíže související s velmi špatnou hygienickou úrovní.

Možnost poskytnutí podpory po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti

Jakou podporu může poskytnout rodina jedinci po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti?

V současné době má matka bydlení a stálý příjem z výdělku jejího přítele. Sama je na rodičovské dovolené a ačkoli její současný příjem není v přesné výši znám, není pravděpodobně vysoký. V závislosti na schopnosti matky uplatnit se v zaměstnání po rodičovské dovolené, bude možná schopna dětem poskytnout materiální pomoc. Záleží ale také na tom, jaký styl života v budoucnu povede.

Podpora emocionální v tomto případě také není jistá, jelikož sliby matky jsou nepodložené, opakovaně nedodržované a děti jsou často jejím jednáním zklamány. Očekávat lze rady v oblasti některých každodenních činností, se kterými má matka zkušenost.

Rady v oblasti povinností, které musí občané České republiky plnit, nemusejí být také matkou poskytovány, protože k dřívějšímu dlouhodobějšímu socioekonomickému postavení rodiny nelze předpokládat, že matka všechny tyto povinnosti plnila (příkladem je neplacení nájmu a nedostatečná snaha situaci řešit).

Je také nutné zmínit, že pravidelný kontakt může opadnout, jelikož většinu času, po který byly děti umístěny v dětském domově, matka neměla snahu děti pravidelně kontaktovat.

Odloučení od rodiny z pohledu jedince

Jak jedinci v období pubescence umístění v dětském domově vnímají odloučení od své biologické rodiny?

Tomáš je v dětském domově umístěn většinu svého života. Přítomnost sestry alespoň v omezené míře zajišťuje pocit jistoty a bezpečí. Po rodině se mu příliš nestýská. S matkou kontakt dlouhou dobu neudržíval, momentálně udržuje. To, že se některých hovorů s matkou neúčastní, může být způsobeno spíše laxností než nezájmem o kontakt s matkou. K matce na dovolenky totiž odjel, o neoprávněném prodloužení první z nich dětský domov neinformoval, u matky tedy chtěl zůstat déle.

Dopady institucionální výchovy na život jedince

Jaký dopad má institucionální výchova na život jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově?

Vzhledem k dlouhodobému umístění v zařízení je si Tomáš vědom možných personálních změn, což může hrát roli právě při navazování hlubších vztahů s vychovateli a jinými osobami. Naopak fotbalový trenér je osobou, kterou zná Tomáš již dlouho a která se mu snaží ze své vlastní iniciativy pomáhat, i když toto není popisem jeho práce, jako je tomu u vychovatelů v dětském domově působících.

Za jeden z dopadů ústavní výchovy lze považovat i kouření nebo krádež, ke kterým došlo vlivem vrstevníků v kombinaci se submisivnější povahou chlapce. K tomuto by mohlo dojít (obzvláště s přihlédnutím k povaze chlapce) i při setrvávání v náhradní rodinné péči, ale právě s vrstevníky je Tomáš v dětském domově v mnohem užším kontaktu, než by tomu bylo v případě pouhého setkávání s nimi ve škole nebo v partě. Dá se tedy předpokládat, že jejich vliv je výraznější.

Shrnutí: Postavení biologické rodiny v životě jedince

Jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově?

Rodina má v životě Tomáše své místo i přesto, že matka opakovaně neplní sliby a tyto sliby často vznikají na základě neexistujících podkladů. Tomáš je s nimi však do jisté míry smířen a ve vztahu k matce si drží jistý odstup, související pravděpodobně i s dlouhodobým matčiným nezájmem. Kontakt s matkou však udržuje, chce jej udržovat a na velmi sporadické dovolenky k ní se těší. Kontakt probíhá prostřednictvím videohovorů, telefonátů a sociálních sítí. Je frekventovaný, ale krátký, a témata během něj probíraná jsou povrchní. Zájem o děti v oblasti důležitých témat je ze strany matky malý, nesnaží se spolurozhodovat o budoucnosti dětí.

Tomášovi se po rodině nestýská, v ústavní výchově je drtivou většinu svého života a její rizika působí na Tomáše pouze v několika málo oblastech, jako jsou občasné problémy v chování v návaznosti na nátlak vrstevníků a množství času s nimi v ústavní výchově strávenými, navíc v kombinaci se submisivnější osobností. Tomáš se dále příliš nesvěřuje vychovatelům v dětském domově, což může být dáno nestálostí těchto zaměstnanců v jeho životě. Schopnost navazovat důvěrné vztahy s dospělými osobami však potvrzuje blízký vztah s fotbalovým trenérem. Problém s adaptací a navazováním vztahů s vrstevníky nemá.

Před příchodem do dětského domova byly socioekonomické podmínky rodiny velmi špatné, a to v takové míře, že ohrožovaly zdraví dětí. Ze strany biologické rodiny nelze očekávat podporu po opuštění dětského života po dosažení zletilosti, a to jak v oblasti materiální, tak v oblasti emocionální. Matka by mohla dětem být schopna poradit v omezené míře v souvislosti s nezbytnými povinnostmi. Záleží ale na životním stylu, který si v budoucnu vybere a ochotě s dětmi nadále udržovat kontakt.

Nejbližší vztah má Tomáš se sestrou Sárrou, s níž je v dětském domově od samého začátku umístěn. Tento sourozenecký vztah do jisté míry zastupuje některé součásti funkcí rodiny. S dalšími sourozenci nemá vybudován blízký vztah. S jinými příbuznými nejsou děti v kontaktu, zprostředkovávány jsou jim pouze informace o babičce.

Případová studie 3 - Karolína

Karolína se narodila v roce 2007. Momentálně navštěvuje 9. ročník základní školy a po jejím ukončení nastoupí na maturitní obor střední školy s ekonomickým zaměřením. V dětském domově je umístěna od října roku 2019. Návrh na nařízení ústavní výchovy

podala matka, jelikož výchovu dcery nadále nezvládala. Karolína a její sestra Lenka s ústavní výchovou souhlasily.

Osobnostní charakteristika

Karolína nemá žádné závažné zdravotní potíže. Na svůj věk je fyzicky i emocionálně vyspělá. Momentálně se nevěnuje žádným zájmovým aktivitám. Většinu volného času tráví na procházkách nebo interakcí s ostatními dětmi umístěnými v dětském domově. Před nařízením ústavní výchovy chodila v původní škole do kroužku zaměřeného na historii. Ráda zpívá a vystoupení na besídkách dětského domova si užívá. Dříve chtěla chodit na hodiny zpěvu do základní umělecké školy, to jí však matka nepovolila.

V emocích je poměrně ambivalentní, což je přiměřené věku. Bývá v nich výrazně ovlivněna aktuální situací. Pokud je ve špatném rozpoložení, tráví čas o samotě ve svém pokoji nebo na vycházkách.

Biologická rodina

Otec Karolíny není uveden v rodném listě a nikdy se s ním nestýkala.

Před příchodem do dětského domova žila Karolína s matkou a o dva roky starší polorodou sestrou Lenkou v pronajatém bytě, kde spolu dívky sdílely pokoj. Dle sociálních pracovníků byt po materiální stránce nebyl nevhodný pro výchovu nezletilých dětí.

Výdaje na bydlení v době nařízení ústavní výchovy v říjnu 2019 činily 8 500 Kč, matka byla vedena v evidenci pracovního úřadu jako uchazeč o zaměstnání a pobírala podporu v nezaměstnanosti ve výši 6 031 Kč měsíčně. Dále pobírala příspěvek na bydlení 4 500 Kč a pro Lenku výživné ve výši 2 000 Kč měsíčně. Před ukončením pracovní smlouvy ve zkušební době dohodou byla do konce srpna 2019 zaměstnána jako uklízečka a její čistý měsíční příjem činil 12 000 Kč. Přesné příjmy a výdaje matky v době zpracování této případové studie nejsou známy, ale vzhledem k tomu, že žije stále ve stejném bytě a opět se živí jako uklízečka, lze předpokládat, že životní úroveň bude podobná. Matka platí Karolíně výživné ve výši 1 000 Kč, přičemž soudu sama toto navrhla. Má v současnosti přítele, který s ní ale bydlení nesdílí. S přítelem matky má Karolína vztah dobrý, ale říká, že jej zatím příliš dobře nezná.

Rodina spolupracovala s orgánem sociálně-právní ochrany dětí od září 2019, a to proto, že obě sestry se ve škole svěřily, že matka pije ve velké míře alkohol, často na ně křičí a je vůči nim fyzicky agresivní. Matka si problémy s alkoholem nepřipouštěla, při návštěvě sociální pracovníce v rodině z ní však byl alkohol cítit, ačkoli mluvila

srozumitelně a její chování nevykazovalo známky intoxikace alkoholem. Dle svého tvrzení matka vždy pila alkohol pouze příležitostně. Dcery naopak tvrdily, že konzumovala alkohol ve velké míře, po ztrátě zaměstnání se situace ještě zhoršila. Matka popírá i výrazné fyzické násilí, přiznala však, že během hádek výjimečně dala Karolíně pohlavek. Dle matky proti ní sestry tvořily koalici. V roce 2014 byla matka hospitalizována na psychiatrii kvůli úzkostem.

Matka má a měla o své děti zájem, pravidelně se účastnila třídních schůzek v původní škole, informuje se o dcerách v dětském domově. Je s Karolínou v denním telefonickém kontaktu, kontaktují se na sociálních sítích, Karolína k matce jezdí téměř bez výjimek na prázdniny, a to i na prázdniny kratší. Dále jezdí k matce na víkendy, v průměru dvakrát měsíčně. Karolína se na dovolenky u matky těší. Při vyzvedávání Karolíny ze zařízení je matka vždy upravená a nikdy nebyla pozorovatelně pod vlivem návykových látek, Karolínu vyzvedává vlastním vozem. Matka nemá žádné problémy se zákonem, v minulosti se nedopustila trestného činu ani přestupku.

Nařízení ústavní výchovy navrhovala matka původně pouze na 8 měsíců, jelikož měla za to, že za tuto dobu se vztahy mezi ní a Karolínou zlepší. Soud tomuto vyhověl. Ústavní výchova však byla posléze prodloužena a stále trvá. Matčino váhání se svěřením své dcery opětovně do své péče Karolína hodnotí negativně, říká, že „každá matka by přece chtěla svoje děti u sebe“.

Momentálně je vztah s matkou lepší, stabilizovanější v porovnání se situací před odchodem Karolíny do dětského domova. Obě jsou schopny spolu komunikovat bez větších potíží.

Karolína má babičku a dědečka z matčiny strany, nemá s nimi ale dobré vztahy, nerada k nim jezdí. Před nařízením ústavní výchovy soud hledal osoby, které by byly schopny a ochotny převzít Karolínu do své péče, prarodiče však o svěřením do péče neměli zájem a soud žádné jiné osoby k tomuto vhodné nenašel.

Sourozenci

Karolína má o dva roky starší sestru Lenku. Obě dívky mají odlišného otce. Lenka má psychické obtíže, kvůli nimž jí byla předepsána medikace. Byla několikrát hospitalizována na psychiatrickém oddělení, naposledy od dubna do června 2021. Došlo k sebepoškození. Lenka je také v péči sexuologa, jelikož se cítí být chlapcem. Pro partnerské vztahy preferuje dívky. Na konci srpna 2021 byla Lenka přemístěna do výchovného ústavu z důvodu poruchy chování. Situace se vystupňovala na dovolence u dědečka, když se opila, požíla marihuanu a dopustila se závažnějšího sebepoškození

na předloktí levé ruky, které jí muselo být ošetřeno v nemocnici. Další setrvávání v dětském domově již nebylo možné.

Před nařízením ústavní výchovy byl vztah sester ambivalentní, hádaly se, ale jindy spolu velmi dobře vycházely. Ambivalence vztahů přetrvávala i v dětském domově, kde spolu sestry sdílely pokoj. Docházelo mezi nimi k hádkám, při nichž i několikrát poničily majetek domova. V jiných situacích si však jsou velmi blízké. Karolína se před nařízením ústavní výchovy vyslovila, že chce být umístěna do stejného zařízení jako Lenka.

Karolína má o svou starší sestru starost. Lenka se naopak o svou mladší sestru v době zpracování případové studie zdánlivě příliš nezajímá.

Od nástupu Lenky do výchovného ústavu je vztah mezi sestrami špatný. Lenka začala zneužívat návykové látky, což se Karolíně nelíbí a odmítá se svou sestrou dokonce na dovolence u matky sdílet pokoj. Obě zařízení jsou od sebe vzdálená do 10 km, zájem o vzájemné návštěvy po změnách v chování Lenky ze strany Karolíny opadl.

Socializace

Karolína je kolektivem dětského domova přijímána. S mladšími dětmi má trpělivost a občas si s nimi i hraje. Je u nich tedy velmi oblíbená. Přístup k vrstevníkům občas působí až mateřsky, snaží se například kontrolovat Tomášovu (případová studie 2) přípravu do školy. Během distanční výuky se mimo jiné snažila dávat pozor na to, aby u testů nepodváděl, což vedlo k hádkám. Sám Tomáš na dotazy ohledně jejich vzájemného vztahu odpovídá, že se k němu Karolína chová „jako matka“.

Ve vztahu k vychovatelům je otevřená, nemá problém se svěřit i s intimními záležitostmi. V posledních přibližně dvou měsících si rozumí i s vychovatelkou, s níž si předtím nebyly příliš blízké a z tohoto má velkou radost.

Často si telefonuje s kamarády z původního místa bydliště, někdy i prostřednictvím videohovorů. Fyzické odloučení od kamarádů jí nevádí.

Od srpna 2021 se začala scházet s šestnáctiletým chlapcem. Vztah byl podporován matkou Karolíny i matkou jejího přítele. Chlapec Karolínu v zařízení navštěvoval a společně chodili na procházky a na denním pořádku probíhaly videohovory. Ráda a často o něm mluvila. Karolína si uvědomuje důsledky případného pohlavního styku s mladistvým nebo dospělým a k tomuto tedy dle jejího tvrzení nedošlo. Na konci března 2021 se s chlapcem po telefonu rozešla, prý zjistila, že ji po celou dobu trvání jejich vztahu podváděl. Rozchod ji příliš netrápil a sama přiznala, že je tím překvapená.

Chování

Až na kouření tabákových výrobků, s nímž začala přibližně v 11 letech, Karolína nevykazuje žádné známky nevhodného chování. Kouření se pokouší před dospělými tajit. Na začátku školního roku 2021/2022 podle svého tvrzení přibližně na dva týdny s kouřením přestala, potom se k němu však vrátila. Přiznala, že chodila na dlouhé vycházky, kdy si zapálila a dlouhý čas se potulovala venku, aby po návratu vychovatelé necítili z jejího oblečení kouř. V době pandemie si několikrát za účelem zatajení této činnosti dokonce stříkla dezinfekční přípravek do úst.

Autoritu je schopná respektovat, vulgárně mluví před dospělými velmi výjimečně. Z vycházek se vrací ve stanovený čas.

Před nástupem do dětského domova si matka stěžovala na problémy v chování, které začaly v březnu 2019. Karolína se podle slov matky začala stýkat s nevhodnými staršími kamarády, v partě kouřili, možná i pili alkohol, Karolína se vracela pozdě domů, lhala a nerespektovala ji a byla k ní verbálně agresivní a vulgární. Možnost ambulantní péče ve středisku výchovné péče Karolína odmítala.

Školní výkon

Karolína do školy dochází a před nařízením ústavní výchovy i docházela řádně, neměla a nemá žádné neomluvené absence. Ke škole má obecně spíše pozitivní postoj.

Karolína má ve škole průměrné až nadprůměrné výsledky a školní výkon se nezměnil od doby před nařízením ústavní výchovy. Pomůcky před nařízením ústavní výchovy si do školy poctivě nosila a domácí úkoly plnila. V ojedinělých případech je hodnocena stupněm „dostatečný“. Největší problémy má v českém jazyce, potíže jí v současnosti činí například určování větných členů a skladba věty. S teoretickou součástí českého jazyka potíže nemá, dokáže se ji naučit. V přírodních vědách rychle chápe logické souvislosti. Během distanční výuky na zadaných úkolech poctivě pracovala a výuky se aktivně účastnila. Ve školní práci však chybí vytrvalost a motivace zlepšit se v ní není příliš vysoká. Krátkodobě se ve školním výkonu zlepšila s vidinou studia maturitního oboru na střední škole.

Ve volbě střední školy si nebyla příliš jistá, nejdříve chtěla nastoupit na učební obor zaměřený na gastronomii, a to na školu, na niž se přihlásilo několik jejích kamarádů. Jedná se však o střední školu soukromou a tato možnost byla zamítnuta matkou. Uvažovala i o střední škole s pedagogickým zaměřením, nebyla si však jistá, zda by ji práce s dětmi bavila. Maturitní obor s ekonomickým zaměřením jí byl doporučen po vyšetření profesní orientace organizované školním poradenským pracovištěm. Výběr střední školy byl konzultován s matkou.

Ve škole žádné výchovné problémy nemá, před nařízením ústavní výchovy evidovala původní škola pouze drobné kázeňské problémy.

Analýza případové studie 3

Vztahy s rodiči

Jaké vztahy mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech ke svým biologickým rodičům?

Biologického otce Karolína nepoznala, není ani uveden v jejím rodném listě. Žádný jiný muž otcovskou roli v Karolínině životě nemá. Se současným přítelem matky vychází, ale příliš dobře jej prozatím nezná.

S matkou jsou vztahy velmi komplikované. Byly jedním z důvodů, proč se matka rozhodla pro umístění své dcery do dětského domova. Vztahy se zhoršily s nástupem období pubescence a v závislosti na nevhodné chování Karolíny. Karolína naopak ze zhoršených vztahů obviňovala matku, která podle ní ve velké míře požívala alkohol a byla na dívku agresivní. Toto nebylo prokázáno, ale nelze ani vyloučit. Důležité je podotknout, že matka se k umístění Karolíny do dětského domova odhodlala právě za účelem zlepšení vztahů a komunikace s dcerou, proto nařízení ústavní výchovy navrhovala pouze na necelý rok. Za tuto dobu se vztahy mezi matkou a dcerou nezlepšily natolik, jak by si matka představovala a následně byla ústavní výchova prodloužena. Matka vede rozhovory s Karolínou na toto téma, jelikož Karolína ví, že matka o tomto aktivně přemýšlí, prozatím si však nechce dívku vzít opětovně do své péče. Toto Karolína hodnotí výrazně negativně, je však nutné se pozastavit nad možností, že matka je přesvědčená o lepší životní situaci dívky právě při setrvávání v dětském domově než v místě bydliště matky.

Vztah mezi matkou a dcerou je momentálně výrazně lepší než před nařízením ústavní výchovy, matka si bere dceru pravidelně na dovolenky na prázdniny, a to i na prázdniny letní. Vzhledem k pokračujícímu zájmu o dovolenky se komunikace matky s dcerou zlepšila. Právě díky dovolenkám má navíc vztah mezi matkou a Karolínou možnost se dále rozvíjet a zlepšovat. Karolína se na dovolenky těší, tudíž lze předpokládat, že problémy v komunikaci, případné (ovšem neprokázané) požívání alkoholu ve větší míře matkou a agrese, již nejsou součástí vztahu.

Zájem o Karolínu ze strany matky je zřejmý. Matka se o Karolínu v dětském domově i ve škole aktivně zajímá, snaží se spolurozhodovat o budoucnosti své dcery.

Vztahy se sourozenci

Jaké mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech vztahy se sourozenci?

Vztah mezi Karolínou a Lenkou je ambivalentní, což odpovídá jednak věkovému období a jednak věkové blízkosti sourozenců, jelikož právě mezi věkově blízkými sourozenci podle Selwyna (2019) vznikají častěji konflikty, na druhou stranu však sdílejí bližší intimitu. Blízkost k sestře je patrná i z toho, že Karolína chtěla být po nařízení ústavní výchovy umístěna do stejného zařízení, jako Lenka.

Před příchodem do dětského domova se sestry proti matce spojily, ačkoli se jedná spíše o pocit matky, je jisté, že sestry držely při sobě, ať už ve snaze chování matky se postavit nebo ji svým chováním „týrat“.

Karolína se o svou sestru obává, do jisté míry jsou tedy otočené běžné sourozenecké role, kdy se starší sourozenec stará o mladšího. Důvodem jsou pravděpodobně psychické problémy Lenky ve spojení s Karolíninou vyspělostí ve všech oblastech osobnosti. Současné špatné vztahy mezi sestrami jsou opět výsledkem starosti Karolíny o Lenku a jsou reakcí na zhoršení problémového chování Lenky, včetně zneužívání návykových látek, po umístění ve výchovném ústavu.

Jiní příbuzní v životě jedince

Se kterými příbuznými jsou jedinci v období pubescence umístění v dětském domově v kontaktu?

Jediní další příbuzní, s nimiž se Karolína stýká, jsou babička a dědeček z matčiny strany. Karolína k nim však nemá kladný vztah, nerada je navštěvuje. S jinými příbuznými není Karolína v kontaktu.

Podoba kontaktu jedince s rodinou

Jak probíhá kontakt jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově s příbuznými?

Kontakt probíhá na denním pořádku prostřednictvím telefonátů a sociálních sítí. Ve velké míře dochází také k fyzickému kontaktu, kdy Karolína odjíždí na dovolenky k matce během všech prázdnin a dvou víkendů v měsíci.

Je očividné, že během těchto kontaktů řeší Karolína s matkou i důležité věci, ne pouze ty povrchní. Matka totiž ví o chlapci, se kterým se Karolína donedávna scházela, jelikož tento vztah podporovala, dále probíhají i rozhovory na téma setrvávání v ústavní výchově, protože Karolína zná názor matky na toto téma.

Socioekonomické podmínky života jedince před příchodem do dětského domova

Z jakých socioekonomických podmínek jedinci v období pubescence umístění v dětském domově pocházejí?

Socioekonomické podmínky života před příchodem do dětského domova byly dobré, v raném věku pravděpodobně k deprivaci nedocházelo. Matka pracuje, v období nařízení ústavní výchovy byla sice evidována na pracovním úřadě, jednalo se však o přechodné období, jelikož před touto dobou i po ní byla zaměstnána. Matka se o své dcery poctivě starala, měla o ně zájem. Dcery do školy nosily všechny potřebné pomůcky, i materiálně tedy byly zabezpečeny.

K nařízení ústavní výchovy došlo po návrhu matky na základě zhoršeného vztahu a chování Karolíny v návaznosti na nevhodné kamarády. Socioekonomické podmínky tedy nebyly důvodem pro umístění Karolíny do dětského domova. Sociální pracovníce v kontaktu s rodinou byly i před nařízením ústavní výchovy a materiální zabezpečení rodiny bylo dostačující pro výchovu nezletilých dětí.

Matka je při vyzvedávání Karolíny z dětského domova vždy upravená a v poslední době ji vyzvedává vlastním vozem, s příjmy tedy dokáže hospodařit.

Možnost poskytnutí podpory po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti

Jakou podporu může poskytnout rodina jedinci po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti?

Po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti je možné od matky očekávat různé formy podpory. Matka má o Karolínu přetrvávající zájem. Při současném zaměstnání matky nelze předpokládat, že by byla schopná Karolínu dlouhodobě finančně podporovat po opuštění dětského domova. Lze ale očekávat například možnost ubytování Karolíny v bytě, v němž matka žije a Karolína zde má stále svůj pokoj sdílený se sestrou Lenkou.

Emocionální podpora ze strany matky je také pravděpodobná, především vzhledem k přetrvávajícímu zájmu matky o dceru a její budoucnost a snaze zlepšit vztah. Zde je však důležité zmínit, že matka byla hospitalizována na psychiatrii vzhledem k úzkostem a její obtíže v této oblasti se do budoucna nedají předpovídat.

Matka se nikdy nedopustila trestného činu ani přestupku, po celý život s kratšími pauzami pracovala a během těchto období byla evidována na pracovním úřadě jako uchazeč o zaměstnání, dá se tedy předpokládat, že v zajišťování každodenních potřeb a povinností plynoucích z běžného života se vyzná a dokáže Karolíně v této oblasti poradit.

Odloučení od rodiny z pohledu jedince

Jak jedinci v období pubescence umístění v dětském domově vnímají odloučení od své biologické rodiny?

Karolína si na odloučení od matky nestěžuje, z její reakce na setrvávání v ústavní výchově je však zřejmé, že by preferovala bydlení u matky. Kontakt s matkou probíhá často, i po delší časové úseky. Domů se Karolína těší.

Dopady institucionální výchovy na život jedince

Jaký dopad má institucionální výchova na život jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově?

Karolína po většinu svého života strávila v biologické rodině, kde neměla větší problémy. Ty nastaly až s nástupem pubescence a změnou chování dívky a vztahu k matce. Ústavní výchova trvá v době zpracování této případové studie tři roky, během těch se na Karolínině chování a jednání neprojevují problémy, které bývají s institucionální výchovou spojeny. Karolína nemá potíže navazovat blízké vztahy s pracovníky dětského domova a svěřuje se jim i s intimními záležitostmi, což svědčí o výchově, která není odmítající a zájmu o dítě ze strany rodiče (Valeria et al., 2020). Nedošlo ke zhoršení ve školním výkonu a chování se v porovnání s obdobím před příchodem do dětského domova tak, jak ho popisovala matka, zlepšilo. Jediným výchovným problémem je přetrvávající kouření, které začalo již před příchodem do dětského domova.

Shrnutí: Postavení biologické rodiny v životě jedince

Jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově?

V životě Karolíny má biologická rodina, v tomto případě především matka, nezastupitelnou roli. Matka se o Karolínu starala. Schopnost Karolíny navazovat blízké interpersonální vztahy i s jinými dospělými osobami, poukazuje na práci kolektivu autorů kolem Valerii (2020), kteří tvrdí, že při dostatečné komunikaci s rodiči a výchově, která není odmítající, nemají jedinci větší potíže v navazování vztahů.

Vztah mezi matkou a dcerou byl před nařízením ústavní výchovy velmi špatný a z tohoto důvodu, s vidinou zlepšení vztahu, matka přistoupila k ústavní výchově. Ve vztahu momentálně nejsou výraznější problémy a dívka je s matkou schopna komunikovat, matce se svěřuje. Matka má o svou dceru starost, pravidelně se o ní informuje, snaží se spolurozhodovat o budoucnosti Karolíny.

Kontakt s matkou je frekventovaný, zájem o něj mají obě strany. Na dovolenky u matky se Karolína těší. Matka je schopná hospodařit se svými příjmy, běžnou péčí dívce byla a je schopná zajistit a bydlení je vhodné pro pobyt nezletilých dětí. Tyto dovolenky dávají prostor pro zlepšení vzájemného vztahu s matkou. Bydlení v dětském domově jí větší problémy nedělá, má v něm kamarády. Institucionální výchova nemá velké dopady do života Karolíny. Chování, které popisovala matka před příchodem do dětského domova, se zlepšilo. O stesku po matce se nezmiňuje, ale raději by bydlela u ní než právě v dětském domově.

Karolína má o dva roky starší sestru Lenku, se kterou má poměrně blízký, ačkoli ambivalentní, vztah. O sestru se bojí, má o ni velký zájem, který není ve stejné míře opětován. Na role sester ve vzájemném vztahu mají výrazný vliv psychické obtíže Lenky a vyspělost Karolíny. S jinými příbuznými Karolína v kontaktu není, s výjimkou prarodičů ze strany matky, se kterými si ale příliš nerozumí.

Socioekonomické podmínky, v nichž rodina žila a stále žije, jsou vhodné pro výchovu nezletilých dětí. Jistou podporu bude matka při své vůli schopna dceři zajistit, ať už se jedná o bydlení nebo různé rady, týkající se běžného života a běžných povinností. Překážkou by mohl v tomto být psychický stav matky a případné opětovné zhoršení vztahu.

Případová studie 4 - Klára

Klára se narodila v roce 2008. Momentálně navštěvuje 7. ročník základní školy. Nemá žádné zásadní výchovné problémy. Do dětského domova přišla v květnu roku 2019 spolu s dvěma mladšími bratry. V době zpracování studie se začíná jevit pravděpodobným, že pokud letní prázdniny 2022 budou stráveny u matky bez problémů, budou sourozenci od září 2022 navraceny do její péče.

Osobnostní charakteristika

Klára je pozitivně laděná, často mívá dobrou náladu. Před pandemií chodila se svou kamarádkou z domova na lekce tance, po znovuotevření tohoto zájmového kroužku již však v činnosti nepokračuje a nemá ani jiné zájmy, kterým by se více věnovala. Většinu volného času tráví na sociálních sítích. V posledních měsících se intenzivně zajímá o chlapce, především ze základní školy, na níž studuje. Psychický, sociální i kognitivní rozvoj odpovídá věku.

Biologická rodina

Klára před umístěním do dětského domova, potažmo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, žila s matkou a jejím dlouholetým přítelem v pronajatém bytě, odkud byli kvůli hlučným hádkám matky a jejího přítele vystěhováni. Rodina poté strávila přibližně dva týdny u příbuzných, kde docházelo k rozporům a příbuzní tedy odmítli dále rodinu podporovat. Posledním místem bydliště před příchodem do dětského domova byla ubytovna v hlavním městě.

Děti byly umístěny do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc na žádost matky v lednu 2019, kde setrvaly až do konce dubna 2019, kdy byla nařízena ústavní výchova v dětském domově. Socioekonomické poměry matky ani otce nebyly v době nařízení ústavní výchovy dostačující pro výchovu nezletilých dětí. Matka navíc vědomě nezajišťovala dětem povinnou školní docházku. Za toto byla obviněna z přečinu ohrožování výchovy dítěte a odsouzena k 7 měsícům odnětí svobody s podmíněným odkladem na zkušební dobu 2, 5 roku.

Matka je na děti přísná a ve výchově důsledná. Výchova se nejvíce podobná stylu demokratickému. Matka je pro Kláru nejvyšší autoritou, je si vědoma, že pokud ve vážnějších oblastech neuposlechne (například začne kouřit), matka se bude zlobit. Matka také aktivně komunikuje s vychovateli o nastavení pravidel a hranic výchovy.

Matka je s dětmi v denním kontaktu, a to telefonicky, prostřednictvím videohovorů a sociálních sítí. Hovory trvají v průměru 30 minut a účastní se jich všichni sourozenci umístění v dětském domově. Zároveň někdy tyto hovory probíhají poté ještě mezi matkou a dětmi jednotlivě, pokud má některé z nich zájem a čas. O děti se matka zajímá a řeší s nimi i závažnější situace. Klára se matce svěřuje i s intimními záležitostmi, s výjimkou vztahů s chlapci, protože dle názoru matky na ně má ještě čas.

Otec s rodinou již od roku 2013 nebydlí, matka se s ním rozešla poté, co začal mít výrazné problémy s alkoholem, protože měla strach o bezpečí svých dětí. Po rozchodu byly děti svěřeny do péče matky. S dětmi byl otec donedávna v telefonickém kontaktu, ale ne tak častém jako matka. Platí výživné ve výši 3 000 Kč na Kláru, 2 000 Kč na Davida a 1 000 Kč na Jiřího. Matka platí výživné ve výši 1 000 Kč na každé dítě. Komunikace mezi rodiči byla dobrá, otec se léčil ze závislosti na alkoholu. Stejně jako matka dětí, otec navštěvoval děti i v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a bral si je na jednodenní propustky. Situace se zhoršila během roku 2021, kdy otec opět propadl alkoholu. Matka si nepřeje, aby jejich děti jakkoli kontaktoval, a to ani

telefonicky. Při snaze o kontakt ať už ze strany dětí nebo otce, je matka velmi rozrušená a rozčilená.

Citové pouto mezi dětmi a matkou, stejně tak dětmi a otcem, je velmi silné a pevné. Oba rodiče o děti projevují zájem a pravidelně se o nich v dětském domově informují. Žádný z rodičů však v době nařízení ústavní výchovy nepracoval dostatečně na změně svých socioekonomických podmínek, které nebyly vhodné pro výchovu nezletilých dětí, což si sami uvědomovali a s nařízením ústavní výchovy souhlasili. V této době matčin měsíční příjem činil zhruba 10 000 Kč a vydělávala si jej brigádně. Otec si pracemi na brigádách v oblasti stavebnictví vydělal 15 000 až 18 000 Kč měsíčně.

Klára se z vlastní iniciativy často o matce zmiňuje, a to s frekvencí několikrát denně. Ostatní se snaží přesvědčovat o tom, že jejich matka je dobrou matkou. Často o ní říká, že má těžký život a obdivuje ji. O otci se z vlastní iniciativy zmiňuje méně.

Matka v minulosti nesčetněkrát dětem dávala plané sliby o tom, že již brzy budou navraceny do její péče, i když k tomuto tvrzení neměla žádné podněty. Klára se na toto vždy až nepřiměřeně upne, a i po opakovaném následném zklamání z reality se nezdá, že by upínání se na matčiny sliby polevovalo.

V současné době se socioekonomická situace matky zlepšuje. Žije s dlouholetým přítelem, s nímž má další dvě děti a momentálně je s nejmladší dcerou v domácnosti. Její přítel se živí jako stavební dělník. V červnu 2021 se matka z ubytovny přestěhovala do bytu, který si s přítelem pronajímají. Matka žije v místě vzdáleném od zařízení, děti k ní proto nejezdí o víkendech. Na dovolenku k matce nicméně jezdí během každých prázdnin a k matce se těší. Děti v dětském domově vyzvedává matka v doprovodu přítele, který vlastní auto.

Z širší rodiny se děti stýkaly s babičkou z matčiny strany. Vztahy se však zhoršily v době, kdy u ní matka s dětmi přebývala při ztrátě bydlení. Děti jsou dále v kontaktu s některými ze svých tet a strýců (celkem jich mají 15, ale nejsou si schopny vzpomenout na všechny z nich jmenovitě). V poměrně blízkém kontaktu jsou s tetou a strýcem, s jejichž patnáctiletou dcerou je si Klára velmi blízká. Dívky spolu vyrůstaly. Klára se o své sestřenici často zmiňuje, je pro ni velkým vzorem. Když je Klára na dovolence u své rodiny, často u sestřenice přespává. Společný čas tráví procházkami venku nebo sledováním romantických filmů. Jsou spolu v úzkém kontaktu prostřednictvím sociálních sítí a videohovorů. S touto rodinou byla Klára dokonce na dovolené v Krkonoších a obě rodiny se frekventovaně setkávají. S jinými příbuznými děti v kontaktu nejsou.

Sourozenci

Klára je nejstarší z celkem pěti sourozenců, přičemž dva jsou plnorodí a jsou umístěny ve stejném dětském domově. Dvě nejmladší děti má matka s dlouhodobým partnerem.

David je o rok mladší než Klára. Sourozenci spolu mají blízký vztah a často spolu vzpomínají na dobu před nástupem do dětského domova. Hádají se výjimečně, vždy se za sebe navzájem postaví. Jejich vztah je rovnocenný, dokážou pracovat jako tým. David prodělal závažné onkologické onemocnění. Mezi svým pátým a šestým rokem věku byl po dobu jednoho roku hospitalizován. Matka ho v nemocnici navštěvovala, nosila mu dárky a různé potraviny vhodné pro jeho zdravotní stav. Návštěv se účastnila i Klára a o tomto období se občas zmíní. Důsledky tohoto onemocnění přetrvávají, je nutná medikace chlapce a sportovních aktivit se může účastnit pouze v omezené míře.

Se svým o čtyři roky mladším bratrem má Klára vztah odlišný, v mnohých situacích za něj přebírá odpovědnost, přistupuje k němu mateřsky. Dohlíží na něj například při společných aktivitách dětského domova, při vycházkách nebo sportu.

Další, sourozenec, polorodý bratr narozený roku 2015, je kvůli diagnóze mozkové obrny umístěn v dětském centru. Klára a sourozenci umístění v dětském domově nemají o tomto bratrovi mnoho informací a jeho existenci často nezmiňují.

Nejmladším sourozcem je dvouletá dívka, která se účastní většiny videohovorů s matkou. Matka je momentálně gravidní se svým šestým dítětem.

Socializace

Klára se snaží s každým vycházet dobře a ostatním se zalíbit. S dětmi z dětského domova si rozumí. V zařízení se adaptovala velmi rychle, v řádu dnů. V dětském domově má nejlepší kamarádku, se kterou sdílí pokoj a chodí do třídy, sestru Tomáše Sáru (případová studie 2). Dívky spolu tráví většinu svého času, dívají se spolu na romantické filmy, hrají společenské hry nebo sledují sociální sítě. Klára se však v poslední době začala více zajímat o chlapce a Sára prozatím ne, proto spolu nemají již tolik společných témat a Klára se svěřuje spíše Lucii (případová studie 5).

Klára s Lucií kamarádila již dříve. Lucie však měla na chování Kláry negativní dopady, což se nezamlouvalo jak vychovatelům, tak matce Kláry. Toto se projevovalo především drzostí Kláry v interakci s dospělými a výraznými změnami zevnějšku. Vliv Lucie na Kláru opadl se sblížením Kláry a Sáry. V současné době se spolu Klára a Lucie sice baví často, ke změnám v chování však již nedochází.

Klára v současnosti chodí s chlapcem z osmého ročníku základní školy, jedná se o platonický vztah, který se navíc snaží držet v tajnosti a z kamarádů o něm ví pouze Sára.

V kontaktu s dospělými je slušná, je si v něm jistá. Ve snaze zalíbit se jim často využívá komplimentů, které však někdy nepůsobí příliš upřímně. Nemá obtíže se svěřovat dospělým osobám.

Chování

Klára nemá žádné výraznější obtíže v chování. Autority respektuje, nemluví vulgárně, v interakci s dospělými se chová slušně a s úctou. Jako jedna z mála dětí v dětském domově umístěných nekouří tabákové výrobky, což odůvodňuje tím, že kdyby se matka dozvěděla, že kouří, měla by velký problém.

Občas se dopouští lhaní. V jednom případě, na konci školního roku 2020/2021 přijela ze školy do dětského domova o hodinu později, nejdříve tvrdila, že nestihla autobus, poté, že autobus byl tolik naplněný, že se do něj nevešla. Vychovatelé od ostatních dětí zjistili, že v obci, v níž do školy dochází, setrvala schválně, aby se mohly s kamarádkou projít po obchodech. Tento případ byl ovšem ojedinělým.

Školní výkon

Školní výsledky Kláry jsou průměrné až mírně podprůměrné. Ve školní přípravě potřebuje asistenci a kontrolu. Pokud není kontrolována, úkoly do školy opakovaně neplní. Školní přípravu se snaží oddálit. Na testy, o nichž předem ví, se připravuje pouze pod dohledem vychovatele. Největší problémy má s matematikou, především geometrií. Během distanční výuky se školní výsledky zhoršily. Chybí motivace pro zlepšení. Prozatím si není jistá, jakému povolání by se chtěla v budoucnu věnovat.

Ke škole má pozitivní vztah, otevřeně říká, že do školy se těší, protože tam má kamarády a přitele. Škola pro ni plní především funkci socializační. Ve škole nevyrušuje, nemá v ní žádné výchovné problémy.

Analýza případové studie 4

Vztahy s rodiči

Jaké vztahy mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech ke svým biologickým rodičům?

Klára má se svými rodiči blízké a důvěrné vztahy. Často se o nich zmiňuje a nemá problém se jim svěřovat, především tedy matce. Matčina výchova je přísnější a důsledná, což Kláře očividně nevadí a o matce mluví často a pozitivně. Přesvědčování ostatních

o kvalitách matky však může být také snahou obhájit matčino nezvládnutí situace a umístění dětí v dětském domově před sebou samotnou.

Matka udržuje s dětmi pravidelný kontakt a vztah je tak dále udržován a rozvíjen. Znamky toho, že by byl narušen odebráním dětí z matčiny péče, nejsou patrné. Matka dětem mylně slibuje skutečnosti, které nemůže splnit, i přesto jí však Klára slepě důvěřuje. Otázkou je, zda slibům nevěří převážně z toho důvodu, že si přeje, aby byly pravdou a nakolik se jedná o slepou důvěru matce, i přesto, že byla opakovaně zklamána. S vývojovým obdobím navíc souvisí snaha nedávat najevo negativní city a emoce, jak zmiňují Vágnerová s Lisou (2021).

Matka byla odsouzena za to, že vědomě nezajišťovala školní docházku dětí. Momentálně se však zajímá i o školní výsledky dětí a lze tedy předpokládat, že se z trestu poučila a vzdělání považuje za důležitější, než tomu bylo dříve.

Vztah s otcem je také dobrý, Klára se jej snaží udržovat a otce kontaktovat i přes nelibost matky. I ze strany otce je patrná snaha zůstat v životě dětí a zajímat se o ně. Kontakt s otcem nebyl tak častý jako s matkou i dříve a Klára se o něm tolik nezmiňuje, má tedy o něco blíže k matce. Na toto měl pravděpodobně vliv i rozchod rodičů v roce 2013 a odstěhování otce, se kterým většinou souvisí jistá změna vztahu s rodičem, který od rodiny odchází (viz kapitola 1.5).

Vztahy se sourozenci

Jaké mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech vztahy se sourozenci?

Ve vztazích se sourozenci jsou velké rozdíly, především způsobené věkem. K nejmladší sestře není vztah tolik blízký jako k sourozencům, kteří jsou také umístěni v dětském domově, ale pro jeho udržování a rozvoj je poskytnut prostor během dovolenek u matky a videohovorů, kterých se sestra účastní. S nejmladším bratrem není Klára vzhledem k jeho zdravotnímu stavu a setrávání mimo rodinu v kontaktu a vztah se tedy nevyvíjí a není udržován.

K Jiřímu, o čtyři roky mladšímu bratrovi, má Klára vztah téměř mateřský, k čemuž přispívá věkový rozdíl mezi sourozenci v kombinaci s odloučením od matky.

S Davidem je si Klára velmi blízká. Zde má svou roli i věková blízkost sourozenců; sdílejí spolu spoustu zážitky, které si ani Jiří nemůže pamatovat a na tyto zážitky často vzpomínají. Mezi Davidem a Klárou nedochází k častým hádkám. Případová studie naznačuje, že vztah sourozenců byl upevněn i zdravotním stavem

Davida, jehož Klára v nemocnici osobně navštěvovala v době, kdy již navštěvovala základní školu a závažnost situace si musela alespoň částečně uvědomovat.

Jiní příbuzní v životě jedince

Se kterými příbuznými jsou jedinci v období pubescence umístění v dětském domově v kontaktu?

Ačkoli má matka mnoho sourozenců, Klára s nimi není v kontaktu. Výjimkou je rodina strýce, tety a sestřenice, s níž má Klára velmi blízký vztah a pravidelně se kontaktují přes sociální sítě nebo prostřednictvím videohovorů. Sestřenice je pro Kláru vzorem. Dívky spolu tráví mnoho času i při dovolenkách v bydlišti matky Kláry. Rodina s sebou dokonce vzala Kláru i na rodinnou dovolenou, k této části rodiny má Klára tedy vytvořen jistý pozitivní vztah.

Podoba kontaktu jedince s rodinou

Jak probíhá kontakt jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově s příbuznými?

Kontakty jsou frekventované, matka se s dětmi spojuje každý den, a to po dobu přibližně 30 minut. Pokud má Klára zájem a potřebu, matka si udělá čas i na rozhovor o samotě, bez sourozenců. Během těchto rozhovorů jsou probírána i důležitá témata.

Poměrně častým je i fyzický kontakt s rodinou, ačkoli je značně omezený vzdáleností bydliště matky od dětského domova. K dovolenkám jsou nicméně využívány všechny školní prázdniny.

Do roku 2021 probíhal telefonický kontakt i s otcem. Ten však opět začal požívat alkohol ve velké míře a matka se tak snaží kontakt omezit, popř. úplně znemožnit. Děti se však otce kontaktovat pokoušejí i přes nelibost matky.

Socioekonomické podmínky života jedince před příchodem do dětského domova

Z jakých socioekonomických podmínek jedinci v období pubescence umístění v dětském domově pocházejí?

Před nařízením ústavní výchovy byla životní situace rodiny neuspokojivá. Děti žily s matkou, otec rodinu již v roce 2013 opustil po nátlaku matky. Matka s dětmi a dlouholetým přítelem byla nucena se vystěhovat z pronajatého bytu po stížnostech na hlasité hádky.

Možnost poskytnutí podpory po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti

Jakou podporu může poskytnout rodina jedinci po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti?

Otázka možnosti podpory po dosažení zletilosti a odchodu z dětského domova je v tomto případě velmi nepředvídatelná, a to především ze strany otce, který sice má s dětmi vytvořeno citové pouto a přispívá jim prostřednictvím výživného, ovšem má potíže s alkoholem, ze kterých se sice dříve vyléčil, ale v minulém roce došlo k relapsu. Pokud se otec bude s tímto problémem nadále potýkat, nelze se spoléhat na jakoukoli podporu z jeho strany, ať už materiální, emocionální nebo jakoukoli jinou.

Matka žije ve společné domácnosti s dlouholetým přítelem a socioekonomické podmínky se zlepšily, stará se však o tříletou dceru a v blízké době navíc přibude do rodiny další dítě, které na ní bude zcela závislé. Socioekonomické podmínky jsou v současné době pravděpodobně vhodné pro výchovu nezletilých dětí, jelikož dvě nejmladší děti zůstávají v péči matky a pravděpodobnou se jeví i možnost, že budou do její péče navraceny zbylé děti.

Podpora matky v nemateriálních oblastech se jeví jako vysoce pravděpodobná, jelikož má o děti zájem a udržuje s nimi pravidelný kontakt.

Odloučení od rodiny z pohledu jedince

Jak jedinci v období pubescence umístění v dětském domově vnímají odloučení od své biologické rodiny?

Klára o matce velmi často mluví, což naznačuje, že na ni často myslí. Stesk po ní pomáhají eliminovat časté kontakty. Klára se na dovolenky u matky těší. Na sliby matky o tom, že brzy půjdou sourozenci opět domů, se Klára až nezdravě upíná, a i přes opakované selhání matky v tomto směru tomuto nepřestává věřit a zklamání nedává najevo.

Dopady institucionální výchovy na život jedince

Jaký dopad má institucionální výchova na život jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově?

Dopady institucionální výchovy na Klářino chování, schopnost adaptace nebo socializaci jsou minimální. Důvodem může být to, že z matčiny péče byla odebrána až ve věku 11 let a zatím je v ní umístěna po necelé tři roky, během nichž navíc pravidelně jezdí na dovolenky, a to i na delší časové úseky. Matka se navíc snaží komunikovat s vychovateli a výchovu s nimi do jisté míry synchronizovat. Navíc je ve výchově přísnější a důsledná, což může působit resilientně ve vztahu ke vzniku náročného chování. S dětmi otevřeně komunikuje a podle všeho mají oba biologičtí rodiče s dětmi vytvořené pevné citové pouto, což opět může působit resilientně, a to jak na chování dětí, tak na jejich socializaci, s níž Klára nemá větší potíže. Vytvoření pevného pouta

s dospělou osobou je dle Guyon-Harris a kolektivu (2019) prevencí pro vznik obtíží v sociální oblasti.

Shrnutí: Postavení biologické rodiny v životě jedince

Jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově?

Klára má s oběma biologickými rodiči blízký vztah, citové pouto k rodičům je pevné. Klára nemá problémy rodičům se svěřovat. Blíže má momentálně k matce, což může být dáno snahou matky přerušit kontakt s otcem, ale také jejich rozchodem a odstěhováním otce od rodiny již několik let před nařízením ústavní výchovy. Kontakt s matkou je na denním pořádku, probíhá přes sociální sítě, prostřednictvím videohovorů a telefonátů. Ty trvají přibližně 30 minu a účastní se jich všichni sourozenci společně, ale zároveň si matka najde čas na každého zvlášť, pokud si toto některý z nich přeje. Matka se od roku 2021 snaží kontakt s otcem omezit nebo úplně přerušit, protože otec se potýká se závislostí na alkoholu. Děti se však snaží otce kontaktovat i přes matčin zákaz. Dříve byly děti s otcem v pravidelném kontaktu, ale ne tak častém jako s matkou. Otec na děti platí pravidelně výživné, což potvrzuje jeho zájem o ně.

Děti jezdí k matce na dovolenky během každých prázdnin bez výjimek, o víkendech k matce nedojíždí, vzhledem k velké vzdálenosti jejího bydliště od dětského domova. Klára by raději bydlela u matky, na dovolenky se velmi těší. O matce se zmiňuje frekventovaně, často ve snaze přesvědčit ostatní, že je dobrou matkou, což ukazuje, že na matku často myslí. Na opakované plané sliby matky, že sourozenci budou brzy vráceny zpět do její péče, se Klára až příliš upíná, což může být dáno buď slepou důvěrou k matce nebo touhou po tom, aby tyto sliby byly pravdou.

Socioekonomická situace obou rodičů v době nařízení ústavní výchovy nebyla vhodná pro výchovu dětí, což oba rodiče uznávali. Situace matky se však od této doby zlepšila, momentálně žije s dlouholetým přítelem v pronajatém bytě. Přítel má vlastní auto a rodina je schopna zabezpečit péči nejmladším dvěma dětem. V době zpracování případové studie je dokonce v řešení možnost navrácení dětí do péče matky po letních prázdninách roku 2022. Matka je v domácnosti s nejmladší dcerou, je gravidní s dalším dítětem.

Klára má celkem čtyři sourozence, z nichž dva jsou plnorodí a umístěni v dětském domově spolu s ní. S těmito má blízké vztahy. S Davidem, který je o rok mladší než ona sama, sdílí mnoho zážitků a považují se navzájem za rovnocenné partnery. Blízkost vztahu může být ovlivněna zdravotním stavem Davida, který prodělal závažné

onemocnění. K o čtyři roky mladšímu Jiřímu má vztah téměř mateřský. Ten je dán pravděpodobně věkovým rozdílem, rolí mladšího a staršího sourozence obecně a toto mohlo být upevněno po odchodu od rodiny absencí matky a společným zvládáním překážek. S druhým nejmladším sourozencem se Klára nestýká, nepobývá u matky, ale ve zdravotnickém zařízení. S nejmladší sestrou se Klára vídá při videohovorech a během dovolenek, je tedy pravděpodobné, že jejich vztah se bude nadále pozitivně rozvíjet.

Mezi dalšími příbuznými, s nimiž se Klára stýká, je rodina tety a strýce. S jejich dcerou má Klára velmi blízký vztah. S rodinou se stýká během dovolenek a byla s ní dokonce na rodinné dovolené. Se sestřenicí je v častém kontaktu prostřednictvím sociálních sítí a videohovorů. S jinými příbuznými se Klára nestýká a neudrhuje s nimi ani jiný kontakt, ačkoli je biologická rodina rozsáhlá.

Podpora ze strany rodičů po případném opuštění ústavní výchovy po dosažení plnoletosti, je možná, a to především ze strany matky. Není jasné, jaké budou její příjmy a zda nastoupí do práce poté, co nejmladší děti nebudou potřebovat její celodenní péči. Rodinu momentálně živí spíše přítel matky, s nímž dochází k častým hádkám. Matka by nicméně mohla být schopna dětem poradit v základních otázkách běžného života a podpořit je v jejich budoucím životě. Vzhledem k zájmu o děti by pravděpodobně byla ochotná nechat je ve svém bytě po nějaký čas bydlet. Jakákoli podpora ze strany otce je nepředvídatelná, vzhledem k jeho historii s alkoholovou závislostí, s níž se léčil, ale v roce 2021 došlo k relapsu.

Institucionální výchova se do Klářina vývoje nepromítá, protože k nařízení ústavní výchovy došlo až v 11 letech věku a blízké vztahy k rodičům, nastavená výchova a snaha matky spolupracovat s vychovateli z dětského domova, působí resilientně v souvislosti s obtížemi v socializaci, chování i schopnosti adaptace.

Případová studie 5 - Lucie

Lucie se narodila roku 2007 a momentálně navštěvuje 7. ročník základní školy. Lucie nastoupila k povinné školní docházce s jednoletým odkladem a následně musela čtvrtý ročník základní školy opakovat vzhledem k vysoké absenci a tímto způsobenými mezerami v učivu. V dětském domově je umístěna se svou o rok starší sestrou Anetou. Do dětského domova přišla v roce 2018.

Osobnostní charakteristika

Lucie je energická a na první pohled působí radostně a spokojeně. Je však arogantní, výrazně emocionálně labilní, snaží se nerespektovat autority a zesměšňovat slabší jedince. Lucie je vrstevníky považována za atraktivní a je si toho dobře vědoma. Čas tráví na sociálních sítích, kde zveřejňuje svoje fotky a chatuje i s cizími lidmi. V zařízení se v květnu 2021 musel řešit případ, kdy jí telefonoval neznámý starší muž a snažil se ji nalákat na schůzku kvůli modelingu. Lucie si neuvědomuje důsledky svého jednání v této oblasti. Snaží se působit vyzývavě, vztahy s chlapci, které prozatím navázala, byly však pouze platonické.

Po nástupu do dětského domova odmítala Lucie přijímat potravu. Tento stav trval přibližně 6 týdnů. Poté se stav zlepšil a v současnosti s tímto nemá obtíže.

Biologická rodina

Lucie žila před nařízením ústavní výchovy s matkou, otcem a sestrou Anetou na ubytovně v jednom pokoji. Sociální zařízení bylo sdíleno s ostatními osobami zde ubytovanými. Matka se v té době potýkala se závislostí na alkoholu a pracovala jako uklízečka a otec byl nezaměstnaný. Socioekonomické podmínky byly nevhodné pro výchovu nezletilých dětí. Při příchodu do dětského domova měla Lucie dermatologické potíže způsobené štěnicemi, což bylo výsledkem nedostatečných hygienických podmínek. Rodiče nedohlíželi na školní docházku dcer, v době nařízení ústavní výchovy měla Lucie celkem 118 neomluvených absencí. Na problémy rodiny poukazovala škola. Bylo uloženo výchovné opatření, kdy byl nad nezletilými stanoven dohled a orgán sociálně-právní ochrany dětí se snažil působit na matku, aby převzala odpovědnost za řádnou péči o děti a dohlížela na plnění povinné školní docházky. Navázána byla spolupráce s neziskovou organizací, kdy dívky měly být doučovány třemi dobrovolnicemi a s nimi měly trávit také nějaký volný čas, dívky se však na schůzky opakovaně nedostavovaly.

S matkou má Lucie spíše ambivalentní vztah, a to především z důvodu jejích obtíží s alkoholem. V roce 2012, když bylo Lucii pět let, matka dokonce rodinu na šest měsíců opustila a živila se prostitucí. V této době se o děti staral otec, který byl zaměstnán jako stavební dělník. Lucie na toto období vzpomíná ráda, mluví o tom, jak se s o rok starší sestrou staraly o rodinného psa. Zároveň se však dívky musely být schopny postarat samy o sebe, protože otec výchovu příliš nezvládal a z práce se navíc vracel domů pozdě.

V roce 2020 naopak matku na několik měsíců opustil otec, což Lucie považovala za pro matku výhodné období, protože má za to, že otec její matku kazí. Nemá s ním dobré vztahy, ale oceňuje jeho finanční zajišťování rodiny v současnosti. O otci se z vlastní iniciativy nezmiňuje vůbec, o matce občas ano.

Matka momentálně pracuje jako prodavačka a přivydělává si brigádně jako uklízečka a otec jako stavební dělník, oba tyto učební obory vystudovali. Rodina je v současnosti finančně zajištěná, nemá problém vyjít s rodinným rozpočtem. Matka s otcem bydlí v podnájmu a Lucie i Aneta dostávají od rodičů některé věci, které si přejí, k Vánocům například dívky dostaly drahé mobilní telefony.

I přes ambivalenci z dlouhodobějšího hlediska je v současnosti vztah k matce velmi blízký, klidný, Lucie se matce svěřuje i s intimními záležitostmi. Matku Lucie považuje za nejvyšší autoritu. Matka se ze závislosti na alkoholu léčí a momentálně abstnuje. Lucie uvádí, že se nařízení ústavní výchovy nebránila, protože doufala, že toto matku „probere“ a se závislostí začne bojovat. To se stalo, ovšem ne ihned po odebrání dětí z rodiny.

Kontakt s matkou probíhá téměř každý den telefonicky, s otcem ne tak často. Délka hovorů s matkou je každý den výrazně odlišná, pohybuje se od několika minut po více než hodinu a hovor je většinou veden s každou dívkou zvlášť. Děti jezdí domů na dovolenky během všech prázdnin, občas i na víkendy. Víkendové dovolenky bývají někdy matkou slíbeny a na poslední chvíli odvolány z nejrůznějších důvodů. Na tyto dovolenky potom odjíždí Aneta sama, jelikož ve věku 15 let dle vnitřního řádu zařízení není nutné, aby si dívku vyzvedávala matka přímo v zařízení. Toto způsobuje velké hádky mezi sestrami. Během dovolenek dívky nemají vytýčeny hranice chování, domů ze schůzek s kamarády nebo jiných aktivit se vracejí i po desáté hodině večerní, ponocují a následující den spí někdy až do odpoledních hodin.

Dívky jsou také v užším kontaktu se svou babičkou z otcovy strany. Kontakt probíhá průměrně čtyřikrát měsíčně telefonicky, většinou po dobu přibližně 15 minut. Bývá iniciován babičkou. Babička má o dívky zájem a během dovolenek se s nimi někdy setkává. S babičkou si většinou dívky sdělují novinky a kontakt bývá povrchní, veden není v soukromí, ale ve společných prostorách.

Sourozenci

Se sestrou Anetou, s níž v dětském domově sdílí pokoj, má velmi ambivalentní vztah. Někdy jsou si velmi blízké a nerozlučné, jindy jsou jejich hádky natolik intenzivní, že dochází k ničení majetku dětského domova. Po skončení těchto situací se sestry však

opět rychle usmíří. Sestry jsou schopny spolu spolupracovat a vytvářet koalici, obzvlášť, pokud se snaží vzepřít režimu nebo vnitřnímu řádu zařízení. Sobě navzájem se svěřují i s velmi intimními záležitostmi, například o svém prvním pohlavním styku se Aneta svěřila pouze Lucii. Společně z dětského domova utekly, tento útěk je popsán níže v kategorii „Chování“. V současnosti vyjadřuje Lucie obavy nad odloučením od Anety, protože Aneta po ukončení osmého ročníku základní školy bude pokračovat na dvouletý učební obor v hlavním městě, kde bude bydlet na internátě. Aneta, která je vyspělejší než Lucie, se o svou mladší sestru zajímá a má o ni starost.

Sestry se na podzim roku 2021 upnuly na svého staršího pětadvacetiletého bratra, který žije se svou přítelkyní v jiném městě než rodiče sourozenců. K bratrovi sestry jezdily na dovolenky o víkendech. Poté, co jej však kontaktovaly během útěku a bratr dětskému domovu nahlásil místo jejich setrvávání, zájem o návštěvy bratra opadl, protože dívky toto vnímají jako velkou křivdu z jeho strany.

Další bratr ve věku 28 let momentálně vykonává trest odnětí svobody za krádeže a prodej drog a dívky s ním nejsou v žádném kontaktu.

Socializace

Lucie nemá obtíže v navazování kontaktů, její emocionální a citová ambivalence však ztěžuje udržování těchto kontaktů. Velmi často střídá blízké kamarádky v dětském domově. Mimo dětský domov, ve vesnici, kde je domov zřízen, má kamarádku, které se svěřuje. Tato dívka však vykazuje výrazné problémové chování, jako je zneužívání návykových látek, vandalismus, útoky z domova. Tyto útoky probíhaly společně se sourozenci Jakubem a Terezou (případová studie 1). Rodina je pod dohledem orgánu sociálně-právní ochrany dětí a je možné brzké odebrání dívky z péče rodičů. Toto kamarádství má na chování Lucie negativní dopady, jelikož je ve vztahu mladší a submisivnější a problémové chování své kamarádky do jisté míry nekriticky přejímá.

Vztahy jsou často navazovány za účelem získání nějaké výhody. Ve vztazích je Lucie výrazně manipulativní, snaží se využívat komplimenty a spolupracovat, avšak když pro ni vztah již není přínosným, lehce se proti druhé osobě obrátí.

S respektováním autorit má obtíže. Pokud je to pro ni výhodné a je dobře naladěna, spolupracuje a autority respektuje, je schopna se svěřit i s intimními záležitostmi. V situacích, které neprobíhají podle jejích představ, se uchyluje k verbální agresi a vyhrožování.

S chlapci ze školy navazuje platonické partnerské vztahy, které se většinou odehrávají převážně na sociálních sítích. I přes to, že se na internetu snaží vypadat vyzývavě, svěřuje se, že sexuální aktivity ji prozatím nelákají.

Chování

V chování se Lucie často pohybuje na hranici vnitřního řádu dětského domova. Nerespektuje autority a pokud se situace nevyvíjí podle jejích představ, je verbálně agresivní. Chování je také manipulativní. Kouří tabákové výrobky, dopustila se vandalismu na autobusové zastávce a na veřejnosti se vyjadřuje vulgárně. Kromě kouření však nemá zájem o jiné návykové látky, svěřila se, že když jí dal na zastávce jeden muž spolu s cigaretami i marihuanu, zahodila ji na zem a před jeho očima ji rozšlapala, což potvrzuje i její starší sestra, která byla incidentu přítomna. Matka kouření nezakazuje, dokonce se přiznala, že si s dívkami občas doma zapálí cigaretu.

V říjnu roku 2021 utekla Lucie spolu se starší sestrou Anetou k rodině Anetina přítele. Tento útěk byl promyšlený a měl jasný cíl. První části se účastnila i blízká kamarádka z obce, poté se od sester oddělila. Po příjezdu do cíle o útěku sestry informovaly svého staršího bratra, který místo jejich pobytu nahlásil. Útěk trval čtyři dny. Dříve se ničeho podobného nedopustily a útěku obě posléze litovaly. Do dne zpracování této případové studie se útěk již neopakoval.

Školní výkon

Lucie je velmi bystrá a pokud chce, látku si dokáže velmi rychle osvojit. Ve školní práci ale chybí motivace a vůle. V pololetí školního roku 2021/2022 měla na vysvědčení šest nedostatečných. Při nástupu do dětského domova byly také v látce velké mezery způsobené častou absencí v původní škole.

Učitelé si na ni stěžovali během distanční výuky, protože často odcházela od počítače a nereagovala na jejich požadavky a dotazy. Během distanční výuky docházela na doučování. Zájem o zlepšení nemá, neví, čím by se chtěla v budoucnu živit. Na rozdíl od své starší sestry, která školu ukončila po dokončení 8. ročníku a připravuje se na dvouletý obor Pečovatel, chce Lucie nicméně dokončit i 9. ročník základní školy.

Ke škole má Lucie vztah spíše neutrální a škola v jejím případě plní především funkci socializační.

Analýza případové studie 5

Vztahy s rodiči

Jaké vztahy mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech ke svým biologickým rodičům?

Vztah s matkou je komplikovaný vzhledem k její minulosti. Lucie má však matku ráda, považuje ji za autoritu. S matkou často komunikuje, svěřuje se jí, v tomto případě však vztah s matkou a vzájemná komunikace nepůsobí dostatečně resilientně proti rizikovému chování tak, jak se o tomto zmiňují Valeria a kolektiv (2020). Pro Lucii je matka v mnoha ohledech nedotknutelnou osobou, i když poruší svůj slib (například v případě dovolenek a návštěv), Lucie se neobráť proti ní, ale spíše proti své sestře, která může ze zařízení odjet i bez doprovodu matky, a dále proti vychovatelům a všem ostatním.

Vztah k otci je na druhou stranu špatný, viní ho z matčiných problémů a nepřipouští si, že na těchto svých obtížích má největší podíl matka sama. I přesto vzpomíná na období, které strávily dívky pouze s otcem, jako na období šťastné, i když dle popisu v případové studii toto období nebylo otcem vhodně zorganizováno pro výchovu nezletilých dcer, které v té době ještě ani neplnily povinnou školní docházku.

V začátku období adolescence má podle Boeleho a kolektivu (2019) výrazný vliv na empatii jedince vztah s rodiči. Právě v tomto období nebyl vztah k rodičům dobrý, matka se potýkala se závislostí na alkoholu a dívky byly odebrány z jejich péče a umístěny do zařízení pro výkon ústavní výchovy, kde měla Lucie velké problémy s adaptací. Vztah k rodičům na začátku období pubescence mohl u Lucie podmínit očividnou nedostatečnou empatii.

Jelička (2017) zmiňuje snahu o přesprávnou emancipaci a s ní související lhostejnost k ostatním, pokud není postavení jedince v rodině jisté, děti nejsou rodiči respektováni a podporováni. Případ Lucie toto nevyvrací.

Vztahy se sourozenci

Jaké mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech vztahy se sourozenci?

Vztah mezi sestrami je velmi ambivalentní. Toto může mít souvislost s věkovou blízkostí, ke které se podle Selwyna (2019) váže blízká intimita, ale také rozepře. Sestry se sobě navzájem svěřují s velmi intimními záležitostmi a dokážou spolupracovat, i když

se někdy jedná o snahu vzepřít se pravidlům. Sourozenecké role zde odpovídají postavení mladšího a staršího sourozence, kdy starší sourozenec má do jisté míry na starosti sourozence mladšího.

Společný útěk sester měl pravděpodobně spojitost s útekem Jakuba (případová studie 1), které mohly sestry inspirovat. Roli v tomto hrála i Luciina blízká kamarádka. Sestry se po celou dobu, kdy byly na útěku, nerozdělily, což jen potvrzuje jejich soudržnost ve vážných situacích. Vše nasvědčuje tomu, že útěk se nebude opakovat; sestry jej litují. Nedá se tedy tvrdit, že by se sestry navzájem výrazně negativně ovlivňovaly.

Sesterskému vztahu škodí matčino nedodržování slibů, kdy si Lucii nevyzvedává na dovolenky v dětském domově a těchto návštěv v rodině se může účastnit pouze Aneta. Luciin hněv a verbální agrese se potom obrací proti Anetě a matce toto za vinu nedává.

Ke staršímu bratrovi má Lucie v současnosti vztah spíše chladný, viní jej za oznámení polohy jejich pobytu po útěku z dětského domova a nedává si s tímto do souvislosti možný strach bratra o své mladší sestry. S nejstarším bratrem se dívky nestýkají a vztah se nijak nevyvíjí.

Jiní příbuzní v životě jedince

Se kterými příbuznými jsou jedinci v období pubescence umístění v dětském domově v kontaktu?

Lucie se stýká s babičkou z otcovy strany, ale příliš blízká si s ní není, nesvěřuje se jí. Babička se o dívky zajímá, pravidelně je kontaktuje. S jinými příbuznými dívky v žádném kontaktu nejsou a ani se o nikom dalším z rodiny nezmiňují.

Podoba kontaktu jedince s rodinou

Jak probíhá kontakt jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově s příbuznými?

Lucie je v kontaktu se svými rodiči, přičemž častěji, denně, kontaktuje matku prostřednictvím telefonátů. Délka tohoto kontaktu je rozmanitá a většinou neprobíhá s oběma sestrami současně. Telefonický kontakt s otcem není tolik častý, na vině je pravděpodobně Luciin negativní vztah k němu.

Lucie dále jezdí k rodičům na dovolenky, na které se těší. Některé však jsou matkou na poslední chvíli zrušeny, což vyvolává napětí ve vztahu mezi sestrami. Toto je popsáno výše. Během dovolenek však dívce není stanoveno mnoho hranic. To může přispívat ke snaze vzpírat se vnitřním pravidlům v dětském domově.

Dívky byly v kontaktu také se svým starším bratrem, jezdily k němu na dovolenky, ale poté, co nahlásil jejich místo pobytu po útěku z dětského domova, o kontakt s ním ztratily zájem, protože toto chápaly jako velkou křivdu. Dívky si neuvědomují, že jednání bratra pravděpodobně nebylo žádnou pomstou ani křivdou, ale vycházelo spíše ze strachu o obě dívky. S druhým bratrem, který je momentálně ve výkonu trestu, dívky kontakt neudržují.

Lucie je v telefonickém kontaktu s babičkou, který není častý, probíhá přibližně jedenkrát týdně, a to po dobu 15 minut. Je spíše povrchní a probíhá ve společných prostorách. Obě sestry se jej účastní společně. Dívky se s babičkou občas vídají během dovolenek, na které jezdí k matce a otci.

Socioekonomické podmínky života jedince před příchodem do dětského domova

Z jakých socioekonomických podmínek jedinci v období pubescence umístění v dětském domově pocházejí?

Před příchodem do dětského domova byly socioekonomické podmínky rodiny velmi špatné, rodina žila na ubytovně a sdílela zde jeden pokoj. Sociální zařízení bylo užíváno všemi dalšími zde ubytovanými osobami. O špatných hygienických podmínkách svědčí dermatologické obtíže dívky, které byly způsobeny hmyzem. Před příchodem do dětského domova se matka dívek potýkala se závislostí na alkoholu a otec byl nezaměstnaný. Dívky nedocházely do školy ani na schůzky s dobrovolnicemi z neziskové organizace. Spolupráce s touto organizací nebyla iniciována matkou, ale orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

V současné době jsou socioekonomické podmínky rodiny stabilní. Matka pracuje jako prodavačka, navíc si přivydělává brigádně jako uklízečka. Se závislostí na alkoholu se léčila a v současnosti abstnuje. Otec je stavební dělník. Rodina je finančně zajištěná, rodiče si mohou dovolit dívkám koupit drahé dárky, a tedy jim i během dovolenek zajistit péči.

Možnost poskytnutí podpory po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti

Jakou podporu může poskytnout rodina jedinci po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti?

Poskytnutí podpory závisí na schopnosti rodičů udržet současný socioekonomický status rodiny. Současná situace napovídá, že by rodiče mohli být schopni postarat se o dívky po dosažení plnoletosti a odchodu z dětského domova poskytnout nutnou materiální podporu a ubytování. Oba rodiče jsou zaměstnaní, tudíž

mají zkušenosti s pracovně-právním vztahem, s nímž by také dívkám měli umět poradit a podpořit je v nalezení zaměstnání.

V minulosti byla ale několikrát stabilita rodiny narušena, například odchodem matky a jejím jednáním v té době, které se pohybovalo na hranici zákona, dočasný odchod otce od rodiny nebo období, které bezprostředně předcházelo odebrání dívek z péče rodičů.

Již dříve, když matka byla závislá na alkoholu, nebyla schopná zajišťovat jakoukoli péči, nedohlížela na školní docházku svých dcer. Nedá se tedy předpokládat, že by je v tomto případě dokázala jakkoli podpořit.

V případě otce je otázkou, jak se bude vzájemný stav vyvíjet a případná ochota Lucie obrátit se na něj v případě potřeby.

Odloučení od rodiny z pohledu jedince

Jak jedinci v období pubescence umístění v dětském domově vnímají odloučení od své biologické rodiny?

Lucie má s matkou velmi blízký vztah a ráda k ní jezdí na dovolenky. V případě, že se slíbená dovolenka neuskuteční, reaguje Lucie verbální agresí a výhrůžkami, což poukazuje na skutečnost, že k rodičům se opravdu těší.

Dopady institucionální výchovy na život jedince

Jaký dopad má institucionální výchova na život jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově?

V době zpracování případové studie je Lucie v ústavní výchově necelé čtyři roky a ústavní výchova jí byla nařízena ve věku 11 let. Její chování by se dalo označit za náročné, má problémy s respektováním autorit, vyjadřuje se vulgárně, dopouští se ničení cizího majetku a snaží se vzepřít vnitřnímu řádu zařízení. Toto může podněcovat i volnost a nedostatek režimu, který Lucie zažívala před nástupem do dětského domova a v současnosti také během dovolenek u rodičů. Důležitým faktorem v tomto chování je však také vliv kamarádky, která není v dětském domově spolu s Lucií umístěna a je otázkou, nakolik Lucino chování ovlivňují rizika ústavní výchovy a nakolik toto přátelství. V chování je také nutno brát v potaz zvláštnosti vývojového období pubescence.

Lucie ve svém věku již kouří. Toto může být způsobeno vlivem vrstevníků v dětském domově, ale spíše podněcováno kamarádkou a neodmítavým postojem matky. Na druhou stranu se na zneužívání jiných návykových látek dívá negativně, v tomto případě neplatí alkoholismus jako prevalence zneužívání návykových látek adolescenta,

jak jej zmiňují Valeria a kolektiv (2020). Dívka si již před nařízením ústavní výchovy uvědomovala, že alkoholismus je špatný a matce ubližuje, proto v tomto případě může alkoholismus matky sloužit spíše jako odstrašující příklad a paradoxně působit protektivně.

Patrné jsou obtíže v adaptaci (odmítání potravy), toto ale v tomto případě není výsledkem institucionální výchovy, jelikož adaptační obtíže projevovala již při nástupu do dětského domova.

V případě Lucie nejsou dopady institucionální výchovy natolik závažné, na druhou stranu na její další vývoj a kvalitu života v budoucnosti mají vliv jiné faktory, jako je kamarádství s dívkou, která se pohybuje na hranici společensky přijímaného chování, dále rizika plynoucí z rodinného prostředí, která ale zároveň do jisté míry působí protektivně a resilientně.

Shrnutí: Postavení biologické rodiny v životě jedince

Jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově?

V případě Lucie je rodina nenahraditelná, k matce a sestře má pevné citové pouto, ačkoli právě rodina pravděpodobně determinovala její náročné chování a osobnostní rysy, které se vyznačují nedostatkem empatie a lhostejností ke druhým, dále manipulativním chováním. S tímto souvisí snížená schopnost udržovat sociální vztahy. Nedostatečný režim v rodině a vytýčení hranic může mít dále vliv na snahu vzpírat se vnitřnímu řádu zařízení a autoritám. Na chování Lucie má dále vliv kamarádka, která není umístěna v dětském domově. Rodina je tedy v tomto případě ve vztahu k vývoji dívky a její kvalitě života v budoucnu pravděpodobně větším rizikem než institucionální výchova jako taková.

Lucie je s rodiči v blízkém kontaktu, převážně tedy s matkou. Ke kontaktu s matkou dochází telefonicky každý den, a to většinou o samotě bez přítomnosti sestry. Dále jezdí Lucie k rodičům na dovolenky, kde se setkává i s otcem a občas s babičkou z jeho strany. Na dovolenky se těší. K babičce nemá blízký vztah, i když babička sama se o obě dívky zajímá a pravidelně je telefonicky kontaktuje, v budoucnu je možné, že se vztah prohloubí. S jinými příbuznými se Lucie nestýká.

Ačkoli rodina byla dříve velmi nestabilní a měla obtíže i se socioekonomickými podmínkami, kdy žila v jednom pokoji na ubytovně se sdíleným sociálním zařízením, v současné době je zázemí stabilní, rodina je finančně zajištěná. Schopnost podpory rodičů po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti se pravděpodobně bude

odvíjet od schopnosti udržet si momentální socioekonomický status a na kvalitě vztahů s Lucií, a to především v případě otce. V případě, že rodiče setrvají v těchto podmínkách, schopnost materiální i nemateriální podpory Lucie po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti, je pravděpodobná.

Lucie má tři starší sourozence, se svou sestrou Anetou sdílí v dětském domově pokoj a jejich vztah je ambivalentní, což vychází jednak z věkové blízkosti dívek, ale také ze sourozenecké rivality a vývojového období pubescence. Sestry se hádají do takové míry, že dochází k ničení majetku zařízení, na druhou stranu jsou si velmi blízké, dokáží při sobě držet, tvořit koalice proti ostatním, a navzájem se sobě svěřovat. Se staršími bratry nejsou vztahy natolik blízké, jednoho z nich Lucie považuje za „zrádce“, protože nahlásil místo pobytu sester během útěku z dětského domova, bratr nejstarší je momentálně ve výkonu trestu odnětí svobody mezi ním a sestrami není udržován jakýkoli kontakt.

5.4 Závěrečná zpráva z vícepřípadové studie

Vztahy s rodiči

Jaké vztahy mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech ke svým biologickým rodičům?

Povaha a síla vztahů mezi rodiči a dítětem se samozřejmě liší, ale obecně lze říci, že všechny děti, na které se případové studie zaměřovaly, udržují se svými biologickými rodiči vztahy a kontakt, tyto vztahy jsou pro ně důležité, o čemž svědčí mimo jiné také důležitost dovolenek pro samotné jedince, o níž se zmiňují níže a udržování dennodenního kontaktu. V případě chlapce, který byl z péče biologické matky odebrán v raném věku a následně vyrůstal po většinu života v pěstounské péči, roli biologické rodiny plně přebírá rodina pěstounská, pro niž platí výše zmíněné, tedy snaha udržovat kontakt s ní a jezdit k ní na dovolenky. Biologičtí rodiče v životě tohoto chlapce nemají mnoho prostoru a chlapec se s nimi nesnaží iniciovat kontakt. V druhém případě, kdy chlapec byl také odebrán z biologické rodiny ještě před nástupem k povinné školní docházce a kontakt následně nebyl po mnoho let udržován, se tento chlapec momentálně snaží udržovat kontakt a vztah s matkou. Toto může naznačovat, že děti ve svém životě mají potřebu udržovat kontakt a vztah s rodinou, i když ta o ně nejevila zájem. Tento výzkum dále naznačuje, že postavení biologické rodiny a snaha udržovat s ní vztahy, může být nahrazeno rodinou pěstounskou, pokud v ní dítě strávilo dlouhou dobu a mělo

zde vhodné prostředí pro svůj vývoj. Nicméně ani tato rodina nemusí působit resilientně ve vztahu ke vzniku poruch emocí a chování.

V obou případech, kdy návrh na nařízení ústavní výchovy byl podán rodičem, potažmo pěstounem, vztahy zůstávají pevné, jelikož tyto osoby mají o své děti zájem. Starost o ně potvrzuje samotný přístup k ústavní výchově poté, co tyto osoby přestaly zvládat výchovu dětí.

Ovšem i v dalších dvou případech, kdy byly dívky odebrány z péče rodičů na přelomu mladšího školního věku a začátku pubescence, jsou vztahy především k matkám velmi pevné. Zde je možným vysvětlením mimo jiné větší množstvím času, které je dle Yeunga a kolektivu (in Boele et al., 2019) vyšší než v případě otců a Briegelem a kolektivem (2019) předpokládaná citová blízkost matek s dětmi a vřelejší vztah mezi nimi, než je tomu v případě otců. Dle druhé zmíněné skupiny autorů matky navíc častěji děti, obzvláště dcery, chválí.

Ve vztazích k rodičům se ve všech případových studiích objevuje trend pevnějších vztahů s matkami než s otci, ačkoli toto odporuje tvrzení Briegela a kolektivu (2019), kteří mají zato, že děti bývají obecně častěji ve shodě s otci častěji než s matkami. To, že výsledek tohoto výzkumu naznačuje opak, je dáno tím, že ve dvou případech se děti s otcem nikdy nepotkaly, potažmo si jej nepamatují, v dalších dvou případech hraje roli alkoholismus, kdy v jednom z těchto případů viní dcera z alkoholismu a jiných problémů matky otce, ve druhém je otec závislý na alkoholu a matka se tak snaží omezit kontakt otce s dětmi. V případě posledním je preferována jak biologická matka, tak pěstounka před biologickým otcem a pěstounem, ačkoli důvod zde není zřejmý. V jednom z případů se dívka snaží své okolí přesvědčovat o kvalitách své matky, snaží se ji bránit.

Ve všech případech, kdy byla nařízena ústavní výchova z jiných důvodů než na návrh matky nebo pěstouna, se opakují plané sliby biologických rodičů ohledně dovolenek, popřípadě navrácení dětí do péče rodičů. Ve dvou případech, kdy byly dívky umístěny do dětského domova na přelomu mladšího školního věku a pubescence, navíc víra v tyto sliby neopadá. V jednom z těchto případů dívka viní z následného zklamání okolí a ne matku. Výzkum však nenaznačuje, že nedodržené sliby mají v těchto případech negativní dopad na vztahy dětí k biologickým matkám. Výjimkou je případ chlapce, který je umístěn v dětském domově po většinu svého života. Ten jako jediný tyto sliby bere s nadhledem a neupíná se na ně.

Vztahy se sourozenci

Jaké mají jedinci v období pubescence umístění v dětských domovech vztahy se sourozenci?

Výzkum naznačuje, že jedinci, na které se studie zaměřovala, mají pevnější vztahy se sourozenci, kteří jsou umístěni v dětském domově spolu s nimi, což je dáno odloučením od ostatních sourozenců a zkušenostmi, které děti prožívají bez jejich přítomnosti a které je s nejvyšší pravděpodobností budou stmelovat. Stmelování sourozenců v prostředí bez rodičů potvrzují i Stevenson Wojciak a kolektiv (2018).

Výzkum dále ukázal, že vztahy mezi sourozenci jsou v případě tří sourozeneckých párů ambivalentní. Toto může být dáno věkovou blízkostí sourozenců, kteří jsou v dětském domově umístěni společně. Sourozenci výrazně starší i výrazně mladší v zařízení přítomni nebývají. V době, kdy byli jedinci uvedeni v případových studiích odebráni z péče rodičů, byli starší sourozenci již plnoletí, mladší se většinou narodili až po odebrání dětí. Ve všech případech je ovšem i přes neshody mezi sourozenci patrná starost alespoň z jedné strany a sdílená blízká intimita, v jednom případě pravděpodobně skrývaná kvůli snaze nepůsobit na ostatní slabě. V dalším případě je momentálně chladný vztah k sestře dán starostí o ni. Ambivalence ve vztazích věkově blízkých sourozenců potvrzuje Selwyna (2019).

Vzájemné vztahy se sourozenci v dalších dvou případech jsou vřelé, blízké, hádky jsou spíše výjimečné. V obou těchto případech byli sledováni starší sourozenci, na rozdíl od tří případů ambivalentních vztahů, kde se jednalo vždy o sourozence mladšího. Toto může souviset i s rolí staršího sourozence, který má dle Urbanovské (2017) odpovědnost za sourozence mladší.

Ve všech sledovaných případech jsou spolu sourozenci schopni spolupracovat, a to i přesto, že v některých případech k tomuto dochází spíše za účelem porušování vnitřního řádu dětského domova nebo společensky obecně přijatelného chování.

Jiní příbuzní v životě jedinců

Se kterými příbuznými jsou jedinci v období pubescence umístění v dětském domově v kontaktu?

Přítomnost dalších příbuzných v životě jedinců, kteří jsou umístěni v dětském domově, je dle výzkumného šetření spíše sporadická. Toto však souvisí se samotným umístěním v dětském domově a platnou legislativou v této oblasti, která ukládá nutnost před umístěním do dětského domova hledat vhodné blízké osoby, jež by si vzaly děti

do své péče. Umístění v zařízení pro výkon ústavní výchovy samo o sobě tedy napovídá, že těchto osob v okolí jedinců zde umístěných příliš mnoho není.

Všichni jedinci mají ovšem alespoň nějaké povědomí o dalším příbuzném v jejich životě, většinou prarodičích (u chlapce, který pobýval u pěstounů, je to dědeček z pěstounské rodiny), v jednom případě o tetě a strýci. Ovšem vztah s prarodiči není ani v jednom případě blízký. Vztah dívky k tetě a strýci se zdá být bližším, dívka s jejich rodinou tráví čas, když je u matky na dovolence.

Podoba kontaktu jedinců s rodinou

Jak probíhá kontakt jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově s příbuznými?

Jedinci ze všech případových studií jsou se svými biologickými rodiči v současném době v kontaktu. K tomuto napomáhají technologie a jejich dostupnost v dnešní společnosti. Kontakt většinou probíhá telefonicky, prostřednictvím videohovorů a sociálních sítí. Až na jeden případ, kdy však toto kompenzuje pěstounská rodina, je tento kontakt na denním pořádku.

Ve většině případů jezdí děti k rodičům na dovolenky. V případě chlapce, který byl dříve vychováván pěstouny, se jedná o dovolenky právě u pěstounů, které trvají pouze den, vzhledem k obavám pěstounů ze zvládnutí výchovných problémů chlapce. V dalším případě došlo k dovolenkám pouze dvakrát v životě sourozenců. Ve dvou případech, a to těch, kdy nebyla dětem uložena ústavní výchova na základě návrhu osob odpovědných za výchovu, se opakuje trend slibů dovolenek, které se nakonec neuskuteční. Jedinci ze všech případových studií se na dovolenky těší, což naznačuje důležitost osobního kontaktu s rodinou pro jedince umístěné v zařízeních pro výkon ústavní výchovy.

Kontakt s širší rodinou je spíše sporadický a odehrává se během dovolenek dětí u rodičů nebo telefonicky.

Socioekonomické podmínky života jedinců před příchodem do dětského domova

Z jakých socioekonomických podmínek jedinci v období pubescence umístění v dětském domově pocházejí?

Ve všech případech, kdy nebyla ústavní výchova navržena rodičem nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu, nebyly socioekonomické podmínky vhodné pro výchovu nezletilých dětí. Navíc v případě chlapce, který strávil většinu svého života

v pěstounské péči, byl před odebráním z péče rodičů také patrný velmi špatný socioekonomický status rodiny. Socioekonomický status rodiny úzce souvisí s odebráním dětí z péče rodičů. Většinou se jedná o dopad nezodpovědnosti rodičů, popřípadě zneužívání návykových látek nebo kombinaci obojího. Ve dvou případech neplnili děti povinnou školní docházku. Nutné je ovšem podotknout, že socioekonomické podmínky těchto rodin se od doby, kdy byla ústavní výchova nařízena, zlepšily.

Ve dvou případech, kdy návrh na nařízení ústavní výchovy byl podán rodičem a pěstounem, byly socioekonomické podmínky vhodné a dostačující pro výchovu nezletilých dětí a toto stále přetrvává. Důvodem pro podání návrhu k nařízení ústavní výchovy bylo v obou případech chování dítěte, které dle matky, potažmo pěstouna, nebylo dále možné zvládat v domácím prostředí.

Možnost poskytnutí podpory rodinou po odchodu jedinců z dětského domova po dosažení zletilosti

Jakou podporu může poskytnout rodina jedinci po opuštění dětského domova po dosažení zletilosti?

Možnost poskytnutí podpory po případném odchodu jedinců z dětského domova po dosažení zletilosti souvisí s předchozí dílčí výzkumnou otázkou. Ve dvou případech, kdy byly děti umístěny do dětského domova z důvodu obtíží v chování, lze předpokládat při zájmu dětí podpora ze strany matky a pěstounů ve všech oblastech, jak materiálních, tak nemateriálních. Tito jedinci se také pravděpodobně budou moci ubytovat u rodin, z nichž do dětského domova odešli. Jakákoli pomoc a podpora ze strany biologických rodičů uvedených v případové studii 1 je vysoce nepravděpodobná, což je dáno jak finanční situací rodičů, jejich dlouhodobým nezájmem o dítě a sníženými rodičovskými kompetencemi, popřípadě neplněním závazků. V tomto případě však mohou po odchodu z dětského domova poskytnout podporu právě pěstouni.

V případech dalších možnost jakékoli podpory závisí na stabilitě rodin a zájmu o děti v budoucnu. Socioekonomický status rodičů zmíněný výše, se sice od nařízení ústavní výchovy zlepšil, na druhou stranu není možné předpokládat, zda si rodiče současnou životní úroveň udrží. Jistá není ani nemateriální pomoc, vzhledem k nezodpovědnému chování rodičů v minulosti, které se může opakovat, popřípadě snižuje znalosti v určitých oblastech života a povinnostech, které musí občané České republiky plnit. Výjimkou je vysoce pravděpodobná nemateriální pomoc matky uvedené v případové studii 4, která má o děti a jejich budoucnost zájem. I zde však není jisté, zda

matka bude v budoucnu dostatečně finančně zajištěná na to, aby mohla vedle nejmladších dětí podporovat i děti, které jsou momentálně umístěny v dětském domově. Vzhledem k výše zmíněným sporadickým kontaktům s dalšími příbuznými, se nejeví pravděpodobnou ani pomoc z jejich strany. V některých případech by však mohli vnoučatům pomoci prarodiče, a to i přes nepříliš blízké vztahy ze strany dětí. Prarodiče však jeví o děti zájem a udržují s nimi kontakt. V jednom případě by tuto roli mohl zastat starší bratr, který již žije samostatně a v jednom rodina strýce a tety. Teta se strýcem však mají své vlastní děti a bratr také může mít do té doby další závazky, proto je i toto velmi nejisté.

Odloučení od rodiny z pohledu jedinců

Jak jedinci v období pubescence umístění v dětském domově vnímají odloučení od své biologické rodiny?

Jak již bylo zmíněno výše, všichni jedinci se těší ke svým rodičům (v jednom případě pěstounům) na dovolenky, i když ty jsou ve dvou případech často slíbeny a posléze odvolány. Toto naznačuje, že děti své rodiče vidí rády a čas s nimi strávený je pro ně důležitý.

To, jak jedinci toto odloučení prožívají, nemusí být na první pohled zřejmé a v některých případech jistě hraje svou roli i nechuť jedinců v období pubescence dávat najevo své city a emoce, obzvláště ty negativní. Roli zde může hrát také snaha být přijímaný vrstevníky a nepůsobit v kolektivu slabě.

Všichni jedinci by preferovali umístění u svých rodičů než v dětském domově, najevo toto však na denní bázi nedávají. V tomto může velmi pomáhat i frekvence kontaktu s rodiči, která je zmíněna již výše, kdy díky dostupnosti technologií je velmi lehké se s kýmkoli spojit.

Stesk po domově je poměrně patrný v jedné z případových studií, kdy dívka o své matce velmi často mluví, s frekvencí několikrát denně, což značí, že na matku často myslí a chtěla by u ní setrvávat. I zde stesk po matce pravděpodobně kompenzuje častý kontakt s ní. Další z dívek reaguje agresivně, pokud se slíbená dovolenka neuskuteční, což může také naznačovat stesk po matce. Chlapec, který byl vychováván po většinu svého života pěstouny, občas na přímý dotaz přiznává, že se mu po některých členech rodiny stýská, jindy toto však popírá, což odpovídá vývojovému období, a právě zmíněné snaze nedávat najevo negativní emoce.

U chlapce, který je v ústavní výchově již déle než 10 let a na dovolence u matky byl pouze dvakrát, a to v posledních dvou letech, se přílišný stesk po domově neprojevuje, v čemž pravděpodobně hraje roli jak velmi nízká frekvence dovolenek u matky, tak právě délka ústavní výchovy. Na obě dovolenky ovšem odjel a neinformoval dětský domov o snaze matky udržet děti ve svém bydlišti déle, i zde se dá tedy předpokládat touha požití s matkou, i když je pro něj dětský domov daleko známějším prostředím.

Dopady institucionální výchovy na život jedinců

Jaký dopad má institucionální výchova na život jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově?

Výzkum maznačil, že z pěti jedinců, na které se zaměřoval, má paradoxně nejhorší projevy rizikového chování, které začínají hraničit až s poruchou emocí a chování, chlapec, který přišel do dětského domova teprve nedávno a většinu života strávil v pěstounské péči, kde měl vhodné podmínky pro další vývoj. Roli zde pravděpodobně hraje institucionální výchova v raném věku a s ní a nezájmem matky spojená psychosociální deprivace, která má tak výrazné dopady na osobnost jedince, že ani prostředí pěstounské rodiny nepůsobilo dostatečně resilientně tak, jak uvádí například Strijbosch a kolektiv (2015). Naopak v případě chlapce, který strávil většinu svého života v dětském domově, jsou výchovné problémy spíše sporadickými.

Téměř všichni jedinci uvedení v případových studiích kouří, jedinou výjimkou je dívka, pro níž je autorita matky tak důležitou, že se tohoto nedopouští. Na toto má pravděpodobně vliv čas, který děti v dětském domově tráví s vrstevníky. Jedinci umístění v dětském domově se v tomto pravděpodobně navzájem ovlivňují ve snaze socializovat se a zapadnout do skupiny. Právě vrstevnická skupina je v období pubescence pro jedince velmi důležitá a také dle Vágnerové a Lisé (2021) může mít právě vliv na hodnoty jedince a normy, které je ochoten respektovat.

Chování jedné z dívek se po nástupu do zařízení pro výkon ústavní výchovy zlepšilo, alespoň ve vztahu k subjektivnímu popisu matky před nařízením ústavní výchovy a momentálně nemá žádné obtíže v chování. V jednom z případů je chování obtížné, ale na tomto má pravděpodobně větší podíl výchova rodiny a nedostatečné nastavení hranic a nevhodná kamarádka, která není umístěna v dětském domově než právě institucionální výchova jako taková.

Výzkum naznačuje, že dopady institucionální výchovy do života jedince, především v oblasti chování, schopnosti adaptace a socializace, nejsou natolik závažné, aby opodstatňovaly setrvávání v původní rodině, která nebyla vhodným prostředím pro výchovu nezletilých, popřípadě rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu nadále výchovu dětí nezvládali.

Shrnutí: Postavení biologické rodiny v životě jedince

Jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově?

Výzkum naznačil, že biologická rodina (popřípadě rodina pěstounská) má v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově, své pevné místo. A to i v těch případech, kdy jsou děti umístěny v zařízení pro výkon ústavní výchovy velmi dlouhou dobu a rodiče o ně nejevili dlouhodobě zájem. Všichni jedinci s biologickými rodiči udržují alespoň nějakou formu kontaktu. Výjimkou není ani chlapec, který je v dětském domově umístěn již před deset let a matka se o něj dlouhodobě donedávna nezajímala, a ani chlapec, který byl biologické matce odebrán již v raném věku a posléze byl umístěn do pěstounské péče, kde setrval většinu svého života. V případě tohoto chlapce přebírá pozici biologické rodiny rodina pěstounská a kontakt s biologickými rodiči není chlapcem iniciován, což může naznačovat, že děti umístěné v zařízení pro výkon ústavní výchovy mají potřebu udržovat kontakt s rodinou, i když ta o ně nejevila dlouhodobě zájem. Výzkum dále naznačil, že zájem o biologickou rodinu může ustoupit, pokud je nahrazen přijetím rodiny pěstounské.

Děti mají o své rodiče zájem, dobrovolně s nimi udržují kontakt a vztahy. Výjimkou není ani chlapec, který je v dětském domově umístěn již před deset let a matka se o něj dlouhodobě donedávna nezajímala. Výzkum naznačil, že vztahy, které děti s rodiči udržují, jsou obecně bližší k matkám. Toto je dáno i tím, že v některých případech děti své otce nepoznaly nebo si je nepamatují. V jednom případě dcera viní otce z problémů své matky, v dalším se snaží matka omezit kontakt otce s dětmi vzhledem k jeho potížím s alkoholem. V případě chlapce, který vyrůstal v pěstounské péči, je preferována matka biologická i pěstounka, ačkoli k tomuto není žádný zřejmý důvod. V těchto třech zmíněných případech pravděpodobně hraje roli obecně předpokládaná citová blízkost matek s dětmi a vřelejší vztah, na který poukazují Briegel a kolektiv (2019). K matkám jsou udržovány důvěrné vztahy, bývají s nimi diskutovány i intimní

záležitosti, s výjimkou chlapce, který byl umístěn v dětském domově po většinu svého života a matka s ním po dlouhou dobu kontakt neudržovala.

Kontakt s rodiči nebo jinými příbuznými probíhá často telefonicky, prostřednictvím sociálních sítí nebo videohovorů, a to na denní bázi, v případě chlapce, který byl umístěn v pěstounské péči, tento kontakt neprobíhá s rodiči, ale pěstouny. Zde je kontakt s biologickými rodiči velmi sporadickým. Jedinci také dojíždějí k biologickým rodičům, potažmo pěstounům, na dovolenky, které jsou pro ně důležité a těší se na ně. Tyto dovolenky v některých případech bývají na poslední chvíli zrušeny, ale výzkum nenaznačil, že by toto muselo mít negativní vliv na vztah k rodičům – bylo tomu tak pouze v jednom případě ze tří. Kontakt s širší rodinou je spíše sporadický a další příbuzní v životě sledovaných jedinců jsou spíše ojedinělí.

Výzkum také naznačil, že jedinci sice neukazují navenek na denním pořádku známky stesku po rodičích a s umístěním mimo původní domov nemají obtíže, toto však může být skrýváno ve spojitosti se specifiky vývojového období, kdy jedinci neradi dávají najevo negativní city a emoce. Všichni jedinci by nicméně preferovali umístění u svých rodičů. Stesk po domově a preference umístění v původní rodině, je však v různých formách v případových studiích patrný (například agrese dívky na zrušené dovolenky, častá frekvence zmínek o matce, odsuzování toho, že si matka dívku již nevzala zpět do péče apod.).

Výzkum nastínil, že vztahy se sourozenci jsou bližší s těmi, kteří jsou umístěni v dětském domově společně, v porovnání se sourozenci, kteří zůstali v péči biologických rodičů nebo jiných osob. Sourozenci jsou schopni spolu spolupracovat, uzavírat koalice, i když v některých případech k tomuto dochází spíše za účelem porušování obecně přijímaných pravidel. V jednom případě je negativní ovlivňování sourozenců navzájem natolik závažné, že je v současnosti preferováno jejich setrvávání v různých zařízeních. Vztahy jsou ve třech případech ambivalentní, což může být dáno faktory jako je věková blízkost sourozenců a jejich vývojové období. V dalších dvou případech jsou vztahy mezi sourozenci velmi vřelé a pozitivně laděné, sourozenci jsou si navzájem oporou.

Další výsledky výzkumu poukázaly na to, že socioekonomické podmínky rodin, z nichž přišly do dětského domova děti na žádost osob odpovědných za výchovu, byly lepší, v porovnání s těmi, z nichž byly děti odebrány. Samotné socioekonomické podmínky pravděpodobně v odebrání dětí z původní rodiny měly své místo, často se jedná o důsledek nezodpovědnosti rodičů. Ve dvou případech neplnily děti školní docházku, ve dvou z pěti případů navíc měly i dermatologické obtíže způsobené špatnou

úrovni hygieny. Socioekonomická úroveň rodin, v nichž dříve nebyly vhodné podmínky pro výchovu nezletilých dětí, se nicméně ve všech případech zlepšila.

I přesto není možné se s jistotou spoléhat na poskytnutí jak materiální, tak nemateriální pomoci těch rodičů, které se potýkaly se špatnými socioekonomickými podmínkami, jednak proto, že mohou mít jiné závazky a jednak proto, že si nyní, výrazně zlepšený, socioekonomický status, nemusejí udržet i díky dřívějším problémům způsobených částečně nezodpovědností těchto osob, které se mohou v budoucnu opakovat. V případě dětí, kterým byla uložena ústavní výchova na popud osob odpovědných za výchovu, je naopak možné očekávat jak nemateriální, tak materiální formu pomoci, je velmi pravděpodobná, protože tyto osoby si udržují svůj socioekonomický status po delší dobu podobný a plní povinnosti a zařizují každodenní záležitosti, se kterými se většina občanů České republiky setkává.

Výzkum také naznačil, že institucionální výchova nemá na sledované případy negativní dopad v souvislosti s chováním, adaptací a socializací. V případech, kdy děti vykazují některé z těchto problémů, buď tyto problémy nastaly již před nástupem do dětského domova, popřípadě mají původ v biologické rodině nebo v závadové partě, v níž se jedinec pohybuje. Výjimkou je opakující se trend kouření tabákových výrobků, kde se pravděpodobně projevuje snaha zalíbit se vrstevníkům, typická pro vývojové období, a vyšší míra času stráveného s vrstevníky v dětském domově, než je tomu v běžné rodině. Z jedné případové studie však vyplývá, že raná institucionální výchova a psychosociální deprivace mohou mít výrazné negativní dopady na život jedince v budoucnu.

5.5 Doporučení do praxe

Výzkum naznačil, že rodina je pro jedince umístěné v dětském domově důležitá a má v jejich životě své místo. Proto je důležité tak, jak udává legislativa i Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče, podporovat vztah rodičů a dětí. A to v takové míře, v jaké je toto možné. Děti samotné se snaží s rodiči udržovat kontakt a vztahy, je proto nutné je v tomto podporovat.

Dále je dle výsledků výzkumu naznačeno, že pro sourozence je výhodnější umístění ve stejném zařízení, protože jsou spolu schopni spolupracovat a z tohoto mohou v budoucnu těžit v sociálních vztazích. V některých případech, kdy jsou sourozenci

natolik negativně ovlivněni sebou navzájem, že toto má závažné dopady do jejich života a především chování, které následně souvisí s kvalitou života v dospělosti, není žádoucí jejich setrvávání ve stejném zařízení.

Dále na základě výsledků výzkumu doporučuji pracovat s rodinou i po odebrání dětí z její péče, a to nejen s rodiči, ale i dalšími příbuznými, kteří se v životě jedinců, kteří jsou umístěni v dětském domově, mohou objevovat a v případě selhání rodičů je podpořit. Rodiny je nutné edukovat v některých oblastech tak, aby v případě potřeby mohly nabídnout dětem po odchodu z dětského domova po nabytí zletilosti, podporu v co možná největším rozsahu, a to ne nutně materiální.

Výzkum také nastínil, že ústavní výchova jako taková nemusí mít negativní dopad na chování dětí, kterým byla nařízena. Na druhou stranu v této oblasti může jedincům ublížit setrvávání v rodině. Je tedy nutné zamyslet se nad tím, jaké jsou hranice, po jejichž překročení dojde k odebrání dětí z původní rodiny a zda někdy k tomuto nedochází zbytečně pozdě ve vztahu k nejlepšímu zájmu dítěte, jak jej uvádí Úmluva o právech dítěte.

Závěr

Cílem práce bylo prozkoumat a nastínit, jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců ve vývojovém období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově. Tento výzkum se zaměřoval na vztahy dětí s rodiči, sourozenci, na další příbuzné osoby, se kterými jsou tyto jedinci v kontaktu, na podobu kontaktu s rodinou, ale také na to, jaké socioekonomické podmínky panovaly v rodině před příchodem jedinců do dětského domova, jak jsou rodiče schopni podpořit jedince po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti. Postavení biologické rodiny v životě těchto jedinců dále pomohlo ucelit zaměření se na to, jak jedinci vnímají odloučení od rodiny a jaké dopady na ně má ústavní výchova.

Výzkum značil, že rodina má své pevné místo v životě těchto jedinců. Všichni sledovaní jedinci s ní udržují nějakou formu kontaktu a o svou rodinu se tyto jedinci zajímají. V jednom z případů pěstounská rodina plně zastupuje v životě jedince roli biologickou a zájem o biologickou rodinu je tak téměř nulový. Kontakt s rodinou, především ten fyzický, ve formě dovolenek, je pro tyto jedince důležitý. Ačkoli tyto jedinci stesk po rodičích spíše skrývají, je patrný v různých formách ve většině případů. Zájem rodiny o jedince, kteří jsou v dětském domově umístěny, je v některých případech výraznější než v jiných, ve většině případů se však rodiče o děti aktivně zajímají a informují se o nich. S jinými příbuznými, než jsou rodiče a sourozenci, bývají děti v kontaktu spíše sporadicky a většinou se jedná o prarodiče.

Výsledky výzkumu poukazují také na to, že vztah k matkám je bližší než vztah k otcům, což může výsledkem hned několika faktorů, jako je absence otce v životě dětí nebo problémy pramenící z jejich chování, popřípadě obviňování otce z problémů matky. Pevnost vztahů se samozřejmě liší v jednotlivých případech, ale především v případě dívek jsou pevné a důvěrné a tyto dívky se svým matkám svěřují i s intimními záležitostmi. Na kvalitu vztahu nemusí mít vliv ani trend nedodržení slibů, který se v některých případech opakuje.

Práce dále naznačila, že jedinci, kteří jsou společně umístěni v dětském domově, spolu mají blízké vztahy, i když se toto někdy snaží nedávat okázale najevo, vzhledem ke specifickým vývojového období. Tyto vztahy jsou bližší než s ostatními sourozenci, kteří jsou umístěni v péči rodičů nebo jiných osob. Vztahy mezi některými sourozenci jsou velmi pevné a kladné, v jiných případech do jisté míry ambivalentní, ale sourozenci jsou spolu schopni spolupracovat a v případě potřeby vytvářet koalice.

Výzkum nastínil rozdíl v socioekonomické situaci rodin jedinců před příchodem do dětského domova při porovnání osob odpovědných za výchovu, které podaly samy návrh na nařízení ústavní výchovy (socioekonomické podmínky byly lepší a dostatečné pro výchovu nezletilých dětí) a ostatních rodičů. Stejně tak lze předpokládat rozdíly mezi těmito dvěma skupinami ve schopnosti poskytnout materiální i nemateriální formu podpory dětem po odchodu z ústavní výchovy po dosažení zletilosti.

Výzkum dále naznačil, že dopady ústavní výchovy do života jedinců nemají výrazný negativní dopad na chování, adaptaci a socializaci jedinců. Případné obtíže v těchto oblastech jsou s jistými výjimkami většinou důsledky jiných faktorů, v některých případech souvisejících spíše s biologickou rodinou. Výzkum však zároveň naznačuje výrazný dopad rané psychosociální deprivace a institucionální péče v raném věku na život jedince, kde nemusí působit dostatečně resiliентně ve vztahu k problémům v chování ani dlouhodobá pěstounská péče.

Z těchto důvodů je důležité podporovat vztahy a kontakt jedinců umístěných v dětských domovech s rodinou, sourozence umisťovat ve stejném zařízení, pokud na sebe nemají silně negativní vliv, pracovat s rodinou a rodiče i další příbuzné edukovat v různých oblastech života, v nichž mohou jedinci po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti potřebovat podporu. V některých případech je také nutné reflektovat, zda k nařízení ústavní výchovy nedochází zbytečně pozdě ve vztahu k nejlepšímu zájmu dítěte.

Práce by mohla posloužit jako inspirace pro výzkumy podobného zaměření pro jedince v jiných věkových kategoriích, které by mohly objasnit některé zde zmíněné výsledky šetření. Na výzkum by dále v některých oblastech bylo možné navázat kvantitativním výzkumem. Dále by mohla posloužit speciálním pedagogům nebo sociálním pracovníkům, kteří s dětmi v ústavní výchově, popřípadě jejich rodinami, pracují.

Shrnutí

V diplomové práci se zaměřuji na nastínění a prozkoumání toho, jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců v období pubescence, kteří jsou umístění v dětském domově. Práce se soustředí na vztahy dětí s rodiči, sourozenci, na další příbuzné osoby, se kterými jsou tyto jedinci v kontaktu, na podobu kontaktu s rodinou, na to, jaké socioekonomické podmínky panovaly v rodině před příchodem jedinců do dětského domova, jak jsou rodiče schopni podpořit jedince po odchodu z dětského domova po dosažení zletilosti a jak tyto jedinci vnímají odloučení od rodiny a jaké dopady na jejich vývoj má ústavní výchova.

Práce je rozdělena na pět kapitol, z nichž první čtyři teoreticky vymezují podklad pro kapitolu pátou, empirickou. Pro účely práce byl zvolen kvalitativní výzkum, přesněji vícečetná případová studie. Jednotlivé studie byly analyzovány a následně porovnávány. Výsledky jsou shrnuty v závěrečné zprávě vícečetné studie a na jejich základě byla formulována doporučení do praxe.

Summary

In my thesis I aim to outline and explore the role of the biological family in the lives of individuals at puberty who are placed in a children's home. The thesis focuses on the children's relationships with their parents, siblings, other relatives with whom these individuals are in contact, the form of the contact with the family, the socio-economic conditions of the family prior to the arrival of the individuals in the children's home, how the parents are able to support the individuals after they leave the children's home upon reaching adulthood, and how these individuals perceive separation from the family and the effects of institutionalisation on their development.

The thesis is divided into five chapters, the first four of which set out the theoretical basis for chapter five, the empirical chapter. For the purposes of the thesis, qualitative research, more specifically a multiple case study, was chosen. The individual studies were analysed and then compared. The results are summarised in the final report of the multiple case study and recommendations for practice were formulated on the basis of these findings.

Seznam literatury

- Azhar, A. L., Rasyid, A., Ritonga, M., & Saputra, R. (2020). The Role of Parents in Forming Morality Adolescents Puberty in Globalization Era. *International Journal of Future Generation Communication and Networking*, 13(4), 3991-3996. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Ahmad-Lahmi-2/publication/348355178_The_Role_of_Parents_in_Forming_Morality_Adolescents_Puberty_in_Globalization_Era/links/5ff9bdb3a6fdccdc8418154/The-Role-of-Parents-in-Forming-Morality-Adolescents-Puberty-in-Globalization-Era.pdf
- Boele, S., Van der Graaff, J., de Wied, M., Van der Valk, I. E., Crocetti, E., & Branje, S. (2019). Linking Parent–Child and Peer Relationship Quality to Empathy in Adolescence: A Multilevel Meta-Analysis [Online]. *Journal Of Youth And Adolescence*, 48(6), 1033-1055. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-00993-5>
- Briegel, W., Greuel, J., Stroth, S., & Heinrichs, N. (2019). Parents' Perception of Their 2–10-Year-Old Children's Contribution to The Dyadic Parent-Child Relationship in Terms of Positive and Negative Behaviors [Online]. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 16(7). <https://doi.org/10.3390/ijerph16071123>
- Brix, N., Ernst, A., Lauridsen, L. L. B., Parner, E., Støvring, H., Olsen, J., et al. (2019). Timing of puberty in boys and girls: A population-based study [Online]. *Paediatric And Perinatal Epidemiology*, 33(1), 70-78. <https://doi.org/10.1111/ppe.12507>
- Burnett, S., Thompson, S., Bird, G., & Blakemore, S. -J. (2011). Pubertal development of the understanding of social emotions: Implications for education [Online]. *Learning And Individual Differences*, 21(6), 681-689. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2010.05.007>
- Carlson, E. A., Hostinar, C. E., Mliner, S. B., & Gunnar, M. R. (2014). The emergence of attachment following early social deprivation [Online]. *Development And Psychopathology*, 26(2), 479-489. <https://doi.org/10.1017/S0954579414000078>

ČSÚ (2021). *Pohyb obyvatelstva – 1. pololetí 2021*. Retrieved from <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/pohyb-obyvatelstva-1-pololeti-2021>

ČSÚ (2019). *Vývoj obyvatelstva České republiky, Rozvodovost*. Retrieved from <https://www.czso.cz/documents/10180/121768528/13006920a03.pdf/b0901bf0-25ef-4d2f-a0bb-2055e3d5d9ab?version=1.1>

ČSÚ (2020). *Výsledky 2020*. Retrieved from <https://www.miniscitani.cz/vysledky-2020/vysledky>

Gartland, D., Riggs, E., Muyeen, S., Giallo, R., Afifi, T. O., MacMillan, H., et al.

(2019). What factors are associated with resilient outcomes in children exposed to social adversity? A systematic review [Online]. *Bmj Open*, 9(4). <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024870>

Goddings, A. -L., Burnett Heyes, S., Bird, G., Viner, R. M., & Blakemore, S. -J. (2012). The relationship between puberty and social emotion processing [Online]. *Developmental Science*, 15(6), 801-811. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2012.01174.x>

Guyon-Harris, K. L., Humphreys, K. L., Fox, N. A., Nelson, C. A., & Zeanah, C. H. (2019). Signs of attachment disorders and social functioning among early adolescents with a history of institutional care [Online], 88, 96-106. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.11.005>

Hartl, P., & Hartlová, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

Helus, Z. (2004). *Dítě v osobnostním pojetí: Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál.

Helus, Z. (2015). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada.

Humphreys, K. L., Miron, D., McLaughlin, K. A., Sheridan, M. A., Nelson, C. A., Fox, N. A., & Zeanah, C. H. (2018). Foster care promotes adaptive functioning in early adolescence among children who experienced severe, early deprivation

[Online]. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*, 59(7), 811-821. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12865>

Chrastina, J. (2019). Případová studie - metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu: Case study - a method of qualitative research strategy and research design (Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Ilesanmi, R. A. (2015). The Outcome of Family Structure (Complete and Incomplete Family) on Children's Personality and Cognition [Online]. *Образование и саморазвитие*, 4(46), 161-164. Retrieved from <http://eandsdjournal.org/wp-stuff/uploads/sites/2/2016/09/ESD-2015-4-Issue-46.pdf#page=161>

Jedlička, R. (2017). *Psychický vývoj dítěte a výchova: Jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada

Junova, I., Slaninova, G. (2018). Topical questions of the substitute family care in the Czech Republic with a special attention to the process of foster families preparation [Online]. *Shs Web Of Conferences*, 51. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20185103002>

Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání). Praha: Portál.

Kekoni, T., Miettinen, J., Häkälä, N., & Savolainen, A. (2017). Child development in foster family care – what really counts? [Online]. *European Journal Of Social Work*, 22(1), 107-120. <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1357023>

Konopka, A., Rek-Owodziń, K., Pełka-Wysiecka, J., & Samochowiec, J. (2018). Parenting style in family and the risk of psychopathology [Online]. *Postępy Higieny I Medycyny Doświadczalnej*, 72, 924-931. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.7026>

Krajský úřad Jihomoravského kraje, odbor sociálních věcí (2020). Analýza evidence dětí umístěných mimo rodinu v zařízeních institucionální péče a v pěstounské péči na přechodnou dobu v jihomoravském kraji ke dni 31.12.2019. Retrieved from [https://www.spo-jmk.cz/webfiles/soubory-ke-stazeni/analiza_uv_a_pppd_31_12_2019\(1\).pdf](https://www.spo-jmk.cz/webfiles/soubory-ke-stazeni/analiza_uv_a_pppd_31_12_2019(1).pdf)

Langmeier, J., & Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>

Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál.

Mendle, J., Beltz, A. M., Carter, R., & Dorn, L. D. (2019). Understanding Puberty and Its Measurement: Ideas for Research in a New Generation [Online]. *Journal Of Research On Adolescence*, 29(1), 82-95. <https://doi.org/10.1111/jora.12371>

Mota, C. P., & Matos, P. M. (2015). Adolescents in Institutional Care: Significant Adults, Resilience and Well-Being [Online], 44(2), 209-224. <https://doi.org/10.1007/s10566-014-9278-6>

MŠMT (2022). *Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2021/2022*. Retrieved from <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Němcová, L. (2015a). Rizika výchovy a jejich důsledky. In J. Svoboda & L. Němcová, *Krizové situace výchovy a výuky* (pp. 40-64). Praha: Triton.

Němcová, L. (2015b). Základní sociální potřeby a důsledky jejich nedosycenosti. In J. Svoboda & L. Němcová, *Krizové situace výchovy a výuky* (pp. 74-85). Praha: Triton.

Novotná, H., Ptáček, R., Smetáčková, I., Myšková, L., Ptáčková, H., & Onder, J. (2016). Vliv náhradních forem péče v dětství na různé oblasti života v dospělosti. In H. Pacnerová & L. Myšková, *Kvalita péče o děti v ústavní výchově* (pp. 39-52). Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Retrieved from https://www.nuv.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Kvalita_pece_o_deti_v_ustavni_vychove.pdf

Novotná, L., Hříchová, M., & Miňhová, J. (2004). *Vývojová psychologie* (3. vyd). V Plzni: Západočeská univerzita.

Oliveira, L., Fernandes, R., Martins, E., Mendes, F., & Araújo, P. (2020). Institutionalization And Autonomy In Adolescents And Youth [Online]. *European Proceedings Of International Conference On Education & Educational Sciences*, 11, 300-307. <https://doi.org/10.15405/epicepsy.20111.28>

Pacnerová, H., Janský, P., Lányová, B., Bártík, P., Holomek, J., Matoušů, P., et al. (2015). *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče* [Online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Retrieved from https://www.nuv.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Standardy_kvality_pece_o_deti.pdf

Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2009). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.

Ptáček, R., Kuželová, H., & Čeledová, L. (2011). *Vývoj dětí v náhradních formách péče* [Online]. Retrieved from https://www.mpsv.cz/documents/20142/954480/nahradni_pece.pdf/0152838a-6c55-7fc1-7ec3-f90d916e56a4

River, L. M., O'Reilly Treter, M., Rhoades, G. K., & Narayan, A. J. (2021). Parent–Child Relationship Quality in the Family of Origin and Later Romantic Relationship Functioning: A Systematic Review. *Family Process*.

Selwyn, J. (2019). Sibling Relationships in Adoptive Families That Disrupted or Were in Crisis [Online]. *Research On Social Work Practice*, 2019(29(2)), 165-175. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/1049731518783859>

Schulte, T., Hong, J. -Y., Sullivan, E. V., Pfefferbaum, A., Baker, F. C., Chu, W., et al. (2020). Effects of age, sex, and puberty on neural efficiency of cognitive and motor control in adolescents [Online]. *Brain Imaging And Behavior*, 14(4), 1089-1107. <https://doi.org/10.1007/s11682-019-00075-x>

Sociálně-právní ochrana dětí Jihomoravského kraje [Online]. (2022). *Statistika náhradní rodinné péče v Jihomoravském kraji ke dni 31.12.2021* Retrieved March 26, 2022, from https://www.spo-jmk.cz/webfiles/soubory-ke-stazeni/statistika_nrp_31_12_2021.pdf

Sohni, H. (2019). *Sourozenecké dynamika*. Praha: Portál.

Stevenson Wojciak, A., McWey, L. M., & Waid, J. (2018). Sibling relationships of youth in foster care: A predictor of resilience [Online]. *Children And Youth Services Review*, 2018(84), 246-254. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.11.030>

Strijbosch, E. L. L., Huijs, J. A. M., Stams, G. J. J. M., Wissink, I. B., van der Helm, G. H. P., de Swart, J. J. W., & van der Veen, Z. (2015). The outcome of institutional youth care compared to non-institutional youth care for children of primary school age and early adolescence: A multi-level meta-analysis [Online]. *Children And Youth Services Review*, 58, 208-218. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.09.018>

Sultan, C., Gaspari, L., Maimoun, L., Kalfa, N., & Paris, F. (2018). Disorders of puberty [Online]. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics and Gynaecology* 48, 62-89. <https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2017.11.004>

Svoboda, J. (2015). Vztahy a jejich smysl. In J. Svoboda & L. Němcová, *Krizové situace výchovy a výuky* (pp. 13-26). Praha: Triton.

Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.

Urbanovská, E. (2017). Rodina jako významný faktor vývoje dítěte. In I. Dokoupilová, A. Hanáková, S. Kmentová, M. Potměšil, J. Soldanová, N. Štěpničková, & E. Urbanovská, *Rodina a dítě se zdravotním postižením* (pp. 9-29). Brno: Paido.

Vágnerová, M., & Lisá, L. (2021). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání* (Vydání třetí, přepracované a doplněné). Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.

Valeria, S., Lilli, H., & Valeria, V. (2020). Criminality, Substance abuse and Problematic Family Relations in Adolescence [Online]. *Journal Of Addiction Medicine And Therapeutic Science*, 6(1), 016-020. <https://doi.org/10.17352/2455-3484.000031>

van Bergen, D. D., Saharso, S., Degener, C. J., Bartelink, B. E., & Vanderfaeillie, J. (2022). Moral Dilemmas in Foster Care Due to Religious Differences Between Birth Parents, Foster Parents, and Foster Children. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s10560-021-00815-3>

Van Gasse, D., & Mortelmans, D. (2020). With or Without You – Starting Single-parent Families: A Qualitative Study on How Single Parents by Choice Reorganise Their Lives to Facilitate Single Parenthood from a Life Course Perspective [Online]. *Journal Of Family Issues*, 41(11), 2223-2248. <https://doi.org/10.1177/0192513X20911971>

Vojtová, V. (2010). *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti*. Brno: Masarykova univerzita.

Zarbali, C. N. (2020). Psychological Nature of Personel relationships in a Dysfunctional Family [Online]. *Eurasian Scientists Union* 3, 2020(6(75), 69-74. <https://doi.org/10.31618/ESU.2413-9335.2020.3.75.837>

Legislativa

Vyhláška č. 438/2006 Sb., *kteou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů*

Zákon č. 109/2002 Sb., *o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů ve znění pozdějších předpisů*

Zákon č. 359/1999 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů*

Zákon č. 89/2012 Sb., *občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů*

Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů*

Seznam tabulek

- Tab. 1: Základní informace o účastnících výzkumu

Seznam příloh

- Příloha 1: Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu
- Příloha 2: Informovaný souhlas pro ředitele zařízení, v němž bude probíhat výzkum

Přílohy

Příloha 1: Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu

Vážený účastníku výzkumu,
žádám Vás o souhlas s Vaší účastí ve výzkumu k mé diplomové práci s názvem
„Postavení biologické rodiny v životě jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově“.

Účel a cíl výzkumu

Cílem výzkumu je prozkoumat a nastínit, jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců ve vývojovém období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově.

Průběh výzkumu

Během výzkumu budu sbírat data metodami pozorování, neformálními rozhovory s Vámi a analýzou dokumentů, které souvisejí s Vaší osobou. Ty budou následně zformulovány do případových studií a dále analyzovány.

Celkem oslovím 5 účastníků výzkumu, kterými budou děti ve věku mezi 11 a 15 lety, kteří jsou umístěni v dětském domově.

Nakládání s osobními údaji

Bude zachována **anonymita** poskytnutých údajů. V případových studiích budete označen/a náhodným jménem, pod kterým budu s případovou studií dále manipulovat. Toto jméno, a tedy ani důvěrné informace, nebudou nikde propojeny s Vaší osobou. Formulář souhlasu s účastí ve výzkumu bude uchováván odděleně od jakýchkoli dat a dokumentů, které je nutné uchovávat pro účely výzkumu.

Výsledky výzkumu budou zpracovány v mé diplomové práci se zachováním plné anonymity.

Dobrovolnost

Vaše účast ve studii je zcela **dobrovolná** a můžete ji kdykoli ukončit nebo na jakoukoliv z otázek neodpovídat.

Souhlas s účastí ve výzkumném projektu

Prohlašuji, že jsem četl/a celý výše uvedený text Informace pro účastníky výzkumu a porozuměl/a jsem jeho smyslu. **Souhlasím s mojí účastí ve výzkumu k diplomové práci *Postavení biologické rodiny v životě jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově* a** rozumím, že mohu souhlas odmítnout, případně svobodně a bez udání důvodů z účasti odstoupit.

Jméno a příjmení účastníka výzkumu:

V dne

Podpis účastníka:

Jméno a příjmení organizátora výzkumu:

V dne

Podpis organizátora:

Příloha 2: Informovaný souhlas pro ředitele zařízení, v němž bude probíhat výzkum

Vážení pane řediteli,
žádám Vás o souhlas s výzkumným šetřením k mé diplomové práci s názvem „*Postavení biologické rodiny v životě jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově*“, které bude probíhat ve Vašem zařízení.

Účel a cíl výzkumu

Cílem výzkumu je prozkoumat a nastínit, jaké postavení má biologická rodina v životě jedinců ve vývojovém období pubescence, kteří jsou umístěni v dětském domově.

Průběh výzkumu

Během výzkumu budu sbírat data metodami pozorování, neformálními rozhovory s dětmi a kmenovými vychovateli a analýzou dokumentů, které souvisejí s osobami jednotlivých dětí. Ty budou následně zformulovány do případových studií a dále analyzovány.

Celkem oslovím 5 účastníků výzkumu, kterými budou děti ve věku mezi 11 a 15 lety, kteří jsou umístěni v dětském domově.

Nakládání s osobními údaji

Bude zachována **anonymita** poskytnutých údajů. V případových studiích budou děti označeny náhodným jménem, pod kterým budu s případovou studií dále manipulovat. Toto jméno, a tedy ani důvěrné informace, nebudou nikde propojeny s Vaší osobou. Formulář souhlasu s účastí ve výzkumu bude uchováván odděleně od jakýchkoli dat a dokumentů, které je nutné uchovávat pro účely výzkumu.

Výsledky výzkumu budou zpracovány v mé diplomové práci se zachováním plné anonymity. Jméno zařízení nebude nikde uvedeno.

Dobrovolnost

Spolupráce s Vaším zařízením je zcela **dobrovolná** a můžete ji kdykoli ukončit.

Souhlas s účastí ve výzkumném projektu

Prohlašuji, že jsem četl/a celý výše uvedený text Informovaný souhlas pro ředitele zařízení, v němž bude probíhat výzkum a porozuměl/a jsem jeho smyslu. **Souhlasím s účastí zařízení ve výzkumu k diplomové práci *Postavení biologické rodiny v životě jedinců v období pubescence umístěných v dětském domově* a rozumím, že mohu souhlas odmítnout, případně svobodně a bez udání důvodů ze spolupráce odstoupit.**

Jméno a příjmení ředitele zařízení:

V dne

Podpis ředitele zařízení:

Jméno a příjmení organizátora výzkumu:

V dne

Podpis organizátora: